BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XLII
E
47
NAPOLI

53. J. 114
XLII E 47

JOANNIS JACOBI RAMBACH,

PASTORIS AD ÆDEM S. MICHAELIS ET SCHOLARCHÆ HAMBURGENSIS,

SYLLOGE DISSERTATIONUM AD REM LITERARIAM PERTINENTIUM.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

Hamburgi,
Sumtibus Carol. Ernest. Bohn.
MDCCXC.

Digitized by Google

Accidit ſane praeter exſpectationem meam, ut, qui mihi ſtudiisque meis favent, novam diſſertationum mearum ſuaderent poſcerentque editionem. Equidem non ignorabam, has ipſas diſſertationes, quippe ante viginti & amplius annos ſcriptas, ita diſparuiſſe, ut nulla earum ſuperſint exempla; nec oblitus eram laudis perhonorificae atque adeo publicae, qua viri egregie docti labores qualeſcunque meos olim ornabant. Attamen animum meum ſubibat cogitatio, quidquid ſcripſi unquam, id omne non ſatis dignum eſſe, de cuius memoria ſervanda poſteritatique tradenda vel mihi vel aliis ſit laborandum; tutius etiam videbatur, latentes iam libellos oblivioni relinquere, quam in lucem

 ad-

[library stamp]

adſpectumque iterum preferre. Itaque alienus eram a conſilio, ad quod excitabar, capiendo; penitusque mihi perſuadebam, nullo rei literariæ damno amiſſas eſſe diſſertationes, ſeorſim & per intervalla olim a me editas. Ut vero faciles eſſe ſolemus amicis, diligenter & cupide petentibus, utque alienæ benevolentiæ ſignificatio primo placet, mox allicit & invitat, denique animum, quantumvis reluctantem, vincit; ſic ego quoque, quod diu recuſabam, tandem a me impetrari paſſus ſum. Et quidni fatear, id eo lubentius a me factum eſſe, quo iucundior erat rerum præteritarum recordatio, & quo maiorem mihi afferebat voluptatem, diſſertationibus meis retractandis velut in ſuaviſſimam eorum ſtudiorum ſocietatem redire, quæ iuventutem meam alebant, quæ venientem nunc ſenectutem oblectant, quæque, dum ſpiritus hos reget artus, nunquam mihi eripi patiar. Namque ea mihi ſemper ſtetit ſententia, omnem vitæ huius felicitatem literarum præſidio mirum quantum augeri;

ve-

vehementer etiam adſentior *Senecæ* affirmanti, otium ſine litteris eſſe mortem, & hominis vivi ſepulturam. (Epiſt. 82.) His itaque omnibus motus, tandem explevi amicorum deſiderium, & commentationes meas typis iterum exſcribendas curavi, ita quidem ut mutarem augeremque alias, alias vero, quoniam paullo diffuſiores erant, in arctius cogerem. Quæ ſi Vobis placent, Lectores, ſique vel utilitatis vel oblectamenti quid afferre videntur, magno laborum meorum præmio me ornatum exiſtimabo. Dab. Hamburgi IX ante Idus April. MDCCXC.

Rambach.

Index

Index

eorum, quae Volumine hoc continentur.

I. De ingeniis deſultoriis - - Pag. 1.

II. De ſtolida docendi ratione - - 19.

III. De Poetarum lyricorum inter Romanos paucitate - - - - - 39.

IV. De Hegeſia ΠΕΙΣΙΘΑΝΑΤΩ - - 77.

V. De hiſtoria romana magnam partem incerta & impedita - - - 101.

VI. De ſcholarum fama, Proluſiones tres - 141.

VII. De ratione ſcribendi hiſtoriam ſcholarum - - - - - - 173.

VIII. De Adiaphoris in utroque Sacramento obviis - - - - - - 191.

IX. Oratio de eo, quod iucundum eſt in vita ſcholaſtica - - - - 257.

DE

Digitized by Google

DE

INGENIIS DESULTORIIS

PROGRAMMA.

Google

Quo tandem fato fieri dicam, ut, qui eruditionis gloriam conſequi ſtudent, in avia plerumque ruant, & quidquid agunt, irrito ſæpe ac longe vaniſſimo conamine agant? Habent quidem omnes vitæ humanæ conditiones, omnesque adeo homines, ſuas fortunæ inſidias, ſuaque, quibuscum confligtantur, pericula; innumera autem ac fere maxima ſunt diſcrimina, per quæ ad eruditionem iter patet. Quod utrum fato quodam, an potius ipſa litteratorum culpa accidat, diſquirere nolo; nec etiam attinet, latius evagari & omnia eruditorum pericula ſermone complecti. Longa enim eſt injuria, longus malorum ordo.

Equidem nihil foret, quod miraremur, ſi, qui ingenii tarditate impediuntur, in ſyrtes ſcopulosque ruerent; quod vero ii adeo, qui faciles in excogitando & ad diſcendum promti ſunt, ſæpiſſime fallantur, errent ac laboribus ſuis nihil plane proficiant, hoc non miramur ſolum, ſed etiam merito deploramus. Quantæ enim, bone Deus! hinc oriuntur tragœdiæ! quanta mala! quæ, dum litteratos exagitant, rem quoque litterariam vehementer affligunt. Namque illi ipſi errores, quibus bonarum artium ſtudioſi haud raro delectantur, quid aliud efficiunt, quam ut plerique ſine

 ſuo

ſuo & utilitate e litteris capienda excidant, & tandem nihil habeant, quod ad communem uſum fructumque proferre poſſint? Atque in tanta errorum multitudine, dici vix poteſt, quam male ſe habeat res litteraria, & quam inique depravetur & ad peſſimos uſus detorqueatur. Alii enim ad ineptias delabuntur, magno conatu maximas nugas agunt, atque in iis rebus indagandis tempus conſumunt, quas ſive ſcias, ſive neſcias, nihil inde vel commodi vel incommodi percipies. Alii ſine ordine, ſine nexu ſtudia tractant, & moræ impatientes per omnes litterarum provincias circumvolant. Alii denique invita Minerva profitentur artem, a qua naturâ abhorrent. O! deplorandam eruditionis ſortem! O fœdiſſimam ingeniorum peſtem! Quid vero in tanta, tamque pernicioſa eruditorum peruerſitate faciendum? quid? Scilicet, cohibendum eſt malum, ne occulte ſerpens latius diſſeminetur & tandem vi prorumpat, omniumque animos occupet. Age itaque, pericula conſideremus, quæ litteratis peſtem minitantur, &, qua tandem ratione repelli poſſint, videamus.

In quo perficiendo id nunc utile mihi & neceſſarium eſt, ut omiſſis reliquis eruditorum vitiis, unum idque, ni fallor, maximum paullo accuratius examinem, tum quod temporis, quibus his præſertim diebus cogor, anguſtiæ vix ſcribendi

ſpa-

ſpatium relinquunt, tum quod ea, quæ huc pertinent, majora ſunt, quam ut explicari dicendo & commemorari poſſint.

Quamobrem *de deſultoria litteratorum levitate* diſſerere nunc lubet, quæ, quibus indiciis ſe prodat, breviſſime dicam, ut, quid ſit *ingenium deſultorium**), facilius cognoſcatur. Dantur nimirum in litterarum cultoribus haud pauci, qui tumultuarie litteras tractant, qui nullius ſe ingenio familiariter applicant, ſed per varios auctores & ſcripta diſcurrunt; qui moræ & progreſſionis impatientes deſultorie hinc inde vagantur, qui ſexcenta ſtudia commiſcent, atque ex omnibus quidem diſciplinis multa diſcunt, nihil autem, quod ſolidum ſit, ſuisque partibus abſolutum. Hi itaque illi ſunt, quibus ingenium deſultorium, vagum, inconſtans atque volaticum tribuimus; ingenium, quod attentionem ferre nequit, ſed ad

 alia,

*) Deſultorium nuncupamus ingenium, (ſunt verba *Cæl. Rhodigini* Lection. Antiquar. lib. 21. c. 29.) quod mobile eſt, varium ac omni tipula levius, facileque momentis horarum ad tenuiſſimum quemque afflatum in diverſa tranſiliens, inſtar foliorum, quæ, ut Poeta inquit,

Mobilibus ventis arida facta volant.

Aegri proprium eſt, nihil diu pati, & mutationibus, tanquam remediis uti — — Nec male huc quadrant, quæ habet *Seneca*, de mobili & inquieta hominum mente diſſerens: "Nunquam ſe tenet; "ſpargitur, & cogitationes ſuas in nota omnia & "ignota dimittit; vaga & quietis impatiens."

alia, ad alia uſque & uſque feſtinat. Quæ juvenilis & concitatior feſtinatio graviſſimum ſane eſt malum & eruditioni nocentiſſimum, de quo idem fere dici poteſt, quod de nimia librorum lectione ait SENECA.*) Ita vero ille: "Certis ingeniis "immorari & innutriri oportet, ſi velis aliquid "trahere, quod in animo fideliter ſedeat. Nuſ-"quam eſt, qui ubique eſt. In peregrinatione "vitam agentibus hoc evenit, ut multa quidem "hoſpitia habeant, ſed nullas amicitias. Idem "accidat neceſſe eſt iis, qui nullius ſe ingenio "applicant, ſed omnia curſim & properantes "transmittunt. Non prodeſt cibus, qui ſtatim "ſumtus emittitur. Nihil æque ſanitatem impedit, "quam remediorum crebra mutatio. Non venit "vulnus ad cicatricem, in quo crebra medicamen-"ta tentantur. Sic quoque animum diſtringit li-"brorum multitudo.„ Intelligitur hinc, quam periculoſa res ſit, animum nimia rerum cognoſcendarum varietate & copia obruere, & nunc huc, nunc illuc cogitationem transferre. Faſtidientis ſtomachi eſt, multa deguſtare; quæ ubi varia ſunt & diverſa, inquinant potius quam alunt. Atque ſicuti eos, qui, quo deſtinarunt, pervenire volunt, unam ſequi oportet viam, non per multas vagari; ſic litterarum cultores caveant, neceſſe eſt, ne circumvolent, & hinc inde diſcurrant. Non ire iſtud, ſed errare eſt.

"At,

*) Epiſt. 23.

"At, inquies, odioſum eſt, unum eumque "ſolum ſequi, & unius in verba jurare. Præſtat "plures ſibi ad imitandum proponere, & quæ ad "uſum noſtrum faciunt, undique elicere.„

Floriferis ut apes in ſaltibus omnia libant,
*Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta**) „

Recte tu quidem; & nos quoque apes imitamur, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt, deinde quidquid attulere, diſponunt ac per favos digerunt, &

— — — *liquentia mella*
Stipant & dulci diſtendunt nectare cellas.

At enimvero, mi curioſule, qui nusquam conſiſtis, ſed deſultoria levitate undique circumvolas, num præcipitata tua feſtinatione idem efficis, quod apes? Hæ enim, cum purpureos flores metunt, & ſuaves herbas ore legunt, non incaſſum laborant, ſed dulcem tibi eſcam præparant, & mella tenacia fingunt. Tu vero, quid tandem perficis, quod tibi, quod aliis prodeſſe poſſit? Nihil, nihil plane. Quidquid enim legiſti aut percepiſti, non animo hæret, non in ſuccum & ſanguinem vertitur, ſed ſtatim effugit rerum imago

Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.

Vides igitur, mi homo! quam vana ſit levitas tua, quantumque inde capias detrimenti. Nunc vero animum adverte, & *cauſas* tanti mali mecum cognoſce. Dicam enim, quod ſentio, libere, & ſi minus

*) LUCRET. l. 3, 11.

minus tibi placuerit, vera tamen iis dixiſſe videbor, qui recte de his rebus judicare ſciant.

Primum itaque, quod eos, qui litteris operam dant, deſultorios atque volaticos reddere ſolet, eſt nimius ardor & vehementia, qua juvenes præſertim abripiuntur. Nondum enim hæc ætas robore & viribus ſatis pollet, ut diligentiam acriorem ſuſtinere valeat. Quo fit, ut in omnem ſeſe levitatem effundant iuvenes. Nulla in iis eſt conſtantia, nulla gravitas. Equitare, gladium vibrare, ſaltare, venari, & otioſiſſimis occupationibus tempus perdere non erubeſcunt; in litteris autem vivere, atque inter nutriculas pueritiæ adoleſcentiæque dulciſſimas ſodales, Muſas, ætatem conſumere nolunt. Quamobrem hinc inde vagantur, nihil intactum relinquunt, omnia vero vix primis labris deguſtant, & ſapientiam, cujus ſtudium profitentur, non aliter hauriunt, quam canis aquam e Nilo. Egregie, ut ſolet, de iuvenili hac levitate HORATIUS ait: *)

Imberbis iuvenis, tandem cuſtode remoto,
Gaudet equis canibusque, & aprici gramine campi;
Cereus in vitium flecti, monitoribus aſper,
Utilium tardus proviſor, prodigus aeris.
Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix.

Quod dum cogito, in mentem venit illud BACONIS VERULAMII dictum, qui *juvenum ingeniis non plumas aut alas, ſed plumbum & pondera adden-* *da*

*) De arte poet, v. 163.

da eſſe, contendit, ne ſcilicet præpropera feſtinatione abripiantur, & ſolidæ, quam appetunt, eruditioni impedimenta ponant.

Sequitur *altera* deſultoriæ levitatis, qua eruditi laborant, cauſa, quam a naturæ quodam vitio petendam eſſe exiſtimo. Sunt enim haud pauci, qui naturâ omnis attentionis pertæſi ſunt, &, quoniam a ſeriis abhorrent, ſemper jocantur, ludunt, rident, & facetiis nugisque abundant. Lepidi ſunt hi homines, ideoque non ſtatim dimittendi. Quare ut eos propius cognoſcatis, ſiſtite vobis, mei lectores, delicatulos illos & elegantes homines, quos gallico nomine *Petit Maitres* vocamus, & in quibus expreſſam ſtolidæ levitatis effigiem videmus. Hi ſemper cuticulam ſuam ingenioſe curant, in mollitiis deliciisque ætatulam agunt, calamiſtrata coma per plateas volitant, pileolum ſub brachio geſtant, interdum uno pede ſaltant & ore aliquid pipiunt, mox in ſpeculo formam ſuam & buccas belle purpuriſſatas contemplantur, denique venuſte jocantur & mira linguæ volubilitate aliquid blaterant. O! belliſſimi homines, quæ vos tam læta tulerunt ſecula! Placetis hercle; nam ſatis lepidi eſtis, & ad riſum mouendum egregie compoſiti. — Sed jam non animus eſt, ſuave hoc & feſtivum mortalium genus exagitare; ideo enim in ſcenam illud produximus, ut eorum imaginem exhiberemus, quos natura leves

& inconſtantes finxit. Quod itaque venuſtulorum hominum coetus in rebus ad elegantiam & ornatum corporis pertinentibus facere ſolet; id in excolendo ingenio committunt ii, qui vaga mente ad ſcientias accedunt, nec cogitationes in una aliqua re defigere poſſunt. Hi enim animo plerumque peregrinantur. Non attendunt ad ea, quæ cum maxime aguntur. Quidquid perceperunt, ſtatim elabi patiuntur ac oblivioni tradunt. Ad interiora atque ea, quæ in rebus ipſis præcipua ſunt, nunquam penetrant; in externis autem & quaſi in cortice rerum perpetuo hærent. Seria negotia, ſimulac ſuſceperunt, ſtatim relinquunt, & ad alieniſſima quæque avolant, quæ mox quoque ſordent atque vileſcunt. Hæc itaque animorum indoles, quid aliud in addiſcendis diſciplinis gignere poteſt, quam deſultoriam illam levitatem, de qua nunc ſermo eſt.

Oritur *quoque* hoc vitium ex ambitione quadam, qua iſti homines videri volunt omnia celeriter percipere. Quo ipſo aucupantur illam Phormionis laudem apud Terentium: *)

Ego hominem callidiorem vidi neminem:
Vix dum dimidium dixeram, intellexerat.

Parum hi homines abſunt ab iis, qui, ut arcana regum ſcire videantur, de rebus maximi momenti de-

*) Phorm. act. 4. ſc. 2.

decernunt, de pace & bello diſputant, exercitus ducunt, proelia committunt, multa denique manuum iactatione in adverſarios declamant. Idem fere faciunt, qui, ſi Dîs placet, mentem ſagaciſſimam omniaque celerrime arripientem habent. Dum enim ingeniolum ſuum admirantur, & ardua atque abſtruſa quæque alte penetrare ſibi videntur, fieri non aliter poteſt, quam ut vix cognita artis definitione omnem ſtatim artem hauſiſſe exiſtiment, & quam primum in diſciplinas deveniunt, qua ſunt arripiendi facilitate, illas perſpiciant, intelligant, diiudicent. Ex quo illud conſequitur, ut res graviſſimas levi brachio tranſeant, de omnibus temere pronuncient, &, quæ nunquam didicerunt, diſputent tamen aliisque perſuadeant. Itaque eos, quos paullo cautiores aut tardiores vident, ſuperciliofe contemnunt, nec operæ pretium exiſtimant, in addiſcendis aliorum ſententiis tempus conterere. Quæcunque enim alii aut dicunt aut ſcribunt, ea quidem putant eſſe ex eorum numero, quorum falſitas & ſtultitia vel obiter legentibus pateat. Quæ cum ita ſint, nihil profecto eſt, quod miremur, ſagaciſſimos hos homines (id enim eſſe volunt) nimia feſtinatione ferri & ad deſultoriam leuitatem delabi.

Solent *etiam* ad hoc vitium paullo procliviores eſſe, qui alacre habent ingenium, eximiasque animi dotes. Laudari in his id quidem poteſt, quod ad

ad res impeditas difficileſque nullo fere negotio viam ſibi muniant, & ardua quæque non appetant ſolum, ſed etiam, ſi aſſiduitatem adhibere velint, facile ſuperent. Ab hac autem aſſiduitate haud pauci eorum abſunt, quibus benignior natura miram intelligendi vim conceſſit. Diuturnum ſcilicet laborem formidant; & viribus ſuis confiſi, non ea utuntur diligentia, qua ad magna eniti ac profundæ eruditionis laudem conſequi poſſent. Quo fit, ut rebus iucundis & parum profuturis iuſto plus delectentur, animumque huc illuc errantem non ſeriis altisque cogitationibus impleant, ſed ſvavi varietate demulceant, & a ſtudiis deſtinatis revocent. Itaque non eam diſcendi rationem ſequuntur, quam in iis iuvenibus ſæpe videmus, qui non tanta ingenii celeritate pollent. Hi enim, diligentiæ ſtimulis excitati, animo excolendo ſummopere incumbunt; &, quod natura negavit, aſſiduo labore impetrare ſtudent, ita ut eos, qui ad magna nati videbantur, longo poſt ſe intervallo nonunquam relinquant.*) At præclara ingenia, quanto

*) Illuſtre huius rei exemplum habemus in Thuano, præſtantiſſimo Hiſtoriarum ſui temporis ſcriptore. Is enim, cum adhuc iuvenis eſſet, non infirma ſolum utebatur valetudine, ſed etiam vacillantem memoriam & parum alacre promtumque habebat ingenium. Nihilo tamen ſecius indefeſſa diligentia id eſt aſſecutus, ut inter eruditos ævi ſui emineret, librisque in lucem editis laudem ſibi compararet nunquam interituram. V. Thuani Comment. de vita ſua. Lib. I.

quanto ſunt ſuperiora, tanto facilius peccant, & nimia ſui fiducia pervertuntur. Quod ſenſim erat præſtandum, uno quaſi impetu effundunt; & feſtinationis cupiditate abrepti, non rebus peragendis immorantur, ſed in ſummis earum apicibus faſtigiisque hærent, nec, dum per varios literarum campos diſcurrunt, ad utilia & difficiliora cogitationem ſatis demittunt.

Ultima huius vitii cauſa, quæ primo loco nominanda erat, eſt immoderata quædam ſciendi cupido & portentoſæ polyhiſtorias pruritus, qui, quam deſultoria eruditorum ingenia reddat, dici vix poteſt. Hi litterarum helluones in doctrinas ſe ingurgitant, & inſatiabili voracitate omnia arripere ſatagunt. Ac ſicuti malus Calabris in ſaltibus ſerpens, tum, cum aſper eſt ſiti, atque exterritus æſtu,

— — *piſcibus atram*
Improbus ingluuiem, ranisque loquacibus explet; *)

ſic hi homines, neſcio quibus monſtris, animum paſcunt & obuia quæque deglutiunt. Rudem itaque & indigeſtam confuſæ materiæ molem corradunt, atque vehementiori æſtu abrepti, per omnes diſciplinas aut earum potius extremitates peruolant. Nec etiam id agunt, ut profundam rerum cognitionem ſibi comparent; ſed ut per ora hominum vo-

*) Virgilius Georgic. l. III. v. 450.

volitent, atque oceanus omnis eruditionis habeantur. Hinc ſine ordine, ſine nexu ſtudia tractant; alieniſſima coniungunt, conjunctiſſima vero ſeparant. Solent enim hi homines uno eodemque die nunc ad Philoſophiam excurrere, nunc lapides adeſos codicesque a muribus arroſos rimari, nunc ex hiſtoria aliquid delibare, nunc Aeſopi fabulas evolvere; quo ipſo id tandem efficiunt, ut, dum ſpirans bibliotheca eſſe volunt, vivum aliquod chaos exacte referant. Vides itaque, quam parum ſibi conſtent, quamque deſultorie res ſuas agant, qui vaſtæ ac portentoſæ eruditionis pruritu vellicantur. Non enim *multum*, ſed *multa* diſcere volunt, ideoque, ut omnem litterarum farraginem undique conquirant, tanta celeritate diſcurrunt, quantam vix in Lada, perniciſſimo Alexandri curſore, admirari licet,

Qui vel intactae ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec curſu teneras laeſiſſet ariſtas,
Vel mare per medium fluctu ſuſpenſus tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.

Satis mihi multa de cauſis deſultoriæ levitatis dixiſſe videor; reſtat, ut doceam, quanta hinc oriantur *damna*, quantæ calamitates. Atque hic quidem tanta ſe mihi malorum ſeges offert, ut infinitum foret, omnia enumerare. Quamobrem præcipua tantum delibabo. *Primum* igitur, quod deſultoriis ingeniis imminet, damnum hoc eſt, ut,

quia

quia leviſſimo ſaltu omnia tranſeunt, ſemper in ſuperficie rerum haereant, nec facile ſolidam, accuratam promtamque eruditionem aſſequantur. Quæ enim eſt eruditio accurata? Nempe ea, quæ illos ipſos, e quibus ducitur, fontes non leviter delibauerit, ſed hauſerit penitus; quæ ſevere ſit ad diſciplinæ cujusque leges exacta, diligenterque conformata, tota denique directa ad certam aliquam normam, ut nusquam peccet, nusquam titubet, aut incertis ſedibus vagetur, ſed ſemper habeat, quod ſpectandum ſibi, quod fugiendum expetendumue putet. Hanc itaque eruditionem, quomodo aſſequi poſſint leves illi & volatici homines, non video. Etenim in omni ſcientia hoc primum eſſe debet, ut ſit certa, & firmitate quadam atque conſtantia gaudeat, ſine qua aut nulla aut certe vaniſſima eſt eruditio. Illud ipſum autem certum, quomodo locum habere poteſt in iis rebus, quæ non ex ipſis fontibus hauſtæ ſunt? Quomodo is vere doctus exiſtimari poteſt, qui, quæcunque ſcit, leviter tantum & ex parte aliqua cognovit? Nec mirum. Quod enim in militibus videmus, qui in bellum profecturi, maximis itineribus totas regiones emetiuntur, per urbes graſſantur, flumina montesque ſuperant, atque e tanta rerum contemplandarum multitudine parum aut nihil memoriâ tenent: aut quod iis accidere ſolet, qui muſeum aliquod tabulis pictis egregie exornatum ingreſſi, curſim omnia tranſeunt, ea vero, quæ in illis ipſis

tabulis

tabulis ſplendida & admiratione digna ſunt, cum ignariſſimis ſciunt; idem iis eveniat, neceſſe eſt, qui per omnes litterarum provincias transvolant & deſultorie hinc inde vagantur. Fit enim plerumque, ut, qui nimis multa comprehendere volunt, aut nihil comprehendant, aut, quæ arripuerunt, non recte intelligant, adeoque iuſtas levitatis ſuæ pœnas luant.

Quæ quidem levitas *aliud* adhuc ſecum fert damnum, quod ſilentio prætermittere nequeo. Sunt nimirum volatici hi homines, qui magnos haud raro ſpiritus ſibi ſumunt, ad rixas & digladiationes admodum proni. Horum iudicio ſi ſtare nolis, paratæ lites. Semper arma in promtu gerunt, & cum argumentis, quæ vim & mucronem non habent, vinci non potes, aures horrenda voce obtundunt, terram pede quatiunt, torvis oculis te intuentur, digitos concrepant, forſan etiam alia auxilia parata habent. — Ne rideas, mi lector; nam ſeria res eſt, & qui tam inſolenter te provocant, cataphractum pectus & triplici ære munitum habent. Quo etiam carere non poſſunt, quia de omnibus audacter pronunciant, & ea ſe capere putant atque adeo gloriantur, quæ non capiunt. Hanc vero oſtentationem mecum ride; hanc mentis levitatem mecum pauliſper exagita. Quid enim ſtultius eſſe poteſt, quam ea profiteri, quæ non habeas; & inanem divitiarum gloriam tibi vindicare,

care, cum egenus ſis Iroque pauperior? Habet quidem etiam ſolida atque parata doctrina hoc, ut gloriam appetat, & non modo in lucem prodire ac conſpici velit, ſed etiam profundere ſeſe & cum quamplurimis communicari geſtiat: ii vero, quorum ingenia volatica ſunt & ſuperficiaria, quique omnia raptim transcurrunt, hi, inquam, quid tandem habent, quod in aſpectum lucemque proferre poſſint? Aut ſi habent; quid eſt, cur tantopere exardeſcant? cur in aciem prodeant, &, ſi cedere nolis, in rabiem furoremque agantur? Hos audaculos punire nulla re magis potes, quam ſi eos contemnas & leni riſu excipias. Hoc eis febris erit; hoc atram bilem movebit; hoc ilia disrumpet. Duræ ſunt, fateor, duræ ſunt hæ poenæ, ſatisque acerbæ; at ſunt tamen iuſtæ, quibus homines iſti a temeritate ad prudentiam, a levitate ad conſtantiam firmitatemque revocari debent, qua quidem in litterarum cultoribus nihil fere præſtantius eſt & amabilius. Hanc itaque firmitatem ſectamini, hanc colite, cariſſimi iuvenes! Fugite autem ſtolidam illam levitatem, atque eorum hæreſin deteſtamini, qui cum omnia ſcire ſatagant, ſtudium tamen ſuum vanitati & pernicioſiſſimæ curioſitati tradunt. Fugite eos, qui undique diſcurrunt, & magnum ſcientiarum

æquor pererrant, atque in ampliſſimum naturæ rerumque publicarum theatrum exſpatiantur, avida mente hauſturi, ſi quid ibi deprehenderint non antea cognitum. Fugite, inquam, hos homines, qui ad vana plerumque dilabi ſolent, adeoque pueros imitantur, qui trochos, pilas & id genus ludicra avidiſſime arripiunt, utilia vero negligunt.

DE

DE
STOLIDA DOCENDI RATIONE
PROGRAMMA.

Digitized by Google

Quod ægrotis accidere ſolet, quorum valetudinem ad deterius inclinatam non uno modo confirmant medici: aut quod in militibus videmus, qui, quoties novos duces obtinent, toties fere nova imperia & a priſtinis diverſa ſequi coguntur; id iuvenibus etiam evenit, qui optimarum artium ſtudiis innutriri cupiunt. Alii enim eos habent ſtudiorum moderatores, quos ab officio ſuo vel voluptas revocat vel otium retardat; alii iis utuntur ducibus, qui ipſi infirmo adhuc gradu incedunt, nec raro titubant & hallucinantur; alii ad eos deferuntur magiſtros, qui iuvenibus ſuis avare & crudeliter imperant; pauciſſimis vero tam felicibus eſſe licet, ut eorum tradantur diſciplinæ, qui teneras adhuc mentes ſapientiæ virtutisque ſeminibus implere & poſſunt & volunt. Quæ iuvenum calamitas, ſi non plane evitanda, certe dolenda eſt & optimo cuique deploranda. Quanta enim, bone Deus! ex perverſa iuvenum inſtitutione oriuntur mala, quæ primo quidem occulte ſerpunt, mox in lucem prorumpunt, denique ita creſcunt & diſſeminantur, ut opprimi nullo pacto poſſint. Doleo itaque ac vehementer angor, cum iuvenes video, qui præceptorum culpa huc illuc trahuntur, quique, poſt improbos multorum annorum labores exantlatos, cruda ta-

men ſtudia in academiam protrudunt. Nec mihi perſuadere poſſum, litterarum gloriam virtutisque decus ab iis hominibus promoveri, qui quidem ingenuas artes profitentur, aut litterarum elementa docent, ſed rationem docendi cum ignariſſimo quoque ignorant. Quid enim? Nonne ſtolidi hi duces innumeras ſæpe nectunt difficultates, & iuveniles animos deterrent magis, quam exacuunt & præclararum rerum ſtudio accendunt? Nonne inanibus fabellis, nutricum more, animos ducunt, virtutem vero atque doctrinam negligunt? Nonne, verborum floſculis contenti, a ſapientiæ theſauris iuvenes arcent & ſic exitiale aliquod damnum litteris infligunt? Quæ omnia, quo certiora ſunt & majora, eo vehementius me excruciant & tantum mihi dolorem inurunt, quantum ferre animus juvenum ſaluti deditiſſimus vix poteſt. Quod ne magnificentius quam verius dictum videatur; age, nunc ipſa illa pædagogorum vitia contemplemur, & *ſtolidam docendi rationem* examinemus. Eſt vero hæc cauſa eiusmodi, in qua oratio nemini deeſſe poteſt; quare non mihi tam copia, quam modus in dicendo quærendus eſt. *)

Agmen

*) Non itaque de ipſa formandorum ſtudiorum ratione ſeu methodo, ſed de quibusdam illius vitiis diſſerere animus eſt. Sunt enim plurimi ſcriptores, qui de ſtudiorum methodo erudite &, copioſe præceperunt, quos inter principem facile locum obtinent Claudius Fleury *du Choix & de la*

Agmen ducant ii, *qui omnia ad memoriam referunt, eamque totis vocabulorum, diſtinctionum, regularum, exceptionum & terminorum plauſtris onerant.* In quo vitio quantum ſtoliditatis inſit, dici vix poteſt. Licet enim ingenue fatear, exercendam eſſe memoriam, cuius maximus eſt in omni vitæ genere uſus; licet etiam hoc concedam, neglecta memoria aut non ſatis bene conſtituta, omnes cæteras animi dotes claudicare; nunquam tamen a me impetrare poſſum, ut iis aſſentiar, qui de animis iuvenum excolendis & a ſtultitia ad ſapientiam traducendis parum ſolliciti ſunt, memoriam vero ingenti nugarum mole obruunt, & ita effarciunt, ut, quæ retinere recuſat, minis interdum verberibusque inculcent. Pſittacorum hæc eſt inſtitutio aut picarum, non hominum, qui omni diſciplina erudiri & ſtatim ab ineunte ætate ſic inſtitui debent, ut naſcentis iudicii ſcintillæ excipiantur, excitentur, foveantur. Mirum ergo videri nequit, ſtolidam hanc, aut, ſi mavis, brutam docendi rationem, licet inertiam præceptorum egregie alat, prorſus tamen inutilem eſſe iuv[e]ntibusque perniciofam. Qui enim inſignes ba-

la methode des etudes, Baptista Guarini *de ordine docendi & ſtudendi*, Thomas Crenius, qui multos huius generis ſcriptores tribus tomis collectos a. 1692-98. edidit, &, qui primo loco nominandus erat, Rollinus in elegantiſſimo libro *de la manière d'enſeigner & d'etudier les belles lettres.*

habent animi dotes celeresque ingenii motus, non modo retardantur, ſed etiam ab optimarum artium ſtudiis deterrentur, cum levibus minimeque frugiferis rebus caput onerari vident. Qui vero ingenium habent pingue, obtuſum & iners, miſere quidem excruciantur, ſed incaſſum laborant. Quo etiam fit, ut ex eiusmodi inſtitutione nonnunquam prodeant homines, multis quidem vocabulis onuſti, a meditando autem alieniſſimi; qui quidquid loquuntur, ſcribunt, diſſerunt, non ipſi intelligunt & cogitant, ſed recordantur & meminerunt. Hoc autem mortalium genus, quid quæſo commodi ad rempublicam litterariam afferre, aut qua ratione optimatum artium ſtudia promovere poteſt? Mihi quidem illi plus didiciſſe videntur, qui, quæ intelligunt, qualitercunque balbutiunt, quam ii, qui, quæ non intelligunt, celeriter, prompte & expedite recitant.

Venio ad eos, *qui in formandis iuvenum ſtudiis non ad genium ſeculi attendunt*, nec ea ſtudia tractant, quæ nunc excoluntur & vigent. Sua enim ſingulis ætatibus eſt ingeniorum fœtura; ſunt artium temporarii proventus, ita ut, quæ nunc laudantur & florent, mox vituperentur atque ſeneſcant, rurſus autem velut ex novo ſemine progerminent ac poſtgenitis vehementer arrideant. Ex quo facile intelligitur, quid ſit *genius ſeculi*, quem definimus per periodicam litterarum mu-

mutationem, qua, certa ſtudiorum genera huic illive populo intra definitum aliquod temporis ſpatium mirifice placent, alio autem tempore vilipenduntur, & rurſus alio ſpiritum quaſi recipiunt atque e tenebris protrahuntur *). Quæ doctrinarum frequens ac mobilis viciſſitudo, licet magnum perfecti operis impedimentum eſſe poſſit **); tamen ex eo genere eſt, ut non neceſſaria ſolum, ſed etiam utilis eſſe videatur. *Neceſſaria* quidem, quoniam ea eſt humani ingenii indoles, ut ſemper novum aliquid anquirat, in quo eminere poſſit, & nunc æmulatione, nunc invidia, nunc admiratione ad nova ſtudia accendatur; *utilis* vero, quia, ſi eædem ſemper colerentur artes, non modo eruditionis gloriæque campus non ſatis pateret iis, qui excurrere in eo & ad maiora niti cupiunt, ſed etiam plurima ſtudia, (nam omnia ſimul florere nequeunt,) aut negligerentur, aut ſocordius tractarentur. Sed de his omnibus alio tempore dicam, & ita dicam, ut *genio ſeculi* neque vera utilitas detracta, neque falſa afficta eſſe videatur. Iam vero ad eos redeo, qui in iuuentute erudienda a genio ſeculi plane recedunt, & vetuſta quæque,

 quantum-

*) Vid. Ayreri Diſſ. *de comparatione eruditionis antiquæ & recentioris*, quæ adiuncta eſt Blackwallii Comm. *de præſtantia auctor. claſſicorum.*

**) Velleius Paterculus *Hiſt. Rom.* lib. 1, c. 17.

quantumvis obſoleta & dudum exploſa, exoſculantur. Videbis nimirum haud paucos, qui Chriis Aphthonianis tanquam vinculis ſe ſuosque conſtringunt; qui Scholaſticorum tricis & iis omnibus, quæ in ſpem futuræ oblivionis diſcuntur, iuuenes torquent; qui vernaculam linguam, quam patrum memoria parum excultam fuiſſe ſciunt, ſtolide negligunt; qui Poëſin, Oratoriam, Phyſicam cæteraſque diſciplinas, quæ olim ex ſcholis exulabant, nunc quoque longe a cathedra ſua arcent; qui bonæ cuique methodo, dummodo nova ſit, cornua obvertunt & frenum mordent. Neſcio ſane, quo tandem nomine inſignire debeam eos, qui abſonam hanc docendi rationem ſequuntur. Num ſtolidos appellem, quia iuuenum ſaluti inſervire neſciunt? An pertinaces, quia obſtinate defendunt id, quod defendi non debet? An denique ſuperbos, quia multum ſibi ſapere videntur, & glorioſius de ſe rebusque ſuis exiſtimant? Certe non uno modo peccant hi homines: quo etiam magis vituperandi ſunt, &, ſi fieri poſſit, ab errore ſuo liberandi. Interim ille ego non ſum, qui affirmare audeam, genium ſeculi ita eſſe ſervandum, ut ne latum quidem unguem ab eo recedatur. Improbus enim interdum eſſe ſolet hic genius, qui humanas mentes haud raro ad ea ſtudia incitat, quæ vel inutilia ſunt, vel paucis proficua. Cautione igitur & circumſpectione opus eſt,

quæ,

quæ, niſi adhibeatur, plurimis nos implicat difficultatibus *).

Prodeant nunc ii, *qui profuſiſſima in docendo prolixitate utuntur, iuuenesque non recta via, ſed per ambages & mille quaſi mæandros ducunt.* Oritur autem hoc vitium plerumque ex inſana eruditionis oſtentatione & inclareſcendi pruritu, qui ingentium malorum fons eſt & ſcaturigo. Quos enim gloriola titillat laudisque dulcedo ineſcat, ii ampliſſimis digreſſionibus prælectiones ſuas onerant, vaſtiſſima argumenta aggrediuntur, in explicando CICERONE, MANUTIUM, GRÆVIUM & ſexcentos alios expilant, nec multum ſane a circumforaneis differunt, qui magnis clamoribus & ingenti verborum profuſione præeuntem turbam ad coëmendas merces invitant **). Si nihil aliud agerent hi homines, quam ut longius divagarentur & ſinuoſis narrationibus omnia implerent, ſatis quidem ſtolida ipſorum docendi ratio colligi hinc poſſet; ſed ſunt alia adhuc eaque longe maiora, quæ tacitus nullo modo præterire poſſum. Qui enim prolixe cumulateque omnia faciunt, tantum abeſt,

*) Vid. GESNERI *Diſſ. de vi conſuetudinis in ſtud. litterar.*, in Opuſc. min. T. I.

**) Egregie eos omnes, qui vanam ubique gloriam aucupantur, depingit PAGANINUS GAUDENTIUS *de cauponibus famæ*, quos etiam in elegantiſſimis *de genio ſeculi* deque *moribus eruditorum* libris paſſim exagitat KLOTZIUS.

abeſt, ut iuueniles animos vere erudiant, ut potius pretioſiſſimis iuuentutis annis, a quibus futura ſalus pendet, peſſime abutantur, & tandem eiusmodi tirones e ſcholis ſuis dimittant, qui eruditione, ſapientia, virtute iisque omnibus deſtituti ſunt, quæ hominem liberaliter educatum ornant. Nec hoc valde mirum. Namque nugatores iſti, quorum omnis virtus in oſtentanda arte poſita eſt, eo plerumque ſtoliditatis procedunt, ut magno conatu maximas nugas agant. Quo fit, ut ad perpoliendos iuvenum animos nihil afferant, quia parvis in rebus contemnendisque verſantur. De quibus neſcio, an idem dici queat, quod de Philoſophis ſuæ ætatis ait LUCIANUS: Πάντες περὶ ὄνου σκιᾶς μάχονται οἱ φιλοσοφοῦντες, *omnes philoſophi de umbra aſini depugnant.* Fuerunt autem huius generis homines inter eos, qui eruditi vocantur, haud pauci, qui maximas de rebus nihili tragoedias moverunt, quique ſumma animorum contentione diſputarunt: fueritne piſcis, qui Ionam deglutiit, mas an foemina? num hoedus tot habeat pilos, quot caper? quæ fibularum Romanarum forma fuerit? & ſexcenta alia, quæ, quoniam inutilia ſunt, felicius ſane ignorantur. Certe huiusmodi lites inter SCALIGERUM & CARDANUM, nec non inter FRISCHLINUM & CRUSIUM, aliosque

que complures obtinuiſſe conſtat *). Quorum nugas dum cogito, in mentem venit MARTIALIS illud:

Turpe eſt difficiles habere nugas,
Et ſtultus labor eſt ineptiarum.

Hoc igitur vobis etiam dictum ſcitote; hoc diligenter vobiscum perpendite, quotquot in erudienda iuventute iuſto prolixiores eſtis, nec auream illam HORATII regulam ſequimini: **)

Quidquid præcipies, eſto brevis, ut cito dicta
Percipiant animi dociles teneantque fideles.
Omne ſupervacuum pleno de pectore manat.

Sed

*) Vid. WERENFELSIUS *de Logomachiis eruditorum* p. 5. SENECA. *epiſt.* 88. Transſcribam huc, quoniam non inutile, certe iucundum eſſe videtur, quædam FRISCHLINI verba, ut intelligatur, quantum ſemper inter eruditos fuerit minutiarum ſtudium, quantus dimicandi furor. Ita vero ille: *Licuit Cruſio per convicium dicere me ſycophantam, ſophiſtam, porcum, furioſum aprum & quid non? Liceat ergo mihi iuſte & ex ipſius merito dicere ſycophantam, & nebulonem, & aſinum & hominem nequam.* Ac paullo poſt. *Ecquid vos pudet, ea, quæ ad ſyntaxin nominum pertinent, referre ad quartam regulam de ſyntaxi verborum, loco alieniſſimo? Quæſo te, mi Cruſimuſiſſime Cruſimuſi,* (Ita lepide Cruſii nomen transformat,) *quid eſt virulentiæ, quid acerbitatis, quod dixi, vos omiſiſſe in ſyntaxi verborum cum genitivo caſu verba ſignificantia motum de loco, & in etymologia omiſiſſe nomina montium e prima regula?* Vid. FRISCHLINI *Strigilis gramatica.*

**) *De arte poëtica* v. 335.

Sed quoniam ea eſt mortalium indoles, ut incidant in Scyllam cupientes vitare Charybdin, peropus eſſe videtur, ut eos quoque exagitemus, *qui, dum nimiam in docendo prolixitatem vitare volunt, celeritatem adhibent & omni feſtinatione deproperant.* Hanc vero præcipitatam docendi rationem, quis eſt, quin mecum damnet atque e bonarum artium officinis exterminandam iudicet? Male ſcilicet cuncta miniſtrat impetus, nihilque ſolidi diſci poteſt, ubi ſuperficiaria opera artes tractantur. Quæ enim raptim diſcuntur, tangunt illa quidem animum, ſed non penetrant, non infixa ſedent, non penitus immiſſis radicibus nituntur, nec perveniunt ad frugem, ut, quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius quidem ſe effundunt, ſed inanibus ariſtis ante meſſem flaveſcunt. Vera autem virtus ſudore paratur: ac ſicuti corporis exercitia non niſi diuturnitate temporis multaque iteratione perficiuntur; ſic etiam animus longa exercitatione acui iisque artibus imbui debet, quæ uno ſpiritu hauriri nequeunt. Quare non audiendi ſunt, qui litteras deſultorie tractant, vel quibusdam ſtudiorum ſimulachris ad pompam uti volunt. Hi enim homines, cur ſtudia præcipitent, in aperto eſt, quoniam ſcilicet umbram eruditionis tantum conſectantur, & ſolis titulorum phaleris famam aliquando ſuſtentare cupiunt. Ac ne quis in re tam manifeſta, quæ rationibus infirmari

mari nequit, ad teſtimonia provocet & Craſsum nobis opponat, quem dixiſſe ſcimus: *Qui non cito quid didicit, nunquam omnino poteſt perdiſcere;**) ultro quidem fatemur, erroneam eſſe hanc ſententiam & a Petavio dudum exploſam.**) Ut enim omittam, ea, quæ raptim peraguntur, mox evaneſcere atque ex animo elabi; facile etiam patet, quod rariſſime adeo felicibus eſſe ingeniis liceat, ut exiguo tempore magna multaque comprehendant. Quot enim fuiſſe exiſtimas Heinsios, Grotios, Salmasios, Baratierios, Goensios, ***) qui ſingulari ac pene divino ingenio ſatis mature aditum ad litteras ſibi aperuerunt?****)

Sequitur, ut de iis breviſſime dicam, *qui lenitate ac manſuetudine uti neſciunt, ſed, quidquid docent, durioribus verbis plagisque inculcant,* ac ſi memoria puero non conſtiterit, aut oculis in legendo hæſerit, ſtatim exardeſcunt, clamant, conviciantur atque verberibus in iuvenum terga deſæ-

*) Cicero de Oratore lib. 3. c. 36. Morhof. *Polyhiſt.* T. 1. lib. 2. c. 8.

**) Dionysii Petavii Orat. *de diſcendi ratione.*

***) Hic enim nondum decimum quintum ætatis annum egreſſus, librum *de Cepotaphiis*, ſ. ſepulchris hortenſibus ſcripſit, quem laudat Klotzius *Actor. Literar.* Vol. 1. p. 71.

****) Ingeniorum, quæ vocantur, præcocium hiſtoriam plures perſecuti ſunt, in quibus eminent Adr. Bailletus, Klausingius, Ge. Henr. Goezius & Klefekerus.

deſæviunt. Horum vero ſtoliditatem, aut, ſi mavis, inſaniam oſtenſurus, video me ſapienter facturum, ſi ad Senecam provocem: quis enim illo dicere poteſt ſuavius? Ita vero ille: "Uter præ-"ceptor liberalibus ſtudiis dignior, qui excarnifi-"cat diſcipulos? an qui monitionibus & verecun-"dia emendare ac docere malit?— Numquidnam "æquum eſt, gravius homini & durius imperari, "quam imperatur animalibus mutis? Atqui equum "non crebris verberibus exterret domandi peritus "magiſter. Fiet enim formidoloſus & contumax, "niſi eum tactu blandiente permulſeris.*)„ Nec tamen ab omni caſtigatione abſtinendum arbitror, tum quia impunitatis ſpes maxima eſt peccandi illecebra, tum quia præceptores ſæpenumero medicos imitari coguntur, qui magna mala atque inveterata, ne longius ſerpant, ferro exſcindunt. Sit autem omnis caſtigatio moderata, ſincera, nullis cupiditatibus mixta, nec modum excedat atque in ſævitiam degeneret. Quod cum fit, duplex committitur error. Unus, quod aſperrima hæc diſciplina iuvenes haud raro a muſis abalienat atque diſcendi ardorem impedit. Alter, quod verberibus minisque non emendantur animi, ſed depravantur. Cui enim mens eſt tam illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut peſſima quæque mancipia, durabitur. Quamobrem egregie, ut ſolet, Quinctilianus.

Cædi,

*) Seneca *de clementia* lib. 1. c. 16.

Cædi, inquit, *diſcentes minime velim. Primum, quia deforme atque ſervile eſt; deinde quod ne opus quidem erit hac caſtigatione, ſi aſſiduus ſtudiorum exactor adſtiterit. Denique cum parvulum verberibus coëgeris, quid iuveni facias, cui nec adhiberi poteſt hic metus, & maiora diſcenda ſunt? Adde, quod multa vapulantibus dictu deformia, & mox verecundiæ futura, ſæpe dolore vel metu accidunt; qui pudor refringit animum & abiicit, atque ipſius lucis fugam & tædium dictat.**) Pertinebit itaque ad rem, præceptores pædagogosque pueris *placidos* dari, *cum nihil magnum ſit, niſi quod ſimul & placidum.* **) Cuius rei illuſtre documentum habemus in Socrate, qui ſervum percuſſurus, *cæderem te*, inquit, *niſi iraſcerer*, ac caſtigationem in tempus ſanius diſtulit.

Pergo ad eos, *qui omne tempus dictando exigunt*, & diſcentium calamo, quæcunque ex aliorum ſcriptis compilarunt, excipienda committunt. Ac neſcio ſane, quid in his hominibus, quos *Dictatores perpetuos ſcholaſticos* vocamus, maxime vituperandum ſit: num ignorantia? quæ peſſima illa dictandi conſuetudine tegi quodammodo poteſt;

*) *Inſtitut. Orator.* l. 1. c. 3, cui addi poſſunt, quæ lib. 2. c. 2. de moribus & officiis præceptoris diſputantur.

**) Seneca *de Ira* lib. 1.

poteſt; an ignavia? quæ hoc ipſo more, cui aliquod laboris allevamentum ineſt, egregie alitur: an denique vana eruditionis iactatio? quæ ad dictandum complures inducit. Hæc vero utcunque ſe habeant, negari tamen nullo modo poteſt, eſſe hunc dictandi morem ſuperfluum & pernicioſum. Licet enim fieri interdum poſſit, ut præceptores, vel neceſſitate coacti, vel utilitate permoti, obſervationes nonullas calamis excipiendas proponant; modus tamen adhibendus eſt, ne integra vaſtæque molis volumina dictentur, quorum hæc plerumque eſt ſors, ut a iuvenibus vel impia manu dilacerentur, vel capillis charta involuendis adhibeantur. Tum vero omnis eruditio, quam chartaceam recte dixeris, evaneſcit; tum tempus, quod dictando dilapidatur, fruſtra conſumtum eſt; tum nulla eſt dictatorum utilitas. Ac dici profecto nequit, quantula ſit & quam exigua utilitas, quam *dictatores* moleſte ſeduli ſomniant. Inducunt potius iuvenes in maximam fraudem, ac inæſtimable, quod utilius inſumi poterat, tempus perdunt. Quo fit, ut ad animum perpoliendum acuendumque iudicium nihil plane afferant, iuveneſque peſſime decipiant, qui denique ad patrios lares revertuntur, non quidem ſolida eruditione inſtructi, nec ullo virtutis ſenſu imbuti, ſed magna chartarum mole onuſti, quam, ſi quis furto auferat, omnem ſimul ſapientiam aufert. Satis autem

multa

multa de perverſo dictandi more dixiſſe mihi videor, quem etiam dudum exagitavit Cel. BAUMEISTERUS, *) cuius magna in rem ſcholaſticam merita, qui ignoret, credo fore neminem.

Reſtat, ut ad eos nunc accedam, *qui laborum mole iuvenes onerant, nec ulla voluptate luſuque recreari eos patiuntur.* Quod vitium, licet non ad ipſam docendi methodum pertineat, laudare tamen nullo modo poſſum. Eripe enim iuvenibus omnes animorum remiſſiones, ad quas naturali quodam impetu feruntur; frange eos aſſiduis laboribus, ac omnes ab iis prohibe deambulationes aut ludicras corporis exercitationes; quid fiet? Mox certe defatigabuntur, animi alacritatem amittent, ſtudia exoſa habebunt, & te inſcio atque invito ad ea loca deproperabunt, ubi animus ex laborum ſtrepitu reficiatur, & aures obiurgationibus defeſſæ conquieſcant. Danda eſt igitur aliqua animi remiſſio; non ſolum quia nulla res eſt, quæ perferre poſſit continuum laborem, atque ea quoque, quæ ſenſu & anima carent, ut ſervare vim ſuam poſſint, velut alterna quiete retenduntur, ſed quod ſtudium diſcendi voluntate, quæ cogi non poteſt, conſtat. Itaque & virium plus afferunt ad diſcendum renovati ac recentes, & acriorem habent animum, qui fere neceſſitatibus repugnat.**)

 Dici

*) *Exercitat. academ. & ſcholaſtic.* p. 179.

**) QUINTILIANUS *Inſtitut. Orator.* lib. I. c. 3.

Dici enim vix poteſt, quantos animus, corporis motu concitatus, impetus habeat, quantove curſu calamus fluat, otii intercapedine recreatus. De puerorum luſibus idem affirmare, quid vetat? Habent enim hoc iuueniles illæ obleclationes, ut non modo iuuenum mores voluntatesque detegant, verum etiam acuendis ingeniis inſerviant, animumque alacrem reddant. Plura non addo. Satis enim demonſtraſſe mihi videor, aſſiduis laboribus non onerandos eſſe iuvenes, ſed ingenua ac liberali voluptate interdum recreandos. De præceptoribus, qui ipſi honeſto otio indigent, nihil dico. Quis enim tam a vero alienus, tamque iniquus eſt, quin eorum, qui iuuenilem ætatem doctrinis impertiunt, labores duros moleſtosque iudicet, de quibus idem fere dici poteſt, quod Cicero, *Gracchum* refutans, de ſe ait: *An tu exiſtimas, aut ſuppetere nobis poſſe, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, niſi animos noſtros doctrina excolamus? aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos doctrina eadem relaxemus?* *)

Si, quos mihi conſtitui terminos, eos transgredi vellem, multa adhuc eorum, qui iuuenes erudi-

*) *pro Archia Poëta* c. 6.

erudiunt, vitia perſtringere poſſem. Quid enim impedit, quo minus *eos* quoque ſub examen vocemus, qui iuuenum ingenia non rite diſcernunt, nec ſatis cogitant, aliter tractandos eſſe iuvenes alacres &, quæ docentur, facillime arripientes; aliter vecordes & obtuſos; aliter eos, quos laus excitat & obiurgatio mordet; aliter, qui imperia dedignantur &, niſi inſtiteris, omnem diſcendi voluntatem abiiciunt; aliter, qui aut feroces ſunt aut meticuloſi; bonisque præſertim ingeniis ſic obſequendum eſſe, ut in id, quo vocat natura, ducantur? *) Quid porro impedit, quo minus *eos* vituperemus, qui in auctoritatis præiudicium pueros coniiciunt, & quos diſſentientes ac immorigeros habent, nunc torvo vultu intuentur, nunc plagis miſere torquent; **) *aut* etiam *eos*, qui methodo ſocratica uti nolunt, atque continuo ſermone ita onerant iuuenes, ut vel tædio afficiantur, vel ad otium adſueſiant; *aut eos*, qui claſſicos, quos vocant, ſcriptores verborum tantum cauſa aut ad ſummum propterea etiam legunt, ut antiquitatis cognitio ex iis

*) Vide QUINTILIANUM fuſius hac de re diſſerentem *Inſtit. Orat.* lib. 1. c. 3. lib. 2. c. 8.

**) Quod quam turpe ſit & ab omni boni præceptoris officio alienum, commonſtrat QUINTILIANUS *Inſt. Or.* l. 1. c. 3. pag. 17. edit. Geſn.

hauriatur; *aut denique eos*, qui teneras molleſque iuuenum mentes, neque ad pietatem exhortantur, neque virtutis igniculos in iis excitant, neque honeſti ſenſum acuunt, neque liberalitatem naturæ omni modo ſuſtentant? Sed de his omnibus differere nihil attinet. Sunt enim hæc vitia eiusmodi, ut vel me non monente intelligi queat, quanta ſint & quam pernicioſa.

Com-

COMMENTATIO

DE

POETARUM LYRICORUM

INTER ROMANOS PAUCITATE.

Digitized by Google

Magna eſt, fateor, atque illuſtris Romanorum gloria, cuius in admirationem facile rapiuntur, quotquot res a victore populo magnifice olim geſtas non ignorant. Impetrare autem nunquam a me poſſum, ut Romam, quam orbis terrarum reginam, arcem omnium gentium & invidendum aliquod fortunæ monumentum fuiſſe, nemo negat, eandem optimarum artium ſtudiis magnopere floruiſſe, aut adeo Athenas, omnium doctrinarum inventrices, ſuperaſſe credam. Quod ne temere atque ſine probabili aliqua cauſa pronuntiaſſe videar, ad ipſos Romanorum ſcriptores provoco, qui ingenii gloriam ad Græcos deferre non dubitant. Cicero enim, in quo tamen ipſo magna ingenii vis exſtitit, nonne, quidquid in dicendo poterat, id omne Græcis acceptum refert? *) Horatius, muſarum ille ſacerdos & ſoboles certiſſima Phoebi, nonne poeſeos omnisque litteraturæ amantes ad Græcos ablegat? **) Virgilius

 denique

*) *Epiſt. ad Quintum Fratrem* l. 1. c. 9. Non enim me hoc iam dicere pudebit, — — nos ea, quæ conſecuti ſumus, his ſtudiis & artibus eſſe adeptos, quæ ſint Græciæ monumentis tradita. Adde *Tuſculan: Quæſt.* l. 1. c. 1.

**) *de Arte Poetica v.* 268.

Vos exemplaria græca
Nocturna verſate manu, verſate diurna.

denique, aureus & immortale ſonans, quem ipſa Græcia ſtupet pauetque, quamvis ingentem miretur Homerum *), Virgilius, inquam, nonne ex Homero, tanquam limpidiſſimo ingeniorum fonte, plurima hauſit, atque in divina Aeneide expreſſam Iliados imaginem retulit? **) Veriſſima ſunt hæc omnia, & luce clariora. Neque tamen ſilentio prætermittendum eſt, quod longe maior oratorum, poetarum, philoſophorum atque artificum excellentiſſimorum numerus inter Græcos reperiatur, quam inter Latinos; quodque eruditionis romanæ gloria vix ultra unius ſeculi fines progrediatur, apud Græcos autem per plurima ſecula fuerit

*) Sunt verba *Hieron. Vidæ*, qui Virgilium, ſummum ſane Poetam, ita collaudat, ut adeo affirmare non dubitet,

Unum illum ingenio præſtanti gentis Achivæ
Diuinos vates longe ſuperaſſe & arte.

(*Art. Poet.* l. 1. v. 170 ſeq.) Idem fere ſentit Scaliger, qui *Poetices* lib. 3. p. 189 & 228. Virgilium poetarum regem ſolumque nomine poetæ dignum vocat. Quod quo pacto defendere velit, ipſe videat.

**) Non heri demum aut nudius tertius excogitata eſt hæc ſententia, ſed veterum adeo conſenſu firmata. Macrobius enim Saturnal. lib. 5. c. 2. aperte dicit, *omne opus Virgilianum velut de quodam Homerici operis ſpeculo formatum eſſe.* Quare etiam mirari non ſubit, elegantiſſimum auctorem *der litterariſchen Briefe an das Publicum* ep. 8. eandem ſententiam nuperrime defendiſſe, licet paullo liberius interdum pronuntiaſſe videatur.

fuerit celebrata. Facere itaque non poſſum, quin ad eos accedam, qui græcarum artium ſplendorem maieſtatemque Romanos nunquam conſequutos fuiſſe contendunt.*)

Quæ de univerſa Romanorum litteratura diximus, ad artem poeticam vel maxime pertinent. Hæc enim, dici vix poteſt, quam neglecta & fere contumelioſa fuerit apud veteres Romanos, præter rerum bellicarum laudem nullius rei cupidos. Certe antiquiori reip. ætate nullum poetis honorem fuiſſe, declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxiſſet. Duxerat autem conſul ille in Aetoliam, ut ſcimus, Ennium. Quo minus igitur honoris erat poetis, eo minora ſtudia fuerunt.**) Honos enim alit artes, aut, quæ Platonis ſunt verba, ἀσκεῖται τὸ ἀεὶ τιμώμενον, ἀμελεῖται δὲ τὸ ἀτιμαζόμενον. Atque hac optimarum artium negligentia factum eſt, ut ſerius poeticam acciperent Romani. Saliares quidem & Feſcenninos verſus habebant, aliisque carminum generibus, inter convivia decan-

*) Horum e numero eſt Ven. Ernesti in Opuſculis oratoriis p. 113. ſeq. *Comes de* Caylus in *Memoires de litterature de l' Academie des Inſcriptions* Tom. XXIX. p. 239 ſeq. & Klotzius in doctiſſimo libro, qui inſcribitur: *Beytrag zur Geſchichte des Geſchmacks und der Kunſt aus Münzen,* p. 104 — 115.

**) Cicero Tuſculan: Quæſt. lib. 1. c. 2.

cantari ſolitis, delectabantur, rudibus tamen illis atque inconditis, quorum nulla erat ſuavitas, nullus lepor. *) Recte igitur VARRO omnes illos verſus inter poemata non referendos eſſe judicat, quoniam vocibus tam barbaris conſtabant, ut adeo a Sacerdotibus non ſatis intelligerentur. Tandem vero melior Poeticæ affulſit fortuna. Devicta enim Carthagine & agreſti Latio græcarum artium ſtudiis exculto, magni prodierunt viri, doctrinæ ingeniique præſtantia memorabiles. LIVIUS quidem ANDRONICUS annis fere CCCCX poſt Romam conditam fabulas docere coepit, quas autem Cicero non ſatis dignas iudicat, quæ iterum legantur. **) Inclaruerunt deinde NAEVIUS, ENNIUS, CAECILIUS, PACUVIUS, ATTILIUS & PLAUTUS, omnes fere ſententiarum gravitate verborumque pondere conſpicui, quibus tamen nitor & ſumma in excolendis operibus manus defuiſſe vi-

*) Luculentum huius rei teſtimonium exhibet VARRO de lingua latina l. 6. c. 3. ubi hos legimus verſus.

Omnia dapatilia comiſſe iani cuſiones
Duonus ceruſes deiuos ianos venet.

Quis vero eſt, quin hic ſuauitatem illam venuſtatemque deſideret, quam Ciceronis præſertim æuo conſequuta eſt Romanorum lingua.

**) *Cicero in Bruto. cap. 18.*

videtur.*) Neque hoc magnopere mirum. Præterquam enim quod ſermo latinus illa tempeſtate paullo aſperior erat & ab elegantia dicendique venere remotus, parum quoque honoris tribuebatur poetis, quippe qui magnam partem homines ſeruilis conditionis erant. Livium enim, Caecilium, Plautum & Terentium ignobili loco natos fuiſſe, quis eſt, qui neſciat? Nihilo tamen ſecius præclara fuerunt indole, quæ in pauperrimis & obſcuro ſanguine ortis eminere plerumque ſolet. Quidquid vero in illis erat ingenii & dexteritatis, id omne ad Tragoedias Comoediasque ſcribendas transferebant. Cuius rei cauſas aliquot reperiſſe mihi videor, de quibus deinde exponam. Nunc enim redeundum eſt in viam, & paucis ſignificandum, quæ poeſeos romanæ porro fuerit fortuna. Quo magis ſcilicet morum litterarumque elegantia ornabantur

*) Quintilianus Inſt. Orat. lib. X. c. 1. p. m. 462. Maximam Ennio Accioque laudem tribuit Ovidius Amor. lib. 1. eleg. 15. v. 19. Accius vero magnum inde honorem conſecutus eſt, quod Decimus Brutus, ſummus ille vir & imperator, Accii carminibus templorum & monimentorum aditus exornauit ſuorum. Cicero pro Archia c. XI. Næuii, Pacuuii, & Plauti epigrammata, quæ ipſi fecerunt, & ſepulchris ſuis incidenda reliquerunt, ſeruauit Gellius *Noct. Attic.* l. 1. c. 24. En epigramma Nævii plenum ſuperbiæ:

Mortales immortales flere ſi foret fas,
Flerent divæ Camoenæ Næuium Poetam.
Itaque poſtquam eſt Orcino traditus theſauro,
Oblitei ſunt Romæ loquier latina lingua.

bantur Romani, eo maior iis habebatur honor, qui ingenii laude præ ceteris excellebant. Itaque magno in honore eſſe coepit nomen Poetarum, quorum ſtudia non uno modo excitabantur. Hoc enim conſilio *collegium Poetarum* inſtitutum fuiſſe legimus, cuius hic erat finis, ut, quibus benignior erat vena poetica, verſus ſuos coram iudicibus recitarent, laborumque ſuorum interdum præmia ferrent.*) Hoc eodem conſilio plurima *poetarum certamina* inſtituit Augustus, qui ipſe eloquentiam ſtudiaque liberalia ab ætate prima & cupide & laborioſiſſime exercuit, atque in templo Apollinis Palatini imagines litteratiſſimorum hominum erigi & ſcripta illorum reponi iuſſit.**) Quare ingens illis temporibus erat poetarum proventus, quorum celebratiſſima ſunt nomina & ad omnem poſteritatem tranſitura. Quis enim tam rudis eſt rerumque omnium ignarus, quin Horatium, Virgilium, Ouidium, Propertium, Tibullum, Fundanium, Varium, Plotium Tuccam***) aliosque bene multos cognoſcat, quorum, ſi non ſcripta, certe nomina ad nos peruenerunt. Hos vero omnes ne quis immodica, ut fieri ſolet, ad-

*) Valerius Maximus l. 3. c. 7. §. 11. Ovidius Triſtium l. 5. eleg. 3.

**) Suetonius in vita Auguſti, c. 29.

***) Horatius Satyr. l. 10. 42. Od. lib. 1. 6. Satyr. l. 5. 40. Plotium Tuccam omiſit Vossius in doctiſſimo *de Poetis latinis* libro.

admiratione proſequatur, is ſciat, celeberrimos, quos Roma habuit, poetas artificesque, Græcorum vel imitatores fuiſſe, vel diſcipulos. Horatius certe imitatus eſt Pindarum atque Alcæum, Virgilius Homerum & Theocritum, Ouidius Apollonium, Terentius Menandrum, Lucretius Empedoclem. Neque hoc eſt diſſimulandum, quod negari non poteſt, plurima ſcilicet Romanorum inſtituta, quæ elegantioribus litteris promouendis inſeruiebant, a Græcis profecta eſſe. Quæ enim Græcis in uſu erant *recitationes*, eas Romani quoque recipiebant, his potiſſimum cauſis moti: primum quod ipſe, qui recitat, aliquanto acrius ſcriptis ſuis, auditorum reuerentiâ, intendit, deinde quod, de quibus dubitat, ex ſententia eorum, quos quaſi in conſilium adhibet, ſtatuit. *) Quæ porro Græcis uſitatiſſima erant ᾠδεῖα ſiue ædes carminibus cantibusque exercendis dicatæ, (cuiusmodi Athenæ præſertim, Corinthus & Patræ habuerunt,) Romæ etiam a Domitiano & Traiano exſtruebantur. **) Quæ denique a Græcis frequentabantur *certamina muſica*, quibus *poetarum* quoque annumeranda ſunt *certamina*, (quoniam tria apud veteres erant genera, quæ circa artem muſicam verſabantur, primum quod inſtrumentis agitur, ſecundum quod fingit carmina, terti-

*) Lege omnino PLINIUM lib. V. ep. 3.

**) SUETONIUS in vita Domitiani c. 5.

tertium quod opus carmenque diiudicat, *) hæc itaque certamina, ſero quidem ac maxime poſt fata libera reipublicæ celebrata, ſummo ſtudio Romæ æque ac in prouinciis colebantur. **) Quæ cum ita ſint, dubitari profecto nequit, Romanos, ſi qua artium litterarumque laude floruerunt, eam omnem Græcis debere, & cognita demum ingeniorum græcorum pulchritudine, ad eloquentiæ, poeſeos, picturæ ceterarumque artium ſtudia accenſos fuiſſe, ita tamen, ut a Græcis longo interuallo relinquerentur. ***)

Multa

*) Boethius de muſica l. 1. c. 2. Athenaeus Deipnoſophiſt: l. 14.

**) Auguſtus quidem, quo celebratior actiacæ victoriæ memoria eſſet, ludos quinquennales apud *Actium* celebrari iuſſit; primus autem omnium *Nero* Cæſar quinquennale certamen more Græco Romæ inſtituit & *Neronia* appellauit, quem deinceps ſecuti ſunt Domitianus, Traianus, Adrianus, Commodus, Seuerus aliique Imperatores Romani, a quibus certamina hæc *Traianea*, *Adrianea*, *Commodea & Seuerea* dicta fuerunt. Vid. *Suetonius* in vita Aug. c. 18. in vita Neronis. c. 12. *Alexander ab Alexandro* Dierum genialium lib. 6. c. 19. p. m. 707. & *Neue Bibliothek der ſchönen Wiſſenſchaften*, Tom. VII. p. 214.

***) Non repugnant huic ſententiæ, quæ Horatius lib. 2. epiſt. 1. v. 33. habet:

Venimus ad ſummum fortunæ. Pingimus atque
Pſallimus & luctamur Achiuis doctius unctis.

Aut enim omnia me fallunt, aut hoc agit Horatius, ut eos exagitet, qui nimio antiquitatis amore feruntur,

Multa adhuc ſuperſunt, quæ accurato rerum iudici ampliſſimam dicendi materiem præbent. Hæc vero enarrare, nunc nihil attinet. Neque enim conſtitui, omnem latinæ poeſeos hiſtoriam exponere, ſed breviter indicare, quæ memoratu digna videbantur, reique meæ inſervitura. In quo tamen peragendo ſi paullo prolixior fui, facile veniam ab iis impetraturum me eſſe confido, qui in amoeniſſimum hunc campum nonnunquam excurrunt, vel inde animorum oblectamenta petunt.

Itaque nunc tandem ad rem ipſam accedo, quam examinandam ſuſcepi. Arduum ſane munus, atque a virium mearum tenuitate paullulum abhorrens; veruntamen dignum, in quo diligentiæ meæ neruos contendam. Non enim exiſtimare debemus, caſu aliquo & forte fortuna factum fuiſſe, ut tam pauci inter Romanos reperiantur Lyrici; ſed plurimis, nec ſane levibus argumentis evinci poteſt, *cur lyrica poeſis a paucioribus excul*ta

runtur, & vetuſtiſſima quæque optima eſſe contendunt. Hanc enim qui fouent ſententiam, æque magno atque ridiculo errore ducuntur, quam qui aſſerunt,

Nil intra eſt oleam, nil extra eſt in nuce duri (v.32.)

vel qui adeo affirmare audent,

Venimus ad ſummum fortunæ &c.

Hoc autem affirmari a ſano homine vix poteſt, cum ipſi olim Romani, gloriæ licet auidiſſimi, Græcis palmam deferre nunquam dubitarint.

tandem fuerit, atque in *uno fere Horatio* ad tantum euecta ſit culmen, nihil ut ad perfectionem eius addi poſſit. Vehementer autem errant, qui, præter Horatium, nullum inter Romanos vatem lyricum extitiſſe ſibi perſuadent. Quid enim? Adeone obſcura ſunt Catulli, Caesii Bassi, Titii Septimii, Spurinnae, Passieni Paulli, Saleii Bassi, aliorumque nomina, ut lyricis carminibus laudem aliquam olim ſibi peperiſſe neſciamus? Sed operæ pretium eſt, ſingulos examinare, ut, quæ cuique debeatur laus, rectius diiudicari queat.

Et de Catullo quidem, ſi a reliquis eius carminibus diſceſſero, pauca habeo, quæ dicam. Licet enim præter hunc videam neminem, qui lyricis carminibus ſcribendis ante Horatium inclaruerit; licet etiam haud infelix Sapphûs imitator a Fabricio dicatur: *) vix tamen poetis lyricis eſt annumerandus. Quæ enim ſcripſit carmina lyrica, vel pauciſſima ſunt, vel e Græco Sapphûs in latinum ſermonem translata, vel ea indole, ut cum Horatianis conferri vix poſſint. Namque non rudiore ſolum colore vetuſtæ poeſeos imaginem ducit, verſusque duriuſculos haud raro inſerit; **) ſed eo quoque uſus eſt carminum genere, ut rectius ad poetas iambicos quam lyricos

*) Biblioth. lat. p. 51.

**) Plinius lib. I. epiſt. 16.

tos a DACIERIO referatur. *) Jambicus autem verſus conuiciis maledictisque aptiſſimus, (eſt enim ἰαμβίζειν nihil aliud quam conviciari,) plurimum ſane differt a carmine lyrico, cui datum eſt,

— — Diuos puerosque deorum
Et pugilem victorem & equum certamina primum,
Et iuuenum curas & libera vina referre. **)

Dedit præterea *Catullus* graviſſimas acerbitatis ſuæ poenas. Plurimos enim habuit vituperatores, inque his præſertim *Joſephum Scaligerum*, qui vero rem ſatis miram narrare videtur, cum dicit: "Nunquam plura apud ullos auctores ſe legiſſe, quæ ſe magis ad interpretationem ſacrarum litterarum ducerent, quam apud Ariſtophanem, Catullum, Tibullum, Propertium & eiusmodi ſalaciſſimos auctores." ***)

Cæſium Baſſum haud ignobilem fuiſſe poëtam lyricum, teſtatur QUINTILIANUS. ****) Is enim poſtquam dixit, Horatium fere ſolum legi dignum

 eſſe,

*) Vide DACIERII Præfationem Operibus Horat. præmiſſam p. 26. Idem fere ſentit QUINTILIANUS, qui *Inſt. Orat.* l. X. c. 1. Catullo acerbos Jambos tribuit, & TACITUS Annal. lib. 4. c. 34, qui, *Carmina*, inquit, *Catulli & Bibaculi referta contumeliis Cæſarum, leguntur.*

**) HORAT. Art. Poet. v. 83—85.

***) Prima Scaligerana p. 20.

****) QUINTILIANUS Inſtitut. Orat. lib. X. c. 1. p. 505. edit. Geſn.

eſſe, ſtatim hæc addit: *Si quem adiicere velis, is erit Cæſius Baſſus, quem nuper vidimus.* Ac ſcripſit ſane Baſſus tum commentarium in Arati Phænomena & libellum de metris, tum lyrica carmina, iniquitate temporum maximam partem erepta.*) Quam iacturam iniquiori animo ferre iubemur, cum tam honorifica eius apud Quintilianum & Persium (Sat. VI.) fiat mentio, ut dubitari non poſſit, magnum atque excellens fuiſſe Baſſi ingenium. Vixit autem Neronis & Galbæ, ætate, ac Ovidio Propertioque uſus eſt familiariter.

Magna ſunt, quæ de Baſſo dixi; maiora tamen, quæ de *Titio Septimio* dici debent. Quid enim magnificentius & ad laudem Titii illuſtrius afferri poteſt, quam quæ apud Horatium leguntur? **)

Quid Titius, Romana breui venturus in ora?
Pindarici fontis qui non expalluit hauſtus,
Faſtidire lacus & riuos auſus apertos.
Ut valet? Ut meminit noſtri? Fidibusne latinis
Thebanos aptare modos ſtudet, auſpice Muſa?
An tragica deſaeuit & ampullatur in arte?

Hac itaque laude non video, quid eſſe poſſit excellentius. Equidem legere memini, *Prophyrionem,*

*) Quædam illorum reliquiæ exhibentur in *Fragmentis veterum poetarum latinorum*, quæ a *Roberto* & *Henrico Stephanis* collecta prodierunt Pariſis 1564.

**) Horatius lib. I. ep. 3. v. 9. ſeq.

nem, qui commentariis ſuis Horatium illuſtravit, εἰρωνικῶς hæc omnia ſumere velle; ſed quidquid ille garriat, nunquam certe a nobis impetrabit, ut idem ſentiamus. Namque ſi quid video, id profecto agit Horatius, ut laudem tribuat Titio, quod mediocribus Poetis (quos lacubus riuisque egregie confert,) poſthabitis, ſublimem immenſumque Pindarum æmulari auſus ſit, & carmina condiderit lyrica, non iam quidem evulgata, mox autem in lucem proferenda. Cui opinioni inde etiam plurimum accedit roboris, quod Horatius lib. I. epiſt. IX. magnifice de Titio ſentit, eumque vocat

*dignum mente domoque eligentis honeſta Neronis.**)

Passienum Paullum non ultimum inter Lyricos latinos locum obtinuiſſe, teſtis eſt Plinius, **) qui honorificentiſſimam Paſſieni mentionem facit, eiusque in effingendo Horatio Propertioque ſtudium ſingulare laudibus effert. En ipſa Plinii verba! "Si elegos Paſſieni in manus ſumſeris; leges opus terſum, molle, iucundum & plane in Propertii domo ſcriptum. Nuper

 ad

*) Monetam in honorem Titii, cum victoriam carmine obtinuiſſet, cuſam exhibet Begerus *Theſaur. Brandenb.* Tom. 2. p. 589. Sunt tamen, qui Titium hic agnoſcere nolunt. Alii pro Poëta ſentiunt, cuius alatam effigiem nummus offert. Alas vero Muſarum æque ac Poetarum capiti in nummis veterum affixas fuiſſe, idem Begerus docet Tom. I. p. 56.

**) Plinius lib. IX. epiſt. 22. lib. VI. epiſt. 15.

„ *ad lyrica deflexit*, in quibus ita Horatium, ut
„ in illis illum alterum (Propertium) effingit. Putes,
„ ſi quid in ſtudiis cognatio valet, & huius propin-
„ quum. Magna varietas, magna mobilitas. Amat,
„ ut qui veriſſime; dolet, ut qui impatientiſſime;
„ laudat, ut qui benigniſſime; ludit, ut qui face-
„ tiſſime; omnia denique tanquam ſingula abſolvit.„

Neque omittendus eſt *Spurinna*, qui, quantum rebus magnifice geſtis inclaruit, tantam ingenii præſtantiâ aſſequutus eſt gloriam. Scripſit enim, eodem Plinio teſte*) *lyrica* doctiſſime. Mira illis dulcedo, mira ſuavitas, mira hilaritas, cuius gratiam cumulat ſanctitas ſcribentis. Uſus eſt græca pariter atque latina lingua in pangendis carminibus, quæ omnia prorſus interiiſſe, iure dolemus. Ad laudem *Spurinnæ* hoc etiam plurimum valet, quod Senatus Rom. triumphalem ſtatuam ei decrevit; non ita, ut multis, qui nunquam in acie ſteterunt, nunquam caſtra viderunt, nunquam denique tubarum ſonum, niſi in ſpectaculis, audierunt; verum ut illis, qui decus illud ſudore & ſanguine & factis adſequuntur.

Reſtat, ut de *Saleio Baſſo* dicam, quem in poetarum lyricorum numero habendum eſſe, Dacierius **) quidem affirmat, ſed ita, ut nullis ſententiam ſuam ſuffulciat argumentis. Nec video,

*) Plinius lib. 3. ep. 1. & lib. 2. epiſt. 7.

**) In Præfatione Operibus Horatii præmiſſa p. 28.

video, quod tandem patrocinium huic opinioni parari poſſit. Equidem duo ſunt, ad quos provocatio valet, teſtes, nec illi ſane contemnendi. Tacitus enim abſolutiſſimum poëtam vocat *Saleium*, & tantam eius exiſtimationem, tam illuſtre nomen fuiſſe dicit, ut a Veſpaſiano quingenta ſeſtertia, quæ 15625 Imperiales exæquant, dono acciperet *). Plurimum quoque laudis *Saleio* tribuit Quintilianus **), qui, *vehemens*, inquit, *& poeticum ingenium Saleii Baſſi fuit, nec ipſum ſenectute maturum*; pro quo reſcribendum nonnulli putant, *nec ipſum ſenectus maturavit*, i. e. immatura morte præventus & duriori fato ſupplantatus, non ad ſenectutem pervenit. Sed hæc quomodocunque ſe habeant, nihil certe valent ad Dacierii ſententiam corroborandam. Quem enim poetam abſolutiſſimum vocat Tacitus, eum ſi quis Lyricis annumerare vult, ego eodem iure Comicum aut Epicum nominabo, cum incertum ſit, quo præſertim carminum genere inclaruerit *Saleius Baſſus*. Et ad Quintiliani verba quod attinet, facilius inde, ſi omnia rite penſitaueris, colligi poteſt, epica potiſſimum carmina ſcripſiſſe Saleium: quod etiam dubitari eo minus poteſt, cum Ennio, Cornelio Seuero, Valerio Flacco, Rabirio & Pedoni Albinovano velut comes addatur, quos omnes hero-

*) Tacitus in Dialogo de cauſis corruptæ eloquentiæ c. 5 & 9.

**) Inſtitut. Orator. l. X. cap. 1. p. 503. edit. Geſn.

heroicis carminibus magnam olim celebritatem conſequutos fuiſſe, nemo neſcit.*) Nihil itaque eſt, quod ad *Saleium Baſſum* lyricæ poeſeos gloriam deferamus. Quodſi tamen augere numerum volueris, rectius *Rufum*, forſan etiam *Plinium* iuniorem appellare poteris Lyricum. De *Rufo* quidem res ſatis manifeſta eſt: is enim *Pindaricæ fidicen lyræ* ab Ovidio vocatur.**) De *Plinio* autem inter Lyricos referendo, facere non poſſum, quin paullo timidius pronuntiem. Cuius epiſtolas ſuaviſſimas & ſummo ingenii acumine commendabiles cum nuperrime legerem, ſæpiſſime miratus ſum inſignem viri diligentiam, qua Poëticen coluit & tantum non veneratus eſt. *Facio*, inquit ille, *nonnunquam verſiculos ſeveros parum; facio comoedias, & audio & ſpecto mimos, & Lyricos lego & ſatyricos intelligo; aliquando præterea rideo, iocor, ludo; utque omnia innoxiæ remiſſionis genera breviter amplector: homo ſum.****) Maxime vero Hendecaſyllabis operam dedit, quorum indolem de-

*) Ovidius (Epiſt. ex Ponto l. 4. ep. 16.) plures nominat Epicos latinos, quos etiam laudibus effert. Dicit enim,

> — — — *Et mihi nomen*
> *Tunc quoque, cum vivis annumerarer, erat,*
> *Cum foret & Marſus, magniqùe* Rabirius *oris,*
> *Iliacusque* Macer, *ſidereusque* Pedo, *&c.*

**) Ovidius loc. cit.

***) Plinius lib. V. epiſt. 3.

deſcripturus, hæc addit: *His iocamur, ludimus, amamus, dolemus, querimur, iraſcimur: deſcribimus aliquid modo preſſius, modo elatius.* *) Tentavit etiam, ſi quid otii in itinere & inter coenam eſſet, elegos & alia metra; hendecaſyllabis autem, qui titulus ſola metri lege conſtringitur, tantopere delectatus eſt, ut paullo glorioſius de iis ſentire non erubeſcat. *Poſtremo placuit* (ſunt verba Plinii) *exemplo multorum, unum ſeparatim hendecaſyllaborum volumen abſolvere. Nec poenitet. Legitur, deſcribitur, cantatur etiam. A Græcis quoque, quos latine huius libelli amor docuit, nunc cithara, nunc lyra perſonatur.* **) Ex his omnibus ſi quis colligere velit, lyricos verſus pepigiſſe PLINIUM, is quidem me non habebit adverſarium; ſuaſerim tamen, ut certiorem reddere ſtudeat ſententiam, quæ ſua adhuc difficultate laborare videtur.

Sed redeamus e diverticulo in viam, & ad HORATIUM tandem accedamus, cuius carmina quoties lego, toties exoſculor & Muſas ipſas audire mihi videor. De quo tamen antequam dicere aggredior, lubet hac opportunitate uti, quæque opponi poterant, refutare. Forſan enim dixerit mihi quispiam: "Cur vero de Lyricorum latino-"rum paucitate quereris? Sex enim, & ſi Dis

D 5 "pla-

*) PLINIUS lib. IV. ep. 14.

**) PLINIUS lib. 7. ep. 4.

"placet, plures nominaſti poetas lyricos. Quem "numerum ſi perexiguum eſſe putas; ſcito, vix "alia in gente maiorem reperiri. Apage igitur "nugas tuas, aut, quoniam nobis non placent, "imprudentioribus eas vende." — Dura ſunt, quæ obiiciuntur, & duriora prope, quam ut ferri poſſint. Sed bona fide agam, nec diffitebor, numerari poſſe poetas, quos Roma aluit, lyricos. At o! exiguum numerum, maxime ſi conferatur cum græcorum Lyricorum multitudine, aut ſi pauculos illos ſeiungas, qui fontis Pindarici hauſtus non expalluerunt. Græcia enim, ſummis planeque divinis ingeniis feraciſſima, nonne *Alcaeum*, *Steſichorum*, *Sapphonem*, *Pindarum*, *Anacreontem*, *Simonidem*, *Ibycum*, *Alcmanem*, *Bacchylidem*, *Praxillam*, *Corinnam*, *Teleſillam*, *Pratinam*, *Melanippidem*, aliosque bene multos habuit? eosque non hercle! mediocres, non pulverem quæritantes; ſed ſublimes, ſed igneos, ſed ore profundo ruentes. Roma autem, quam paucos, bone Deus! habet, qui eandem ſpirent ſublimitatem altiusque aſſurgant. Sume enim Horatium, adde etiam Titium Septimium; nec habebis ſane, quibus magnum lyricæ poeſeos laudem tribuere poſſis. Quare non video, cur de Lyricorum latinorum paucitate queri, cauſasque eius indagare non liceat?

Equidem obſtare videntur, quæ Seneca habet, qui, *Negat Cicero*, inquit, *ſi duplicetur ſibi ætas, habi-*

habiturum ſe tempus, quo legat Lyricos, *eodem modo Dialecticos.* Sed neque hinc deſumi quicquam poteſt, quod ſententiam meam labefactet penitusque infringat. Quid enim impedit, quo minus de *græcis* Lyricis Ciceronem locutum fuiſſe dicamus? Ego certe non video, quomodo de *latinis* idem affirmari poſſit, quippe quos ante Ciceronem vix extitiſſe in confeſſo eſt. Fac autem, de Lyricis, quos Roma habuit, intelligenda eſſe omnia: nihil tamen eſt, quod ſententiam mutare cogat. Namque non id agit Cicero, ut affirmet, tantam eſſe tamque immenſam Lyricorum copiam, ut legendis iis hominum ætas vix ſufficiat; ſed in eo potiſſimum verſatur, ut oſtendat, in tanta laborum & negotiorum multitudine ne minimum quidem ſupereſſe temporis ſpatium, quod voluptati, oblectationi atque etiam Lyricis legendis tribuere poſſit. Quod ne quis in dubium vocare ſuſtineat, lubet adſcribere, quæ antecedunt, Senecæ verba: *Eo magis utique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod ſufficere nec ad neceſſaria quidem poteſt, etiam ſi cuſtoditum diligentiſſime fuerit,) in ſupervacua maiorem partem erogare.* Quibus hæc ſtatim adiiciuntur: *Negat Cicero, ſi duplicetur ſibi ætas, habiturum ſe tempus, quo legat* Lyricos, *eodem modo Dialecticos.* *) Plura non addo; ſunt enim perſpicua omnia & luce cla-

*) Seneca Epiſt. 49.

riora. Operæ tamen pretium videtur, unicam adhuc nominare Poetriam, lyricis carminibus olim illuſtrem. *Theophilam* puto, Canii Rufi Poetæ uxorem, quam vehementer laudat MARTIALIS. Non enim dignam ſolum illam iudicat, quæ a Sapphone laudetur, ſed affirmat etiam, maiorem in Theophila quam in Sapphone fuiſſe caſtitatem, idem vero ingenium eandemque doctrinam.*)

Ad HORATIUM venio, cuius laudes ſi enarrare, aut ſcripta celebrare vellem, ampliſſimum ſane haberem campum, in quo qualiscunque mea excurrere poſſet virtus. Sed de his nunc non eſt locus. Quare ea tantum breviter attingam, ex quibus intelligi quodammodo poſſit, cur tam pauci inter Romanos fuerint Poetæ lyrici. Atque hic primum illud occurrit, quod HORATIUS Lyricorum latinorum non modo excellentiſſimus, ſed etiam *primus* iure habeatur. Cuius rei firmiſſima argumenta ex ipſis divini poetæ carminibus deſumi poſſunt. Audiamus itaque ipſum.

Dicar, qua violens obſtrepit Aufidus
Et qua pauper aquæ Daunus, agreſtium
Regnator populorum, ex humili potens,
Princeps Aeolium carmen ad Italos
Deduxiſſe modos. — **)

Quæ

*) MARTIALIS lib. VII. epigr. 68. & lib. III. epigr. 20.

**) HORATIUS lib. 3. Od. 30.

Quæ verba, quid aliud ſignificant, quam quod Horatius primus auctor lyricæ poeſeos in Italia fuerit, nec ante ſe quemquam habuerit, qui æque imitatus ſit Græcorum metra, non illa ſolum perquam diverſa, ſed etiam rebus dicendis aptiſſima. Quod enim *aelium* vocat *carmen*, nullum profecto aliud eſt, quam vel *alcaicum* vel *ſapphicum*, quoniam inter omnes conſtat, Sapphonem & Alcæum ex inſula Lesbo, quæ Aeoliæ pars eſt, oriundos fuiſſe.

Notiſſima quoque ſunt hæc Poëta verba:

Non ante vulgatas per artes
Verba loquor ſocianda chordis. *)

Quibus addi omnio poſſunt, quæ lib. IV. Od. 3. leguntur:

Quod monſtror digito prætereuntium
Romanæ fidicen lyræ,
Quod ſpiro & placeo, ſi placeo, tuum eſt.

Hæc itaque & his ſimilia ſi cui adhuc obſcura & ad rem definiendam non ſatis apta videntur, nae! is veritati inimicus eſt.

At obſtrepentes quosdam audio dicentesque: "Omiſiſti, omiſiſti locum, ceteris omnibus illu-"ſtriorem, quo carere nullo modo poſſunt, qui "Horatium Lyricorum romanorum primum eun-"demque principem habent. Quid enim clarius "his verbis? — "*Car-*

*) Horat. lib. 4. Od. 9.

— — — "Carmina non prius
"Audita, Muſarum ſacerdos,
"Virginibus puerisque canto."

O! me ignavum aut potius moroſum, qui intelligere neq poſſum nec volo, quanta his verſibus inſita ſit vis. Ego enim ſemper exiſtimavi, non de carminibus lyricis, ſed de carminibus ſecularibus loqui HORATIUM. Demonſtrationem poſtulas? Dabo. Et primo quidem negari illud non poteſt, eam ipſam Oden, cuius velut exordium verba hæc conſtituunt, recte vocari carmen ſeculare. Sive enim verſus ſupra memoratos ad Oden I. libri III. referas, ſive, quæ melior eſt SANADONII ſententia,*) Odæ VI libri IV & carmini ſeculari, quod libro Epodon addi ſolet, præmittendos exiſtimes: intellectu ſane eſt facillimum, non id ſibi velle Horatium, ut lyricorum carminum auctorem inventoremque ſe prædicet, ſed ut ſollemni ritu carmina ſecularia indicet, quæ lyrici generis erant, & centeſimo decimo aut centeſimo quoque anno in honorem Apollinis, Dianæ, Iunonis & aliorum Deorum Dearumque decantari ſolebant. Quod ne cui obſcurum eſſet, ipſe HORATIUS diligenter providit. Addit enim:

Virginibus puerisque canto.

Scilicet quoties ludi ſeculares celebrabantur, ter novem illuſtres pueri cum totidem virginibus

Hym-

*) *Oeuvres d'Horace traduites en françois* par *M. Dacier & le P. Sanadon*, Tom. ii. pag. 400.

Hymnos & Pæanas canebant, ita ut ſeorſim puellæ ipſæ chorum haberent & ſeorſim puerorum maſculus ordo. Solebant autem hi hymni a Poetis pangi, ut ipſo ſplendore ſuo & elegantia ad ludorum ſecularium pompam propius accederent. Cumque ludi, quos vocamus, ſeculares inde ab initiis Romæ ad Auguſtum usque non niſi quinquies celebrati fuerint: facile patet, cur *de carminibus non prius auditis* loquatur *Horatius*. Qui enim anno V. C. DCCXXXVII. ab Auguſto reſtituebantur ludi ſeculares, diu intermiſſi fuerant, nec inde ab anno DCV. habiti. Cuius rei teſtem omni exceptione maiorem habemus Svetonium, qui, *Nonnulla*, inquit, *ex antiquis cerimoniis paullatim abolita reſtituit* (Auguſtus), *ut ſalutis augurium*, *Diale flaminium*, *ſacrum lupercale*, ludos ſeculares & *compitalicios*.*) Certum itaque eſt, & extra omnem dubitationis aleam poſitum, quid ſibi velint Horatii *carmina non prius audita*. Omnes ſcilicet, qui ludis ſecularibus ab Auguſto celebratis intererant, antea neque viderant ſolemnem ludorum per CXXX. annos intermiſſorum pompam, nec audiuerant hymnos in hac ſolemnitate decantari ſolitos.

Longius

*) Suetonius in vita Auguſti c. 31. conf. *Alexandri ab Alexandro* Dies geniales lib. VI. cap. 19. p. 704. edit. Tiraquellianae.

Longius me, quam volebam, provexit Horatii amor, de quo cum pauca dicere decreviſſem, iuſto verboſior factus ſum, ita ut omnem fere modum exceſſiſſe videar. Non itaque immorabor his diutius, ſed cauſas diligentius inquiram, quibus effectum fuit, ut Romani pauciores habuerint Lyricos. Atque hoc dum mecum perpendo, ſtatim illud in mentem venit, quod eſt certiſſimum. Quotus enim quisque eſt, qui neſciat, *Romanos, in amorem Comœdiarum, Tragœdiarum omniumque ludorum ſcenicorum effuſiſſimos, perexiguam lyricorum carminum habuiſſe curam.* Diſerte hoc docet HORATIUS*), locupletiſſimus teſtis.

Serus enim Græcis admouit acumina chartis:
Et poſt Punica bella quietus, quærere cœpit,
Quid Sophocles & Theſpis & Aeſchylus utile ferrent.

Equidem non ignoro, eſſe hæc potiſſimum de temporibus primum bellum punicum proxime excipientibus intelligenda. Tunc enim non poetæ ſolum græcos Comicos Tragicosque legebant & in latinum convertebant ſermonem **); ſed populus etiam, exantlatis belli periculis lætus, nec tamen iis artibus, quæ pacis ornamenta ſunt, ſatis inſtructus, ſtudioſe conſectabatur ludos & quæcunque

*) Lib. 2. epiſt. 1. v. 161—63.

**) Quod ipſum innuit HORATIUS l. c. v. 164.

Tentauit quoque rem ſi digne vertere poſſet.

que menti exhilarandæ inſerviebant. Quare etiam illo temporis ſpatio, quod primum inter & ſecundum bellum punicum intercedit, *Livius Andronicus* & *Nævius*, Comœdiarum ſcriptores inclaruerunt, quos brevi poſt *Ennii*, *Pacuvii*, *Cæcilii*, *Attii* aliorumque clara exceperunt ingenia. Neque hoc magnopere mirum, quoniam ipſa reip. ratio eiusmodi ludos ſuadebat. Non enim magna ſolum erat ludorum ſanctitas, quippe quibus deorum iram placari & mala quæque auerruncari poſſe credebatur, ſed plurimum quoque valebant, ad captandam populi benevolentiam. Tantum autem & tam vehemens erat ſtudium, quo ad populi gratiam aucupandam ferebantur Romani, ut, quæ plurimis placebant & publicum favorem conciliare poterant, ea a popularibus diligentius colerentur, atque etiam eruditorum excitarent induſtriam. Teſtes ſunt ludi ſollemnes, inque iis ſpectacula potiſſimum, quæ ab Aedilibus ingenti pecuniarum profuſione infinitisque ſumtibus edi ſolebant, eo præſertim conſilio, ut facilior ad amplioris dignitatis gradum adſcenſus eſſet.*) Teſtes ſunt, ne quid de aliis ludis

*) Nimiam hanc Aedilium liberalitatem aut potius inſanam opum profuſionem, qua neque neceſſitati ſubueniebatur, neque dignitas augebatur, vituperat CICERO Offic. lib. 2. c. 17. Cæſares quoque ludos publicos effuſiſſimo ſtudio coluiſſe, docet SUETONIUS in vita Auguſti, c. 43. 44.

ludis dicam; quorum ingens fuit multitudo, teſtes ſunt variæ illæ ac multiplices Comœdiarum ſpecies, quas longo ordine recenſent antiquitatum romanarum ſcriptores, quæque, dici vix poteſt, quam gratæ fuerint populo, licet hiſtrionibus iisque, qui fabulas agebant, turpitudinis nota inhæreret. *) Teſtis denique eſt magna illa Poëtarum comicorum, tragicorum & mimicorum copia, quorum cum ſatis multos paullo ante nominavi, tum reliquos nunc addo, PLAUTUM ſcilicet, TERENTIUM, LABERIUM **), PUBLIUM SYRUM, OVIDIUM ***), C. MELISSUM ****), VERGINIUM ROMANUM *****), POM-

*) Erat nempe inſtitutum apud Romanos & lege quaſi ſancitum, ut, qui artis ludicræ cauſa in ſcenam prodibant, a ſtipendiis & honoribus arcerentur: niſi forte fabularum *atellanarum* actores excipere velis, quos nec tribu motos fuiſſe, & ſtipendia meruiſſe ſcimus, quoniam hoc ludorum genus, ab Oſcis acceptum, tenebat iuuentus honeſtior, nec ab hiſtionibus pollui patiebatur. LIVIUS Hiſt. Rom. lib. VII. c. 8. Tom. II. edit. *Drakenborch*: & *Alexander ab Alexandro* Dierum genialium l. 6. c. 19.

**) HORATIUS lib. 1. ſat. 10. v. 6. SENECA Controv. lib. 7. c. 3.

***) OVIDIUS Amor. lib. 2. eleg. 18. v. 13. & lib. 3. eleg. 1. v. 27-29. conf. MASSONI Vitam Ovidii Naſonis p. 116. ſeq.

****) SUETONIUS de illuſtribus grammat. n. 21.

*****) PLINIUS lib. 6. epiſt. 21.

Pomponium Secundum*), Fundanium**), Senecam, Afranium***), Aelium Stolonem****), Turranum*****), Aelium Lamiam, forſan & Plinium******) aliosque, qui licet non omnes ingenii elegantia, lepore, urbanitate, ceterisque virtutibus commendabiles ſint*******), tamen ſeculi ſui genio********) & applauſu, qui Comœdiis Tragœdiisque ſcribendis comparari facile poterat, ad hoc præſertim ſtudiorum genus excitati videntur. Laus enim & admiratio, quam omnes appetunt, incitationem plerumque accendit, naturâque, quod ſummo

 ſtudio

*) Plinius lib. 7. epiſt. 17. Quintilianus lib. 10. c. 1.

**) Horatius lib. 1. ſat. 10. v. 42.

***) Horatius lib. 2. epiſt. 1. v. 57. Quintilianus loc. cit.

****) Quintilianus loc. cit.

*****) Ovidius ex Ponto lib. 4. ep. 16. v. 29.

******) Plinius lib. 7. ep. 4.

*******) Quintilianus, latinos comicos cum græcis comparaturus, hunc fere in modum iudicat, *Inſtitut. Orator.* l. 10. c. 1. "*In comoedia maxime claudicamus. - - - Vix levem conſequimur umbram, adeo ut mihi ſermo ipſe romanus non recipere videatur illam ſolis conceſſam Atticis venerem, quando eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint.*"

********) Genium hunc declarant, quæ apud Horatium lib. 2. ep. 1. v. 60. leguntur:

Hos ediſcit, & hos arcto ſtipata theatro
Spectat Roma potens; habet hos numeratque Poetas
Ad noſtrum tempus, Livi ſcriptoris ab ævo.

ſtudio colitur, aſcendit in ſummum, dum plurimorum exercet ingenia.

Atque utinam eadem animorum propenſione lyricam poeſin conſectati fuiſſent Romani! Nullum enim eſt dubium, quin e populo tot fortunæ beneficiis & naturæ dotibus conſpicuo, plures prodituri fuiſſent Lyrici, neque illi ſane contemnendi, aut eodem loco habendi, quo malus ille poeta, qui, cum epigramma in Sullam feciſſet alternis verſibus longiuſculis, præmium laboris ferebat, ſub ea conditione, ne quid poſtea ſcriberet.*) At o! invidam malevolamque fortunam! Nolo enim dicere: o! negligentiam Romanorum! licet hac ipſa incuria effectum fuiſſe videatur, ut pauciores inter Romanos floruerint Lyrici. Nam quis hoc neſcit, *lyricam Romanorum poeſin ad tot, tantas tamque illuſtres res celebrandas non adhibitam fuiſſe, quot quantasque Græci carminibus ſuis ad religionis memoriæque immortalitatem conſecrarunt.* Quod ſi fuſius nunc exponere & per partes eundo declarare vellem, pagellas has vix ſuffecturas eſſe video. Quare, ne longior ſim, utramque gentem inter ſe contendere lubet, ut, quæ maiorem conſecuta ſit laudem, intelligatur. Græci itaque, in quibus omnia ſingulari iudicio & arte reperta, elaborata, perfecta erant, Græci, inquam, carminibus convivalibus inter pocula decantari ſolitis frequentiſſime utebantur, quorum e numero σκολιά præfer-

*) Cicero pro Archia Poeta, cap. 10.

ſertim ſunt, quæ παροινιαι ωδαι a SUIDA vocantur.*) Eundem morem ſecuti ſunt Romani, qui multis ante Catonem ſeculis carmina in epulis, de clarorum virorum laudibus cantare ſolebant.**) Græci porro Pæanas, Dithyrambos aliosque hymnos in honorem Deorum factos, in conviviis, ſacrificiis & pomparum ſollemnibus canebant; quod ipſum a Latinis factitatum fuit, ita tamen, ut, quoniam mores a maioribus acceptos nimis colebant, hac etiam in re Græcis inferiores eſſent, nec raro antiquiſſimis uterentur carminibus, quorum ſenſum ne ipſi quidem ſacerdotes aſſequi poterant.***) Fuit etiam uſitatiſſimus Græcorum mos, ut fortium virorum facta, vel ad iuvenum animos inflammandos, vel ad avertendam oblivionis iniuriam, carminibus celebrarent: qua in re nihil video, quod Romani non imitari ſtuduerint, quantum quidem ingeniorum diverſitas patiebatur. Habuerunt denique Græci pariter ac Romani carmina amatoria, nuptialia & quæ id genus ſunt plurima. Iraque ſi

 quis

*) SUIDAE Lexicon Tom. III. p. 334. edit. Cantabrigienſis a LUD. KUSTERO divulgatae. (Pereruditam & elegantem *de Græcorum Scoliis commentationem* nuperrime edidit Cl. *Cludius*, quam qui legere cupit, adeat librum laudatiſſimum: *Bibliothek der alten Litteratur und Kunſt.* Part. I & III a. 1788.)

**) CICERO de claris oratoribus. c. 19.

***) ATHENAEUS Deipnoſoph. l. 14. c. 6. VALERIUS MAXIMUS l. 4. c. 1. n. 10. QUINTILIANUS l. 1. c. 6.

quis hinc colligere voluerit, lyricos verſus a Romanis non neglectos, ſed amatos fuiſſe, non pugnabo. Neque tamen perſuaderi mihi patiar, lyricæ poeſeos honorem uſumque tantum tamque illuſtrem fuiſſe, ut hac etiam in re ad Græcorum ſimilitudinem acceſſiſſe videantur. Atque huic opinioni meæ præſertim id patrocinatur, quod ſplendida illa & totius fere Græciæ conventu celebrata *Poetarum certamina*, (quæ ἀγώνων μουσικῶν, in *Olympiis*, *Pythiis*, *Nemæis*, *Iſthmiis & Panathenæis* inſtitutorum, pars erant), aut non obtinuerunt inter Romanos, aut certe a *Nerone* demum inſtituta fuerunt, cum amiſſa iam & prope extincta eſſet libertas, cumque ſervitus optimarum artium oblivionem quandam ac ignorationem ſenſim induceret. Quare ſi hoc verum eſt, celeberrimos illos Græcorum ludos Poetis cum omnibus, tum etiam Lyricis ampliſſimam ingeniorum exercendorum laudisque acquirendæ occaſionem præbuiſſe*); minime mirum eſt, Romanos neque tot neque tam illuſtres habuiſſe Lyricos.

Atque hanc ipſam Lyricorum paucitatem examinanti hoc etiam probe obſeruandum videtur, quod

*) Vide *Abhandlung von den Odeen der Alten* p. 22. 44. ſeqq. & *Neue Bibliothek der ſchönen Wiſſenſchaften*, T. VII, ubi de certaminibus veterum muſicis diſputatur.

quod romanæ litteraturæ gloria & decus unius fere ſeculi terminis contineatur. Equidem ſolet plerumque tanto brevius eſſe omne tempus, quanto eſt felicius. Romani autem, licet in adminiſtranda augendaque rep: fortunatiſſimi, tamen, ſi litterarum culturam ſpectes, valde inſtabilem & paullò acerbiorem, quam Græci, experti ſunt fortunam. Non enim ſero ſolum acceperunt litteras, antea neglectas atque a veteri diſciplina bellique conſiliis alienas, ſed citius quoque easdem amiſerunt, dum poſt fata liberæ beatæque reipublicæ in ſervitutem & ex hac in adulationem delaberentur. Itaque ſicut ante Sullana tempora pauciſſimi reperiuntur ſcriptores, ingenii gloria & ſermonis elegantia memorabiles: ita Auguſto Tiberioque exſtinctis mox hebetata, fracta, contuſa ſunt ingenia. Quod temporis ſpatium, ſi rationes recte ſubduxeris, vix ultra unius ſeculi fines procedit. Breve admodum tempus, & magnis iisque excellentibus ingeniis proferendis vix ſufficiens! maxime ſi cogitaveris, naturam munificam quidem & liberalem, neque tamen adeo prodigam eſſe, ut homines ad ſumma natos & excellentiſſimis divini ingenii dotibus inſtructos quotidie proferat. Quod potiſſimum de Poetis atque etiam Lyricis valere, ita docet WILHELMUS TEMPLE,

Anglus*), ut facile appareat, cur in tam brevi romanæ litteraturæ flore pauci extiterint Lyrici, quibus ab ingenii ſublimitate vacuis atque adeo mediocribus eſſe,

Non homines, non Di, non conceſſère columnæ. **)

Dixi paullo ante de *ſervitute*, quæ etiam dici non poteſt, quantum attulerit, ad ingenia Romanorum, eorum maxime, qui optimis artibus operam dabant, hebetanda. Perpeſſa autem eſt Roma ſub Cæſaribus ſervitutem tam atrocem, ut atrocior excogitari vix poſſit. Quantum enim bone Deus! & quam acerbum illud exiſtimandum eſt, quod de Domitiano ſcribit Tacitus.***) Namque is non in ipſos modo auctores, ſed in libros quoque eorum deſævit, delegato triumviris negotio, ut monumenta clariſſimorum ingeniorum in comitio & foro vrerentur. Scilicet illo igne vocem Populi Romani, & libertatem Senatus & conſcientiam generis

*) *Of all the numbers of Mankind, that live within the compas of a thouſand years, for one man, that is born capable of making a great Poet, there may be a thouſand born capable of making as great Generals, or Miniſters of ſtate, as the moſt renowned in Story.* Vid. Eſſay on the Writings and Genius of Pope, p. 111.

**) Horat. Art. Poët. v. 372.

***) Tacitus in vita Agricolæ cap. 2.

generis humani aboleri arbitrabatur, expulſis in ſuper ſapientiæ profeſſoribus, atque omni bona arte in exilium acta, ne quid usquam honeſtum occurreret. Ex illo itaque omnia in peius ruere cœperunt & retro ſublapſa referri. Ac licet Traianus aliique, qui eum ſequuti ſunt, Cæſares felicitatem imperii augere & priſtinum litterarum decus reſtituere vellent: tardiora tamen erant remedia, quam mala. Facilius enim ingenia ſtudiaque opprimuntur, quam revocantur, ſiquidem ipſius inertiæ dulcedo ſenſim ſubit, & inviſa primo deſidia tandem amatur. Quid itaque tunc diſci potuit? quid didiciſſe iuvit? cum omnia ſoluta, turbata atque etiam in contrarium verſa eſſent, cumque bonos laudare & virtutem extollere non liceret. Sed aliud hinc ortum eſt malum, idque Lyricis etiam perniciosum. Namque ſuperciliose a plerisque *contemnebantur Poetæ*, & carmina ac verſus nullam auctoribus ſuis conciliabant dignitatem. Satis hoc, Tacito teſte*), expertus eſt Saleius Bassus, egregius poeta, qui, ſi toto anno, magna etiam noctium parte, unum librum elucubraſſet, rogare ultro & ambire cogebatur, ut eſſent, qui dignarentur audire, & ne id quidem gratis. Rariſſimæ etiam tunc erant *recitationes*, licet

*) Dialog. de cauſis corruptae eloquentiae cap. 9.

licet antea frequentatiſſimæ reique litterariæ perutiles. Dolet hanc negligentiam & lamentatur PLINIUS, qui, *Plerique*, inquit, *in ſtationibus ſedent, tempusque audiendi fabulis conterunt, ac ſubinde ſibi nuntiari iubent: an iam recitator intraverit? an dixerit præfationem? an ex magna parte evoluerit librum? Tum demum ac tunc quoque lente cunctanterque veniunt: nec tamen permanent, ſed ante finem recedunt, alii diſſimulanter & furtim, alii ſimpliciter & libere.**)

Sed iam ſcribendi finem facere, cum temporis penuria, tum res ipſa iubet, de qua, ſi quid dixi, quod in lucem proferri mereretur, ſatis me felicem exiſtimabo. Poterat autem eadem ratione diſputari: *cur tam pauci ac fere nulli inter Græcos fuerint Satyrici?* Cuius diſputationis, alio tempore a me divulgandæ, occaſionem præbent QUINTILIANUS atque HORATIUS**), quorum hic *Satyram intactum Græcis carmen* vocat, ille vero aperte teſtatur, *Satyram totam Romanis deberi.****)

*) PLINIUS lib. I. epiſt. 13.

**) HORATIUS lib. I. ſat. 10. QUINTILIANUS Inſtitut. Orat. l. 10. c. 1.

***) Omnem hanc de poetarum lyricorum inter Romanos paucitate diſſertationem, ante viginti annos a me

me ſcriptam, dum relego & typis iterum exſcribendam curo, ecce, afferuntur mihi Ephemerides litterariæ Gottingenſes, quæ me docent, pertractaſſe nuper virum aliquem egregie doctum aliud argumentum, huic meo perquam affine. Scripſit nimirum Cl. Torkil Baden diſſertationem *de cauſis neglectæ a Romanis Tragœdiæ*, Gott. 1789, cui, ſi vellet, addere facile aliam poſſet de cauſis neglectæ a Romanis Comoediæ. Hanc enim parum excoluiſſe Romanos, cum res ipſa declarat, tum Quintilianus fatetur. "In Comœdia, "inquit, maxime claudicamus, licet Varro dicat, "Musas Plautino *ſermone locuturas fuiſſe*, "*ſi latine loqui vellent;* licet Cæcilium veteres "laudibus ferant; licet Terentii ſcripta ad Scipio-"nem Africanum referantur. — — Vix levem "conſequimur umbram, adeo ut mihi ſermo ipſe "romanus non recipere videatur illam ſolis con-"ceſſam Atticis venerem, quando eam ne Græci "quidem in alio genere linguæ obtinuerint.„ *Inſtit. Orat.* lib. 10. c. 1. p. 506 edit. Geſn. — — Ad Tragœdiam quod attinet, plures dantur cauſæ, cur in ea excolenda negligentiores fuerint Romani. Primo quidem loco afferri poſſunt ludi gladiatorii, quibus Romanos adeo delectatos fuiſſe ſcimus, ut omnem Tragœdiæ eius, quæ ad commiſerationem excitandam virtutisque admirationem augendam comparata eſt, ſenſum amitterent. Accedit aliud argumentum, idque longe gravius, quippe ab ipſa *græcarum Tragœdiarum* indole ac natura petitum. Hæ enim arctiori quodam vinculo cum religione domeſtica coniunctæ erant, plurimumque faciebant ad priſtinos heroas celebrandos, ad memori-

am

am rerum domi militiæque ſplendide geſtarum propagandam, ad amorem patriæ alendum. In romanis autem Tragœdiis id ſecus fuiſſe, omnemque earum apparatum ad animos ſpectatorum oblectandos magis, quam formandos pertinuiſſe, quis neſcit? Addi denique poteſt & hoc, quod Rom. Tragici e Græcorum fontibus pleraque hauſerunt, & mox in conſcribendis Tragœdiis ſtilo uſi ſunt turgido & inflato, qui tantum abeſt, ut arti perficiendæ inſerviat, ut potius florem eius venuſtatemque impediat.

DE

DE
HEGESIA ΠΕΙΣΙΘΑΝΆΤΩ
DISSERTATIO.

Digitized by Google

Digitized by Google

Cum *de Poetarum Lyricorum inter Romanos Paucitate* ad eruditos nuper referrem, in me recipiebam atque pollicebar, perfecturum me aliquando eſſe, ut intelligatur, *cur Græci*, tot ingenii monumentis illuſtres & in omni poeſeos genere facile principes, *nullas habuerint ſatyras*, tales nimirum, quales Horatio, Juvenali, Persioque acceptas referimus. Suadere enim id videbatur tum argumentorum affinitas quædam atque cognatio, tum ipſe ille Horatius, qui Satyram *Græcis intactum carmen* vocare non dubitat.*) Quare id mihi datum exiſtimavi, ut diligentiæ qualiscunque meæ nervos in hanc rem intenderem, atque ante definirem, in quo poſitum ſit diſcrimen, quod græcam ſatyram (ſi quam habuerunt Græci), & romanam illam intercedit. Huius vero diſquiſitionis meæ ſummam adſcribere lubet, ne quis aut vanam eam fuiſſe credat, aut ſilentii ſuſpicionem mihi moveat. Quæ igitur meditando æque ac legendo aſſecutus ſum, huc fere redeunt.

I. Græ-

*) Lib. 1. ſat. 10. v. 65. Adde Quintilianum Inſt. Or. lib. 10. c. 1. "*Satira quidem tota* "*noſtra eſt, in qua primus inſignem laudem adeptus* "*eſt Lucilius.*"

I. Græcorum ſatyræ ex eorum carminum genere fuerunt, quæ, quoniam agendo faciendoque omnia imitantur, activa ſive *dramatica* dici ſolent. Cum enim ſatyras tragœdiis adnectere moris eſſet, quo ſpectatorum mœſtitia & planctus grata hilaritate temperaretur *): introducti in iis ſunt non Satyri ſolum, ſed & aliæ perſonæ dignitate notabiles. Hoc ipſum vero de Romanorum ſatyris affirmare, quis eſt, qui ſuſtineat?

II. Satyra carmen fuit apud Romanos, non vero apud Græcos, maledicum, i. e. vitiis hominum carpendis moribusque ridendis unice dicatum; quod tamen alio prorſus modo factitatum eſt in ſatira Enniana, alio in Varroniana, alio denique in Luciliana. Habuerunt quidem & Græci carmina maledica bilisque plena, quæ Σιλλοι vocantur, quorum ſcriptores

*) Pertinent huc, quæ habet HORATIUS de Art. poet. v. 220 ſeq.

" *Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum,*
" *Mox etiam agreſtes Satyros nudavit; & aſper*
" *Incolumi gravitate, iocum tentavit, eo quod*
" *Illecebris erat & grata novitate morandus*
" *Spectator.* "

Conſtat tamen, ſatyricum drama a contubernio tragœdiæ tandem ablegatum fuiſſe, quod ARISTOTELES de Poet. c. 4. his verbis declarat: ὀψὲ ἀπεσεμνώθη ἡ τραγῳδία; ſero a vitiis ſuis purgata, dignitatique ſuæ reddita eſt Tragœdia.

ſcriptores ſunt TIMON PHLIASIUS*), DEMETRIUS CHALCENTERUS, XENOPHANES, & alii, quibus ἰαμβογράφοι ARCHILOCHUS & HIPPONAX annumerari poſſunt. At vehementur differunt Silli a dramate ſatyrico.**)

III. Græca ſatyra chorum Satyrorum ſaltantium, iocosque illiberales ſæpe & laſcivos moventium, ſibi adiunctum habuit, quo ipſo, dici vix poteſt, quam diverſa fuerit a romana.

IV. In ſatyris ſcribendis Græci iambico plerumque & trochaico metro, Romani autem verſibus heroicis uſi ſunt, niſi quis Ennium Luciliumque excipiat, quos varia carminum genera adhibuiſſe conſtat.

V. Satyrica Græcorum (ita enim rectius dici putant viri egregie docti, quam ſatyra, quippe quod vocabulum ignorent Græci) a Satyris in ſcena ludentibus nomen habet; ſatyra romana vero, a *ſatura* ſive plurium rerum mix-

*) *Gellius* Noct. Attic. l. 3. c. 17. *Voſſius* Inſtitut. Poetic. l. 2. c. 20. p. 104 ſeq.

**) De Sillis hæc habet *Cal. Rhodiginus* Lection. Antiq. l. 15. c. 25. "Illud advertendum eſt, "maledicta cum riſu, recte *Sillos* dici. Erat au-"tem poematis ſpecies comici. Qui id perſeque-"bantur, *Sillographi* nuncupati." Cf. *Jo. Ant. Vulpium* de Satyræ latinæ natura & ratione c. 5. p. 60. (Patavii 1744.)

mixtione dicitur, quoniam pro argumento habet diverſorum vitiorum, in quæ inuehitur, farraginem.

Sed hæc omnia breviter perſtringere, quam per partes eundo exponere malui. Spero autem, fore, ut eorum enarrandorum amplior aliquando efferatur occaſio, tum certe, cum Isaaci Casauboni *de ſatyrica græcorum poëſi* liber prodibit, cuius quidem edendi conſilium nuper cepi, non ſumma ſolum libri raritate permotus, ſed etiam utilitate atque præſtantia, quæ tanta eſt, ut dignus ſit, quem omnes harum rerum amantes legant relegantque.*)

Plura iam dicere nolo. Invitat enim me nunc & quaſi allicit illa ipſa res, quam examinandam ſumſi. Eſt quidem illa paullo a populari vulgarique ſenſu remotior atque ex ipſa adeo antiquitate petita, quo nomine vereor, ut quibusdam probetur; placet tamen, eam hac ſcriptione qualicunque mea reddere planiorem. Prodeat itaque in ſcenam is, de quo dicturus ſum, *Hegeſias* πεισιθάνατος, qui, ſi quis alius, dicendi facultate orationisque vehementia & ubertate tantum effecit, quantum vix regi-

*) Fidem hîc datam liberavi a. 1774, quo Halæ prodierunt Is. Casauboni *de ſatyr. Græcor. poeſi & Romanorum ſatira libri duo*, plurimis Crenii & qualibuscunque meis obſervationibus illuſtrati, aucti etiam Spanhemii de ſcriptis veterum ſatyricis diſſertatione.

regibus conceſſum eſt. Ipſum viri cognomen e *Diogene Laertio* petitum eſt *); cauſſam vero *Valerius Maximus* affert hanc, *quia ſic mala vitæ repræſentabat, ut eorum miſeranda imagine audientium pectoribus inſerta, multis voluntariæ mortis oppetendæ cupiditatem ingeneraret.***) Nec vero alia deſunt veterum ſcriptorum teſtimonia, quibus, cur πεισιθάνατος dictus ſit *Hegeſias*, confirmatur. *Cicero* enim, commonſtraturus, a malis abducere mortem, non a bonis, *Hoc quidem*, inquit, *a Cyrenaico Hegeſia ſic copioſe diſputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus eſſe dicatur, illa in ſcholis docere, quod multi, his auditis, mortem ſibi ipſi conſciſcerent.****) Quocum egregie conſpirat Plutarchus, cuius hæc ſunt verba: Ἡγησίας διαλεγόμενος πολλοὺς ἐποίησεν ἀποκαρτερῆσαι τῶν ἀκροωμένων. h. e. Hegeſias diſputatione ſua multos auditorum permovit, ut mortem ſibi conſciſcerent. ****)

Ipſa πεισιθανάτου vox, ne quis in ea hæreret, ſatis expoſita eſt, teſtimoniisque illuſtrata. Videtur autem, ſi conſtructionem vocis, non ſignifi-

F 2 ca-

*) *De vitis philoſophorum* l. 2. c. 8. n. 7.

**) Valerius Maximus lib. 8. c. 9.

***) Cicero Quaeſtion. Tuſculanarum l. 1. c. 34.

****) Plutarchus περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας ſ. de amore prolis, p. m. 497.

catum, ſpectes, ſimilitudinem quandam habere, cum nomine βιοθανάτου, quo notatos infamatosque fuiſſe a gentilibus veteres Chriſtianos, nemo neſcit. Multus eſt in explicanda huius vocis indole Kortholtus *), qui Chriſti aſſeclas βιοθανάτους dictos fuiſſe cenſet, non quod per mortem ad vitam & immortalitatem perventuros ſe exiſtimarent, (cur enim hanc ſententiam illuderent gentiles, meliorem & ipſi ſortem poſt fata ſua ſperantes?) ſed quod violenta morte ob conſtantem doctrinæ cœleſtis profeſſionem perirent. **) — Prætereundum denique non eſt, quod *Eraſmo* credere iubemur ***), Hegeſiam Cyrenaicum appellatum fuiſſe ἀγρίαν μέλιτταν. Quæ verba feram quidem & agreſtem apem proprie ſignificant, ſæpius

*) *In Pagano obtrectatore, ſive de calumniis gentilium in veteres Chriſtianos.* lib. 3. c. 17. p. m. 702. ſeqq.

**) Alio ſenſu vocem βιοθάνατος ſumſit *Jo. Donne*, Anglus, ſeculo ſuperiore clarus. Is enim, cum voluntariam mortem defendere vellet, librum edidit, hoc titulo: Βιοθάνατος, *a Declaration of that Paradoxe or Theſis, that Selfmurther is not ſo naturally a ſin, that it mayneuer be otherwiſe.* London 1648. 1700. Peſtilens ſane liber & pernicioſus, quo *Jo. Donne* idem, quod *Hegeſias* eloquentia ſua, effeciſſe dicitur. Cum enim prodiiſſet, adeo ſe multis probavit, ut haud pauci eius lectione ad mortem voluntariam adacti memorentur. V. *Morhofii* Polyhiſt. Tom. 1. lib. 6. c. 4.

***) *Eraſmi* Adagia p. m. 312.

pius autem, *Svida**) teſtante, in hominem improbum atque crudelem transferuntur. Quis vero dubitat, improbitatis accuſare eum, qui ad mortem ſibi conſciſcendam alios compellit?

Age vero, paullo accuratius rem examinemus, &, quem habemus campum, in eo nos exerceamus. Quo in negotio duo perficienda videntur, primum ut *Hegeſiæ* vitam & ſtudia enarremus, deinde ut, qua polluiſſe dicitur, eloquentiam gravem, incitatam & fortem ſub examen vocemus.

Iam primum ſatis conſtat, fuiſſe *Hegeſiam* Cyrenaicæ ſectæ philoſophum atque Hegeſiacæ ſcholæ, cui nomen dedit, auctorem. Quos habuerit parentes, quam patriam, quibus denique uſus ſit fatis, id vero plane ignoramus: tempus autem, quo floruit, non levi coniectura aſſequi licet. Equidem ſi verum eſſet, quod ait LAERTIUS **), Hegeſiam eadem, qua Anniceris, diſciplina Paræbatis conformatum fuiſſe; ſique dubitari non poſſet, Platonem, a Dionyſio Siciliæ tyranno, quem loquendi libertate offenderat, vendi iuſſum, ab hoc ipſo, quem nominavi, Anniceride redemtum fuiſſe ***): facile *Hegeſiam* ad *Platonis* ætatem referre poſſes. Quod ipſum tamen *Laertius*, teſtis alioquin locupletiſſimus, licet nonnunquam hu-

 mani

*) In Lexico. Tom. I. p. 38. edit. Cantabrig.

**) *De vitis philoſophorum* l. 2. c. 8. n. 7.

***) *Laertius* l. c.

mani quid paſſus, evincere nullo modo poteſt, cum ipſæ temporum rationes nihil tale admittant. Fuit enim Plato eadem, qua Ariſtippus, tempeſtate clarus; multis autem poſt Ariſtippum annis inclareſcere demum cœpit Hegeſias. Accedit & id, quo neſcio an maius afferri poſſit & illuſtrius. *Cicero* enim atque *Valerius Maximus* uno ore profitentur, a *Ptolemæo*, *Aegypti* rege, ulterius docere prohibitum fuiſſe Hegeſiam, ne ſcilicet, quæ erat efficaciſſima eius eloquentia, ad mortis cupiditatem compelleret iuvenes. Iam ſive *Ptolemæum* illum *Lagi* filium, ſive *Philadelphum* fuiſſe dicas, habebis certe Hegeſiam Platone multo iuniorem. Sed nolo pluribus verbis commemorare rem tam certam atque perſpicuam.

Illud quærere lubet, quam regionem urbemque *Hegeſias* diſciplina ſua illuſtrauerit. Recte omnino ſentire videntur, qui Aegyptum hic nominant, & regiam illius urbem, *Alexandriam*. Hæc enim optimarum artium tunc temporis ſedes erat & domicilium, Ptolemæi Lagi & Philadelphi munificentiſſima liberalitate conſtitutum. Hæc litteratiſſimis hominibus undique evocatis abundabat, quorum e numero *Euclidem*, *Theocritum*, *Callimachum* fuiſſe, nemo ignorat. Hæc celeberrimum habebat *Muſeum*, doctiſſimorum virorum frequentia & certaminibus litterariis ſæpenumero inſtitutis clarum. Quo fiebat, ut, Græcorum

præ-

præſertim ſtudiis inter tot atque tanta bella, quæ Græciam dilacerabant, conticeſcentibus, viri egregie docti, præmiorum ſpe excitati, *Alexandriam* avide confluerent.*) Quare, quod plurimi fecerunt, id *Hegeſias* quoque feciſſe, & Alexandriam præ ceteris adamaſſe exiſtimandus eſt. Atque hoc ut credam, non ſolum veterum teſtimonia me movent, ſed etiam illud ipſum Ptolemæi mandatum, quo Hegeſias prohibitus fuiſſe dicitur, ne, vitæ miſeriis cumulatis, mortem ſuaderet iuvenibus. Quid enim? num Ptolemæum tale quid mandaturum fuiſſe putas, niſi Hegeſiam imperio ſuo ſubiectum & Alexandrinæ ſcholæ doctorem habuiſſet, quæ una tunc erat in omni Aegypto florentiſſima?

Dum vero Alexandriæ Hegeſiam vixiſſe contendo, in mentem venit illud, quod *Athenæus* habet:**) Ἰάσων ἐν τρίτῳ περὶ τῶν Ἀλεξάνδρου ἱερῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φησὶν, ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ ὑποκρίνασθαι Ἡγησίαν τὸν κωμῳδὸν τὰ Ἡροδότου. i. e. *Iaſon libro tertio de Alexandri ſacrificiis tradit, in Alexandriæ magno theatro Hegeſiam*

F. 4 co-

*) Vide HERM. CONRINGII Antiquitates academicas pag. 27 ſeqq. & pag. 231 ſeq. editionis Heumannianæ. Diu floruiſſe ſcholam Alexandrinam, priſtinamque laudem ſuam usque ad ſeculum poſt Chriſtum natum IV ſervaſſe, docet AMMIANUS MARCELLINUS lib. 12. cap. 42, & GREGOR. NYSSENUS in Vita Gregor. Thaumat., cuius hæc ſunt verba: Εἰς ἣν (τὴν μεγάλην τοῦ Ἀλεξάνδρου πόλιν) καὶ ἡ πανταχόθεν συνέῤῥει νεότης, τῶν περὶ φιλοσοφίαν τε καὶ ἰατρικὴν ἐσπουδακότων.

**) *Deipnoſophiſt.* lib. 14. p. m. 620.

comicum hiſtoriam Herodoti egiſſe. Quid igitur? Num Hegeſiam illum noſtrum fuiſſe dicemus? Ego vero certi quid definire non audeo, quamquam facile perſuaderi mihi patiar, habuiſſe Alexandriam Ptolemæi Philadelphi adeoque Hegeſiæ ætate magnum theatrum; de quo dubitare nos non ſinit ſplendida illa atque illuſtris eiusdem *Ptolemæi pompa*, tot imaginibus ad vivum expreſſis, tot ſummorum artificum ſtatuis, tot vaſis aureis argenteisque, tot machinis, regiam magnificentiam fere excedentibus, conſpicua.*) Sed neque hoc pacto res omnis ad liquidum perducitur.

Et nihil dixi, de ſecta, cui *Hegeſias* nomen dedit, *Cyrenaica*. Cuius ſi percenſere vellem placita, exſcribendus mihi eſſet *Bruckerus* **), nuper ad cœleſtia evocatus. Neque etiam hoc negotio ſuſcipiendo rem gratam lectoribus meis me facturum arbitror, maxime cum Hegeſias & qui eum ſequuti ſunt, a Cyrenaicis valde diſceſſerint. Hegeſiaci enim docuerunt, τὴν εὐδαιμονίαν ὅλως ἀδύνατον εἶναι. τὸ μὲν γὰρ σῶμα πολλῶν ἀναπεπλῆσθαι παθημάτων, τὴν δὲ ψυχὴν συμπαθεῖν τῷ σώματι καὶ ταράττεσθαι. τὴν δὲ τύχην πολλὰ τῶν κατ᾽ ἐλπίδα κωλύειν. ὥστε διὰ ταῦτα ἀνύπαρκτον τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι, τὴν δὲ ζωὴν. τὸν δὲ θάνατον αἱρετόν. i. e. *fieri non poſſe, ut quis vitam ex omni parte beatam*

*) Copioſe hanc pompam deſcribit, & pecuniæ in eam impenſæ ſummam, talenta bis mille ducenta triginta novem fuiſſe, affirmat *Athenæus* Deipnoſ. lib. 5. p. m. 196 -- 203.

**) *Hiſtor. philoſ. crit.* Tom I. p. 584. ſeqq.

*beatam aſſequatur. Corpus enim multis morbis adfligi, animam vero ſimul cum corpore pati & turbari; fortunam quoque multa, quæ ſperemus, impedire. Hanc igitur ob cauſſam nullam eſſe vitæ felicitatem, nullam omnino vitam: mortem vero eſſe eligendam.**) Multa adhuc ſunt, quæ *Laërtius* diſputat; paucula tamen hæc adſcribere placuit, quoniam facere videntur, ad rectius diiudicandam Hegeſiæ eloquentiam, qua auditores ſuos ita inflammavit, ut mortis amore vitam ſibi eripuiſſe dicantur.

De qua copioſiſſima eloquentia priusquam dicere adgredior, prætereundum non eſt, floruiſſe quondam alium *Hegeſiam Magneſium*, dicendi facultate clarum, vitiis tamen quam virtutibus clariorem. Primus enim aſiaticum dicendi genus, inflatum, redundans, & inanibus ſententiis aliisque intempeſtivis ineptiis oneratum invexit, neglecta illa dictione attica, quæ non verborum abundantia, ſed brevitate, non fuco & lenociniis, ſed honeſto cultu, non oſtentatione, ſed integritate maxime placet. Nec temere hæc culpa in Hegeſiam transfertur. Teſtis enim eſt *Cicero***), qui, *apud alios*, inquit, *& Aſiaticos maxime, numero ſervientes, inculcata reperias inania quædam verba, quaſi complementa numerorum.* *Sunt etiam,*

*) Laertius de vitis philoſ. l. 2. c. 8. n. 8. p. m. 140.

**) In *Oratore* c. 67. 69. cf. eius *Brutum* c. 83.

qui illo vitio, quod ab Hegeſia maxime fluxit; infringendis concidendisque numeris in quoddam genus abiectum incidant, Siculorum ſimillimum. Teſtis quoque eſt *Longinus* *), qui puerilem *Amphicratis*, *Hegeſiæ* & *Matridis* affectationem tumoremque exagitaturus, hæc addit: πολλαχοῦ γὰρ ἐνθουσιᾶν ἑαυτοῖς δοκοῦντες, οὐ βακχεύουσιν, ἀλλὰ παίζουσιν, i. e. *cum ſibi deo pleni videntur, ſæpe non divino adflatu loquuntur, ſed pueriliter ludunt.* Teſtis denique eſt is, quem *Voſſius* **) citat, *Dionyſius Halicarnaſſenſis*, qui genus ſcribendi μικρόκομψον, ἀγεννές, μαλθακὸν, i. e. illepidum, ignobile & languidum, Hegeſiæ tribuit. Quare eo magis miror, qui factum ſit, ut *Varro*, vir egregie doctus, Hegeſiæ dictionem fractam & ipſa concinnitate puerilem, laudibus ornare non dubitaverit. ***) Neque tamen orationibus ſolum ſcribendis, quarum fragmentum eſt apud *Strabonem* lib. IX., ſed etiam Alexandri M. hiſtoria concinnanda inclaruit *Hegeſias*. Argumenta affert *Voſſius*.****) Iure autem ei exprobratur peſſima adulandi libido. Quippe relatum legimus, dixiſſe Hegeſiam, qua nocte

*) *De ſublimitate.* c. 3. p. 16. editionis, quam Cel. *Moro*, Lipſienſis academiæ ornamento, acceptam referimus.

**) *De hiſtoricis græcis* l. 1. c. 12. p. m. 80.

***) Cicero ad Atticum lib. 12. c. 6.

****) *De hiſt. græc.* loc. cit.

nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianæ Epheſiæ templum deflagraſſe, minimeque id eſſe mirandum, quod Diana, cum in partu Olympiadis adeſſe voluiſſet, abfuiſſet domo.*) Quæ verba, ſi non Magneſium illum, de quo nunc ſermo eſt, certe *Hegeſiam Niceſiam* auctorem habere videntur, de quo *Athenæus*: Περὶ δὲ Ἡγησίου Νικησίου τοῦ Ἀλεξάνδρου κόλακος Ἡγήσανδρος τάδ' ἱστορεῖ, Ἀλεξάνδρου δακήσεσθαι φήσαντος ὑπὸ μυιῶν καὶ προθύμως αὐτὰς ἀποσοβοῦντος, τῶν κολάκων τις Νικησίας παρὼν, ἤπου τῶν ἄλλων μυιῶν εἶπεν αὗται πολυκρατήσουσι, τοῦ σοῦ γευσάμεναι αἵματος. i. e. *De Hegeſia Niceſia, Alexandri aſſentatore, hæc refert Hegeſander: Cum Alexander a muſca ſe compunctum quereretur, ideoque muſcas gnauiter abigeret, ex adulatoribus Niceſias quidam tum præſens, Aliis profecto muſcis, inquit, hæ tuum ſanguinem quæ deguſtarunt, præſtantiores multo futuræ ſunt ac ſtrenuiores.* **) In mentem hic veni-

*) *Hegeſiæ* hæc tribuit Plutarchus; *Timæo* autem, qui regnante Agathocle inclaruit, Cicero *de Natura Deorum* l. 2. c. 27.

**) ATHENAEUS Deipnoſophiſtarum lib. VI. p. m. 249. Omnem hunc locum non de muſcis, ſed de paraſitis, alienæ menſæ inhiantibus, intelligendum eſſe, cenſet *Eraſmus* (Adag. p. 560.), motus ſine dubio impropria vocis ſignificatione. *Muſcæ* enim ſæpenumero vocantur *paraſiti*, nec non *curioſi*, qui exquirere omnia & penetrare ſtudent. Quare *Plautus* in *Pœnulo* Act. III. Scena III.

A muſcis ſi mihi conuiuium quærerem,
adueniens, huc irem in carcerem recta via.

Atque idem in *Mercatore* Act. II. Scena III. v. 26:

Muſca eſt meus pater, nihil poteſt clam illum haberi.

veniunt, quæ de Alexandri aſſentatoribus affert PLUTARCHUS. *Bagoïs*, inquit, *Ageſiis & Demetriis ſeſe tradidit affatim ſupplantandum, cum ab his adoraretur, veſtiretur, adornareturque barbarici inſtar ſimulacri.* Α'γησίαις habent codices fere omnes: Ἡγησίαις autem legendum eſſe puto, tum quòd Hegeſiam in adulandi libidinem propenſiſſimum fuiſſe conſtat, tum quod Ageſiæ nomen veteres auctores ignorant, niſi quis Aegeſian ſ Ageſian ſtatuarium opponere nobis velit, quem ſolo *Quintiliano* *) auctore laudat in Catalogo *Iunius*.

Hæc vero utcunque ſe habeant, certum quidem eſt & ab omni dubio remotum, ſcripſiſſe *Hegeſiam* libros, licet fati iniquitate dudum ereptos. Memoratur potiſſimum *Ciceronis* liber eius ἀποκαρτερῶν, in quo a vita quidam per inediam diſcedens, revocatur ab amicis, quibus reſpondens, vitæ humanæ enumerat incommoda. **) Sunt, qui auctorem hic citant GELLIUM ***), libros commemorantem, quos, cum e Græcia in Italiam rediret atque in portu Brundiſino ſpatiaretur, expoſitos videbat. Erant iſti omnes libri græci, miraculorum fabularumque pleni: res inauditæ, incredibiles: ſcriptores veteres non parvæ auctorita-

ta-

*) Inſtit. Orat. lib. XII. c. 10. n. 7.

**) CICERO Quæſt. Tuſcul. lib. I. c. 34.

***) *Noct. Atticar.* lib. IX. c. 4.

tatis, quorum in numero erat *Hegeſias*. Verum enimuero hoc ipſum Gellii teſtimonium quanta difficultate laboret, quis non ſua ſponte intelligit? Poteſt enim Hegeſias ille vel Cyrenaicus eſſe, vel Magneſius *) vel Maronites, qui de agricultura ſcripſit, vel poeta græcus Salamine oriundus, quem *cypriorum carminum* auctorem fuiſſe, *Athenæus* docet. **)

Omnibus his commemorandis planum me feciſſe arbitror id, quod in priori diſſertationis parte illuſtrandum ſumſeram. Qua vero oratione, quibus verbis exprimere ſatis potero magnam illam eloquentiae, qua *Hegeſias* πεισιθάνατος polluit, vim & efficaciam? Id enim adhuc reſtat. Quis autem, ut inde incipiam, quis rerum omnium tam ignarus, tam a vero alienus eſt, qui neſciat, quantam habeat vim eloquentia ad animos hominum commovendos? Hæc nos excitat, ut aut diligamus, aut invideamus, aut ſperemus, aut metuamus, aut lætemur,

*) Cui ſententiæ fauet *Gronovius* ad Gell. lib. 9. c. 4. Provocat enim ad *Dionyſium Halicarnaſſ.* de compoſitione, ubi hiſtoria Alexandri M. ab Hegeſia ſcripta commemoratur.

**) *Deipnoſophiſtarum* lib. 15. p. m. 682. Cypria carmina, (κύπρια ἔπη ſive κυπριακά) in honorem Veneris Cypriæ Homerum etiam ſcripſiſſe, teſtis eſt *Aelianus* Var. Hiſtor. lib. IX. c. 15. Pindaro enim auctore narrat, Homerum, cum propter inopiam elocare filiam non poſſet, dotem ei Cypria carmina dediſſe.

mur, aut lugeamus, aut miſereamur, aut ira exardeſcamus. Hæc animum, quocunque res poſtulare videtur, ducit, impellit, abripit. Hæc cives rebelles & immorigeros ad obedientiam reducit, hoſtes profligat, tumultus compeſcit, & quæ natura perplexa atque impedita ſunt, reddit expeditiora. Atque ſplendidas has eloquentiæ laudes, easque tantas, quantas non dicam exornare, ſed enarrare nemo poteſt, innumera comprobant exempla. Quantum enim & quam illuſtrem fuiſſe putas *Periclem*, fulgurantem, tonantem, omnem denique Græciam permiſcentem? Quantum *Demoſthenem*, fractos abiectosque Athenienſium animos erigentem, & atrociſſimos Philippi impetus verborum fulmine profligantem? Quantum denique *Ciceronem*, quem orationis vehementia perturbaſſe & ex urbe eieciſſe ſcimus Catilinam, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefarie molientem, ferrum flammamque urbi minitantem?

“At, dixerit quiſpiam, vera ſunt hæc omnia
“& tam perſpicua, ut qui ea neget, is tribus An-
“ticyris caput inſanabile habeat neceſſe ſit: nolu-
“mus igitur audire laudes eloquentiæ toties decan-
“tatas; id quærimus, quo tandem pacto fieri poſſit,
“ut eloquentia, quantumuis vehemens & acris, vo-
“luntariæ mortis excitet cupiditatem.„ Recte tu quidem, quiſquis hæc requiris; atque ipſe ego, (cur enim diffiteat, quod diſſimulare non poſſum?)

Ipſe

ipſe ego, cum primum *Hegeſiam* πεισιθάνατον cognoſcerem, impetrare a me vix poteram, ut rem tam miram narrantibus fidem meam adiungerem. Quis enim eſt tam ſibi inimicus, qui non vitæ huius dulcedine capiatur, quemque, licet inter plurimas calamitates fortunæque inſidias conſenuerit, ſenectutis tamen ſuæ poeniteat? Sed circumſpectis rationibus omnibus videre mihi viſus ſum, non vana eſſe, quæ de *Hegeſia* narrantur. Quod ut crederem, duo me potiſſimum moverunt.

In mentem enim veniebant *primum* dogmata Hegeſiacæ ſcholæ propria, quæ paullo ante commemoravi. Eorum vero hæc fuit ratio: in tanta vitæ humanæ miſeria nihil morte exoptabilius eſſe, & ultimum illum diem maxime eſſe accelerandum, qui nos a doloribus, a morbis atque ærumnis liberet, quibus non corpus ſolum affligatur, verum etiam anima, corporeis hiſce vinculis incluſa, excrucietur. Cuius quidem dogmatis falſitatem & turpitudinem nunc detegere, nihil attinet. Scimus enim mentis noſtræ eam eſſe indolem, ut, quæ ſemel imbibit, penitusque ſibi infixit, ea maxime ſequatur, licet falſa ſint, turpia & periculoſa. Quare *Hegeſiæ* aſſeclis idem accidiſſe, mirum videri debet nemini.

Iam finge tibi *Hegeſiam*, magna dicendi facultate inſtructum, & auditores vel orationis ſuavitate demulcentem, vel vehementia inflammantem.

Adde

Adde & hoc, quod omitti non debet, de voluntaria morte ita ſenſiſſe veterum philoſophorum nonnullos, ut exiſtimarent, recte ſapienterque facere eos, qui vitam ſibi eripiant, cum quia ſit in hoc aliquid dignum magno fortique viro, tum quod vita ex eorum numero ſit, quæ ἀδιάφορα vocantur, tum quod oppetendæ mortis conſilium inire quisque cogatur, qui de re vel publica vel privata mereri amplius non poſſit.*) Hanc ſententiam ita tuetur *Seneca* **), Stoicorum præceptis imbutus, ut adeo effoeminatiſſimam Rhodii illius Teleſphori vocem

*) Lege omnino CICERONEM Quæſtion. Tuſcul. lib. 1, qui eſt de contemnenda morte. Nec deſunt alii veterum auctores, qui, Stoicorum caſtra ſecuti, αὐτοχειρίαν defendunt, laudique adeo ducunt, vitam ſibi ipſi abripere. Horum tamen in numero neque PLATO eſt, neque ARISTOTELES. *Ille* enim lib. 9 *de legibus* docet, puſilli abiectique animi ſignum eſſe necem voluntariam. *Hic* vero lib. 3 Ethic. c. 7. *Mortem*, inquit, *ſibi conſciſcere, ut vel paupertatem, vel amorem, vel moleſti quidpiam fugiamus, non fortis viri eſt, ſed timidi.* Et recte quidem. Violentam enim mortem non ſuſtinet quispiam, ut boni quid patret, ſed ut malum evitet. Moleſtias autem quocunque modo fugere velle, mollis ac languidi hominis eſt. Quamobrem non errant, qui SOCRATI, veneno ſe ipſum necanti, ſuccenſent, & timiditatem, tanto viro indignam, obiiciunt. Melius Socrate ſenſit PYTHAGORAS, qui nullam plane mortis voluntariæ excuſationem admittit, vetatque, iniuſſu imperatoris, id eſt, Dei, de præſidio & ſtatione vitæ decedere. CICERO de ſeneƈt. c. 20.

**) Epiſt. LXX. LXXI. XII. XVII.

vocem fuiſſe dicat, qui cum in caueam coniectus eſſet a tyranno, & tanquam ferum aliquod animal aleretur, ſuadenti cuidam, ut abſtineret cibo: *Omnia*, inquit, *homini*, *dum vivit*, *ſperanda ſunt.* Quæ cum ita ſe habeant, & dubium ſit nullum, quin eadem fuerit Hegeſiacorum ſententia; facile intelligitur, cur ad voluntariam mortem paullo fuerint propenſiores, & violentas manus ſibi inferre non dubitarint, *Hegeſiâ* præſertim ſuaſore, quem anteſignanum & præceptorem habebant eloquentiſſimum. Sunt & alia, quæ probabiliter hic diſputari poſſunt. Philoſophia enim, ſi *Platonem*, *Pythagoram*, aliosque bene multos audias, nihil eſt aliud, quam meditatio mortis, quotidie de carcere corporis nitens educere animæ libertatem. O! præclaram admonitionem! eo certe ſenſu, ut ultima ſemper meditemur, & vivamus tanquam morituri, iterumque victuri. Atque hoc ipſum cogitaſſe, ſibique propoſitum habuiſſe *Hegeſiam*, licet non ſatis appareat; perſpicuum tamen eſt, argumenta inde deſumi potuiſſe, quibus ad augendam eloquentiæ vim, & animos auditorum commovendos uteretur.

Pertinere etiam ad diſputationem noſtram arbitror, veterum Philoſophorum adeoque & *Hegeſiæ* auditores non fuiſſe tirones, nullo rerum uſu

 perit

peritos, &, ut fieri in pueris ſolet, cum ſummo voluptatis ſenſu vitam tranſigentes, ſed interdum etiam viros, ætate provectiores, & rebus gerendis ſuſtinendisque exercitatos. Horum igitur e numero ſi qui fuerunt, calamitatibus oppreſſi, vitæque ſuæ pertæſi; mirari profecto non ſubit, qui factum ſit, ut *Hegeſias*, dicendo plurimum valens, ad mortis voluntariæ cupiditatem eos perduxerit. Fac autem, fuiſſe hos homines non miſeros, non calamitoſos, & a vitæ huius miſeria, quantum quidem homini licet, immunes; idem tamen illis accidere potuit, quod Cleombroto Ambrociatæ, quem dicunt, e muro in mare ſe abieciſſe, lecto Platonis libro, in quo de immortalitate animæ diſputatur.*) *Callimachi* quidem epigramma, hanc in rem conſcriptum, ita, ſi latine interpreteris, habet.

Phoebe vale, dicens, de rupe Cleombrotus alta
Ambraciota, Stygis viuus adivit aquas.
Funere nil dignum paſſus; ſolumque Platonis
De vita mentis perpete legit opus. **)

Unicum adhuc afferre lubet, idque rei, quam examinamus, illuſtrandæ ſatis accommodatum. Eſt nimirum extra omnem dubitationis aleam poſitum, magnam eſſe opinionum morumque vim, eamque tantam, ut adeo naturam vincere, omnesque dolo-

rum

*) Cicero Quæſt. Tuſculan. lib. I. c. 34.
**) Callimachus Epig. XXIV.

rum cruciatus minuere videatur. Exempla requiris? Sunt autem ea tam multa, ut delectu opus ſit. Quis igitur ignorat, adoleſcentium greges Lacedæmone olim incredibili contentione certaſſe pugnis, calcibus, unguibus, morſu denique, ut exanimarentur, priusquam ſe victos faterentur? *) Quæ porro barbaria Indiâ vaſtior eſt, aut agreſtior? In ea tamen gente primum ii, qui ſapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucaſi nives hiemalemque vim perferunt ſine dolore; cumque ad flammam ſe applicaverint, ſine gemitu aduruntur. **) Mulieres vero in India, cum eſt cuiusvis earum vir mortuus, in certamen iudiciumque veniunt, quam ille plurimum dilexerit: plures enim ſingulis ſolent eſſe nuptæ. Quæ eſt victrix, ea laeta, proſequentibus ſuis, una cum viro in rogum imponitur: illa victa, moeſta diſcedit. Quid denique de Aegyptiis dicam, tanta errorum pravitate olim imbutis, ut quosvis cruciatus, quamvis carnificinam prius ſubierint, quam felem, aut canem, aut crocodilum violarent? Quid de gladiatoribus romanis, quos inter nonnunquam fuiſſe ſcimus liberos homines atque adeo dignitate conſpicuos, qui vel pretio inducti, vel inſana pugnan-

*) Cicero Quæſtion. Tuſc. l. V. c. 27.

**) Cicero l. c.

pugnandi libidine correpti, in arena ſæpe decertarunt, animamque cum ſanguine effuderunt? Hæc igitur ſi vera ſunt, ut ſunt veriſſima; non video, cur voluntariæ mortis libidinem in auditoribus ſuis excitare non potuerit *Hegeſias*, auctoritate apud ſuos plurimum valens, atque idem efficaciſſima oratione animos in poteſtatem quaſi redigens. Neque tamen exiſtimare quis debet, probari a me, aut adeo laudari *Hegeſiæ* eloquentiam. Licet enim magna eloquentia ſit utendum, atque ita velut ſuperiore e loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certe timere deſiſtant: nihil tamen tam inhumanum eſt, quam dicendi facultatem, a natura ad ſalutem hominum & ad conſervationem datam, ad peſtem perniciemque ſocietatis humanæ convertere.

DE

DE

HISTORIA ROMANA
MAGNAM PARTEM
INCERTA ET IMPEDITA,
DISPUTATIO.

Digitized by Google

Google

Equidem non ſum neſcius, cum maxima ſit hiſtoriæ romanæ celebritas ſummumque ſtudium, fore, ut hic labor meus in varias incurrat reprehenſiones. Nam quibusdam totum hoc diſplicebit, dubitare, rerum ipſarum cauſſas altius indagare, convellere denique ea, quæ omnium conſenſu firmata putantur. Quidam autem non id tam vituperabunt; ſed tantum ſtudium ponendum in re tam antiqua non arbitrabuntur, cui, cum incerta ſit vitiisque ſcateat, medela afferri in tanta monimentorum inopia nunquam poſſit. Erunt etiam, contemnentes hæc ſtudia, qui ſe dicant in re elegantiori magisque venuſta operam malle conſumere. Contra quos omnes diſputare nunc nolo, nec etiam debeo. Etenim ſi delectamur, cum ſcribimus: quis eſt, tam invidus, qui ab eo nos abducat? ſi laboramus: quis eſt, qui alienæ modum ſtatuat induſtriæ? Quare ego hanc omnem quæſtionem de obſcuritate hiſtoriæ romanæ, quam explicandam ſumſi, eripi mihi non patiar, ſed, quantum potero, perſequar diligentiſſime.

Atque, ut omni me invidia liberem, benivolosque adeo obiurgatores placem, definiendi ſunt diſquiſitionis noſtræ limites. Neque enim id agimus, ut omnis in univerſum hiſtoriæ romanæ fidem labefactemus, rerumque a victore quondam populo geſtarum gloriam minuamus: quod, ne quid peius dicam, iniquum foret, & ex genere eorum, quæ fieri non poſſunt. Sed id quærimus, utrum hiſtoria romana, res ab Urbe condita ad quintum usque ſeculum geſtas complexa, digna omnino ſit, cui fidem adiungamus plurimam. Hoc vero qui negant, hanc hiſtoriæ partem qui claram atque perſpicuam putant, nos habebunt adverſarios. Neque etiam impetrare a nobis poſſumus, ut cum iis faciamus, qui tot tamque excellentes hiſtoricos inter Romanos floruiſſe arbitrantur, quot Græci oſtentant, quibus, cum ſint propemodum innumerabiles, non habent quos opponant Latini, niſi *Salluſtium*, *Livium* *); *Suetonium* & *Tacitum*. Sed de hoc quæ nobis ſtet ſententia, alio iam loco ſignificavimus. **)

Nunc autem preſſius agamus, & ea, quæ modo diximus, paullo accuratius examinemus. In quo, ne fallamur, aut fruſtra laboremus, fundamenti loco ponendum eſt hoc, quod omnes concedunt. Quid enim

*) Quintilianus Inſtitut. Orat. lib. X. c. 1. n. 101.

**) *Abhandlungen aus der Geſchichte und Litteratur* p. 47. ſeq.

enim apertius, magisque perſpicuum, quam quod in rerum geſtarum annalibus deſcribendis habenda maxime ſit ratio, cum monimentorum litterarumque publicarum, tum teſtium, quorum maxima eſt auctoritas, ſi voluntate æque ac facultate veri dicendi inſtructi ſunt, ſi res vel ipſi geſſerunt, vel tempore eo, quo geſtæ ſunt, vixerunt, vel ab idoneis acceperunt auctoribus. Ex quo intelligitur, nullam eſſe hiſtoriam, aut certe lubricam vitiisque coopertam plurimis, quæ his quaſi fulcris non nitatur, nec ex iis fontibus hauſta ſit, unde omnis fides manat. Eſt enim hiſtoria, ſi CICERONEM audias, *) teſtis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magiſtra vitæ, nuntia vetuſtatis. Iam quod poteſt eſſe teſtimonum, quæ veritas, quæ memoria, ſi monimentorum luce non colluſtrata ſint omnia, tenebriſque tantum non involuta? Quod cum ſit, accidere ſolet illud, ut hiſtoriæ leges migrentur, quarum hæc prima eſt, ne quid falſi dicere audeat.

His ita poſitis, ſequitur id ipſum, quod disquirendum paullo ante ſumebamus. Duo autem ſunt, ad quæ in omni orationis noſtræ curſu diligenter attendi volo. Quorum *alterum* pertinet ad antiquiſſima rerum romanarum monimenta; *alterum* ad vetuſtiſſimos, quos Latium tulit, hiſtoricos. Quare ſi commonſtravero, illa,

*) *De Oratore* lib. 2. c. 9.

quæ dixi, monimenta vel incendio deleta, vel quocunque triſti fato erepta fuiſſe tum, cum hiſtoriæ romanæ ſcribi coepiſſent; hos vero hiſtoricos ſubleſtæ ac fere nullius fidei eſſe: planum me feciſſe arbitrabor, haud exiguam rerum a Romanis geſtarum partem vel ignorari, vel fabuloſe narratam eſſe.

Atque huius aſſertionis noſtræ argumentum hoc eſt vel maximum, quod antiquiſſima Romanorum monimenta, ſi non omnia, plurima certe, præmaturo fato erepta mox periere. Nihil hic dicunt, ac fruſtra litem movent, qui monimenta quædam communem temporum calamitatem effugiſſe, atque noſtram adeo ætatem tuliſſe, clamitant. Quis enim negat? Aut quis tam vel a vero alienus eſt, vel rerum omnium ignarus, quin videat & largiatur, in monimentis tabuliſque publicis conficiendis omnem omnium diligentiam ſuperaſſe Romanos? Habuerunt enim Annales, quos vocant, maximos, faſtos, leges, SCta, libros cenſuales, fœderum paciſque tabulas, inſcriptiones, acta S. P. Q. R., magiſtratuum edicta, res bellicas diligenter conſignatas & ad Senatum perſcriptas, ac ſi quæ his ſimilia ſunt γράμματα δημόσια. Namque omnia recenſere, nunc nihil attinet. Cave autem, credas, iam inde ab initiis Urbis, aut primis poſt U. C. ſeculis, tot & tam præclara extitiſſe monimenta. Tantus enim rei militaris omninoque publicæ amor occupaverat mentes, ut parvæ &

rarae

raræ per eadem tempora literæ eſſent, *) eaque facile negligerentur, quorum ſcientia poſteris erat profutura. Quamobrem non eſt, quod magnopere doleamus, omnia fere, quæ ad poſteritatis memoriam in litteras publicas privatasque relata erant, interiiſſe. Quod quidem factum eſt anno U. C. CCCLXV, cum expugnata a Gallis Roma miſere extingueretur. Tum vero nulli mortalium parci, diripi tecta, exhauſtis iniici ignes, undique audiri ſonitus flammæ, undique fragor ruentium tectorum; omnia autem incendiis atque ruinis æquari. Teſtem requiris? En Livium, quo locupletiorem vix habeo, licet permulti magno id conſenſu tradant. Ita vero ille: *Quæ ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani ſub regibus primum, conſulibus deinde ac dictatoribus, decemvirisque ac tribunis conſularibus geſſere, foris bella, domi ſeditiones, quinque libris expoſui: res quum vetuſtate nimia obſcuras, velut quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur; tum quod parvæ*

*) Ita quidem Livius lib. VI. c. I. Egregie autem errant, quotquot inde colligunt, per ea tempora, adeoque quarto poſt U. C. ſeculo (de hoc enim loquitur *Livius*,) nullam fuiſſe inter Romanos ſcribendi artem. Quid enim? Num, ſi verum hoc eſſet, *Livium* dicturum fuiſſe putas, *parvæ erant & raræ literæ?* Accedit, quod obſcurum eſſe nemini debet, *litteras* ſæpenumero ſignificare ipſos rerum geſtarum annales, & quævis monimenta literis mandata.

parvæ & raræ per eadem tempora literæ fuere, una cuſtodia fidelis memoriæ rerum geſtarum; & quod etiamſi quæ in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incenſa urbe pleræque interiere. *) Illuſtre vero teſtimonium, reique noſtræ, quod omnes vident, mirum quantum inſerviens! Conqueritur enim Livius de antiquiſſimæ hiſtoriæ romanæ obſcuritate, quod & ſæpius fecit. *Tanti,* inquit idem lib. II. c. 21., *tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magiſtratibus, ut, nec qui conſules, nec quid quoque anno actum ſit, in tanta vetuſtate, non rerum modo, ſed etiam auctorum, digerere poſſis.* Neque minus luculenta ſunt hæc: *Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falſisque imaginum titulis, dum familiæ ad ſe quæque famam rerum geſtarum honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certe ſingulorum geſta, & publica monimenta rerum confuſa. Nec quisquam æqualis temporibus illis ſcriptor extat, quo ſatis certo auctore ſtetur.* **)

Nolo plura afferre. Satis enim, vel me non monente, hinc intelligitur, tantam a Livio dici antiquioris hiſtoriæ romanæ obſcuritatem, quanta fere eſſe ſolet, cum ſumma eſt. Neque vero id mihi videtur mirandum, cum cauſſas tantæ difficultatis allegari videam plurimas.

Primo

*) Lib. VI. cap. 1.

**) Lib. VIII. c. 40.

Primo enim vetuſtatem ipſam, temporumque longinquitatem accuſat Livius. In rebus vero tam antiquis enarrandis, quis eſt tam diligens ac ſollers, quin in plurimos præcipitetur errores? Certe quod de communi hominum vita dicit Plautus:*)

Qui cavet, ne decipiatur, vix cavet, cum etiam cavet,

Etiam cum caviſſe ratus, ſæpe is cautor captus eſt,

id vel maxime in rerum geſtarum annalibus vetuſtiſſimis locum habet. Famæ enim ſtandum eſt, ubi vetuſtas derogat fidem. At o! lubricam incertamque famam! quæ vanis vanorum hominum ſermonibus, vel obſoletis traditionibus in immenſum, ut fieri ſolet, aucta, res geſtas in maius ſemper extollere geſtit, ita ut falſa ſæpe pro veris narrentur, multa autem poëticis exornata fabulis miraculisque tradantur. Quæ quantopere credulos homines & gentis ſuæ amore captos delectent, dici vix poteſt.

Deinde antiquiorem Romanorum hiſtoriam obſcuram dicit Livius ideo, *quia raræ per ea tempora fuerunt litteræ.* Et ſane eo usque raræ primis Urbis temporibus fuerunt, ut non modo res tunc geſtæ uberioribus litterarum monimentis non fuerint mandatæ diligenter, & cuſtoditæ ad poſteritatem, ſed & ut annorum numerus ac memoria

*) Captiv. Act. II. ſcen. 2. v. 5.

moria publice fuerit ſervata tantum clavo, in parietibus ſacrarum ædium per annos ſingulos fixo, qui inde clavus annalis dicebatur. Hæc Perizonius *), quem, cum manifeſta ſit res atque tironibus nota, non hercle citarem, niſi omiſiſſet vir ſummus, quod diffitendum non eſt, ſed præ nobis ferendum. Scilicet in ſumma illa litterarum raritate exſtiterunt tamen & tunc Annales maximi, carmina ſaliaria & feſcennina, leges XII tabularum, libri pontificum & ii, quos linteos, vocant; ne quid de aliis publicis privatiſque litteris dicam, quarum vix nomina ſuperſunt. Magnum, opinor, lumen tot monimentis hiſtoriæ affundi potuiſſe romanæ, ſi *vel* deſumere inde multa memoratùque valde digna licuiſſet, *vel* in fatali illa Urbis conflagratione flammis maximam partem non conſumta fuiſſent. Sed de utroque mox.

Sequitur *tertia*, quam Livius affert, cauſſa, cur in rebus tam vetuſto ſeculo geſtis magnopere laboret Annalium fides. *Nec quiſquam*, inquit, *æqualis temporibus illis ſcriptor extat, quo ſatis certo auctore ſtetur.* Equidem ſi Vossio, viro πολυμαθεστάτῳ, credere licet, parum abeſt, quin erraſſe Livium exiſtimemus. Dicit enim, **) vicinis Sabinorum, Tarentinorum, Etruſcorumque

*) *Animadverſ. Hiſtoric.* p. 180. edit. Amſtelod. 1685. Nuperrime adeo elegantiſſimum hunc librum in lucem prodire iuſſit *Harleſius*, vir egregius.

**) De hiſtoricis latinis lib. 1, c. 1. p. m. 4.

que oppidis ſuos forſan fuiſſe annales, qui multa cumRomanorum geſtis communia haberent, & unde poſterioris ævi ſcriptores deſumere poſſent plurima. Utut vero concedatur, habuiſſe illas gentes Annales: quis quæſo veterum ſcriptorum eos vidit? quis laudavit unquam? quis non vituperavit atque contemſit? Nam Tarentini, qua erant ad voluptates resque ludicras propenſione, non Principum, non hominum optime de patria meritorum, ſed Scurrarum nomina in annalibus commemorabant. Ideoque laudare eos non poteſt Livius, *Hoc quoque*, inquiens, *moribus ſuis corrupta civitas debet, ut celebrata ſint annalibus Scurrarum nomina, Tarentinorum Principum ignorentur.* *) Sed eſt adhuc aliud, quod obiici a nonnullis ſolet. Citant enim Dioclem Peparethium, Antiochum Syracuſanum, Theophraſtum, Hieronymum, & quem non? Sic autem effecturos ſe putant, ut credamus, extitiſſe olim æquales temporibus antiquiſſimis ſcriptores, eosque teſtes oculatos. O! plumbeum pugionem! Tune ſolus ille es, qui omnes hos auctores quinto demum poſt V. C. ſeculo vixiſſe, neſciat? aut diverſas hac in re, & inter ſe diſſidentes eruditorum ſententias ignoret? Dionysius enim Halicarnassensis primum rerum Romanarum ſcriptorem facit Hieronymum; Theophraſtum Plinius. Cuius verba adſcri-

*) Lib. XXI. c. 9.

adſcribere lubet. | *Theophraſtus primus externorum aliqua de Romanis diligentius ſcripſit, — — qui fuit urbis noſtræ CCCCXL anno.* *) Neque tamen hiſtoriam ſcripſit Theophraſtus, ſed plantarum naturam & genera eſt perſequutus, nec niſi obiter res romanas tetigit. Illud igitur, quod antea dictum eſt, defuiſſe iam olim ſcriptores temporibus illis æquales, vehementer LIVIO aſſentimur, inque eo maxime probamus diligentiſſimi viri accurationem.

Iam vero id, quod *quarto* loco ponimus, non longam orationem requirit, quamobrem exiſtimet LIVIUS, *funebribus laudationibus* vitiatam fuiſſe rerum antiquiſſimarum memoriam. Quis enim hoc ignorat, quamlibet familiam, quo eſt illuſtrior, eo magis virorum, quos quaſi ſinu ſuo fovet, excellentium laude delectari, eosque defunctos mirum quantum concelebrare, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam? Aut quis neſcit, oratores romanos, quoties virorum demortuorum virtutes commemorarunt, toties fere vel amori, vel adulationi, vel timori, vel etiam ingenio ſuo dediſſe plurimum? Atque conſtat quidem, litteris diligenter mandatas & cuſtoditas fuiſſe eas, quas diximus, laudationes: quæ vero illarum eſſe poterat fides? quæ utilitas? Imo vero, quam calamita-

*) *Hiſt. Nat.* lib. 3. c. 9.

mitatem, quod damnum non intulerunt hiſtoriæ romanæ, cui in tanta vetuſtiſſimorum annalium inopia his quoque laudationibus carere non licebat? Recte igitur Cicero:*) *Quamquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta in eis, quae facta non ſunt, falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & ad plebem tranſitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus.*

Alia cauſſa, valde lubricam ſubleſtamque efficiens hiſtoriæ romanæ fidem, eſt in *vanitate* hominum ac *ſuperſtitione.* Quæ res, licet ſit hiſtoriæ inimica errorumque turbulentorum fons uberrimus, neſcio tamen, an Romanis vehementer debeat exprobrari. Dic enim mihi gentem vel unicam, quæ non originem ſuam ad Deum aliquem auctorem referat, et, quanto eſt laudis avidior, tanto illuſtriora faciat imperii ſui initia? Quare mirum non eſt, idem accidiſſe Romanis, ſumma laudis dulcedine captis, & ad gloriam quacunque via graſſantibus. Veriſſime igitur Livius: *Quæ ante conditam condendamve urbem, poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum geſtarum monimentis traduntur, ea nec affirmare, nec refellere, in animo eſt. Datur hæc venia antiquitati, ut, miſcendo humana di-*

*) In Bruto c. 16.

divinis, primordia urbium auguſtiora faciat. En tibi cauſſam, cur in antiquiſſimis Romanæ gentis annalibus veritatis veſtigia, non modo leviter impreſſa & obſcura appareant, verum etiam nulla.

Sed longe maius damnum, idque irreparabile attulit fatalis illa *Urbis conflagratio.* De qua quoniam paullo ante diximus, age, videamus nunc, quæ illo incendio perierint, quæ non. Atque hic magna ſtatim ſe offert contentio. Nam ad *Annales maximos* quod attinet, variæ ſunt eruditorum opiniones: aliis quidem omnem eorum interitum dolentibus, aliis de ſervata tanti tamque antiqui monimenti utilitate lætantibus. Nec vero ignoro, Annales iſtos ſæpius a Cicerone commemorari. *Hiſtoria,* inquit,*) *nihil aliud erat, niſi annalium confectio; cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum uſque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes ſingulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus, referebatque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas ut eſſet populo cognoſcendi; ii qui etiam nunc annales maximi nominantur.* Quæ quidem ſcripſit Cicero, annalium brevitatem ſimplicitatemque laudaturus. Addit enim: *Hanc ſimilitudinem ſcribendi multi ſecuti ſunt, qui ſine ullis ornamentis monimenta ſolum temporum, hominum, locorum, geſtarumque rerum reliquerunt.* Num autem colligi inde ullo pacto poteſt, extitiſſe ve-

*) De Oratore lib. 2. c. 12.

veterrimos Annales poſt incenſam urbem, atque adeo Ciceronis ætate? Minime vero. Id video, exiliter inculteque ſcriptos fuiſſe Annales maximos; quod vel de iis, qui poſt incendium Urbis ſcripti erant, intelligi volebat CICERO, vel coniectura aſſequi facile quiſque poterat, cum ipſa temporum barbaries atque inſcitia tale quid ſuaderet. Nos quoque, ut hoc utar, *Bardorum*, vetuſtiſſimorum Germaniæ poetarum, carmina laudamus, inque iis magnos atque ſublimes ſenſus infuiſſe credimus ideo, quoniam gens, quantumvis barbara & elegantioris doctrinæ gloria carens, ſpiritus tamen habere poteſt magnitudinem ſublimitatemque. Cuius iudicii argumentum afferri poteſt hoc, quod OSSIANUS, nono, ut putatur, poſt C. N. ſeculo Scotiam adhuc rudem & horridam illuſtrans, carmina fudit ævo digna, quæ nunc demum e tenebris protracta eſſe, cumque eruditis communicata, optimus quiſque impenſe lætatur. — Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio, videamus nunc id, quod repugnare ſententiæ noſtræ videtur. Atticus enim apud CICERONEM:*) *Poſt annales*, inquit, *Pontificum maximorum, quibus nihil poteſt eſſe iucundius.* Sunt, quos ultima hæc vox offendat, quique legi malint, *ieiunius* aut *nudius* **). Sed teneamus lectionem

H 2

*) De legibus l. 1. c. 2.

**) VOSSII hanc eſſe coniecturam, didici ex eius *de Hiſtoricis græcis* libro pererudito l. 1. c. 1. ubi idem

ctionem uſitatam &, ut puto, veram. Quidni enim Annales dici queant iucundi, cum eſſent antiquiſſimi? Solent nimirum, quæ antiquitatis habent commendationem, vehementer nobis probari, &, quo ſumus in res vetuſtas propenſiores, eo magis noſtram movere admirationem, licet, quale ſit earum pretium, valde ignoremus. Et quid multa? Nunquam Livius, quamvis pleroſque auctores citet, ex Annalibus maximis ſua hauſiſſe profitetur, aut ad hos quaſi fontes digitum intendit.*) Nunquam Dionysius Halicarnassensis, in recenſendis iis, quos adhibuit, auctoribus diligentiſſimus, Annalium mentionem facit. Nunquam Plutarchus, Polybius, & ſi qui ſunt rerum antiquiſſimarum ſcriptores fide digni, Annales iſtos commemorant ita,

idem vir ſummus de Annalium Max. dictione & de pretio ipſis ſtatuendo hæc habet: "*Non peccare* "*mihi videor, qui Commentarios ſummorum viro-* "*rum,* pueritiam vel etiam infantiam Hiſtoriæ "*appellem. Quippe antiquiores iis ſcriptores non* "*habuit romana hiſtoria. Rudes etiam & incon-* "*diti, imo facundiam ſi ſpectes, plane infantes* "*fuerunt.*

*) Ad annales quidem ſæpiſſime provocat, v. c. l. III. c. 8. l. IV. c. 34. l. VII. c. 9. 18. 42. l. VIII. c. 18. 23. 30. l. IX. c. 15. 42. l. XXI. c. 25. l. XXII. c. 31. Neque tamen unquam affert eos, quin de varietate, obſcuritate ac confuſione eorum queratur. Quod ipſum declarat, non de *Annalibus maximis* loqui Livium, ſed de libris in univerſum hiſtoricis, quos *Annalium* nomine inſignire ſolent Latini.

ita, ut vel verbulum inde depromſiſſe putandi ſint.*) Accedit, quod, cum civitas in labore aſſiduo reficiendæ Urbis conflagratæ teneretur, in primis fœdera ac leges, quæ comparerent, Senatus conquiri iuberet; ex quibus alia in vulgus etiam edita; quæ autem ad ſacra pertinebant, a pontificibus maxime, ut religione obſtrictos haberent multitudinis animos, ſuppreſſa. Hæc LIVIUS; quem Annales maximos ſilentio non prætermiſſurum fuiſſe puto, ſi e tam gravi caſu ſervati fuiſſent. Maneat igitur hoc, interiiſſe vetuſtiſſimos illos

*) Adverſari tamen & negotium nobis faceſſere videtur GELLII locus Noct. Att. l. IV. c. 5. "*Tunc* "*igitur, quod in Etruſcos haruſpices male conſu-* "*lentes animadverſum vindicatumque fuerat, ver-* "*ſus hic ſcite factus cantatusque eſſe a pueris urbe* "*tota fertur:*

Malum conſilium conſultori peſſimum eſt.

Ea hiſtoria de haruſpicibus ac de verſu iſto ſenario ſcripta eſt in Annalibus maximis libro undecimo. Quæ verba, utut ſententiæ noſtræ inimica, adſcribere, quam callide celare, malui. Salva enim res eſt. *Sive* enim verſum ipſum, quem Gellius affert, ſpectes, qui barbaram illam antiquiſſimorum temporum latinitatem plane non redolet; *ſive* id cogites, expreſſum eſſe verſum eundem de Græco Heſiodi, quo tamen auctore aliisque ſcriptoribus græcis illa, qua res geſta eſt, tempeſtate, non utebantur Romani; *ſive* hoc etiam addas, videri nonnullis Gellii locum de Annalibus ENNII, quos Maximos quidam appellarunt, intelligendum; facile, vel me non monente, videbis, nihil eſſe, quod metuamus, aut adeo noſtram ſententiam abiiciamus.

Annales ante incenſam Urbem ſcriptos, hisque amiſſis hiſtoriam rerum Romanarum irreparabile cepiſſe damnum. Erat enim, ut antea ex Cicerone dicebamus, erat hiſtoria tum nihil aliud, niſi annalium confectio. Quem quidem morem non niſi usque ad P. Mucium Pontificem maximum, hoc eſt, ad annum circiter DCXXI permanſiſſe, idem ille Cicero teſtatur. Itaque & hic magna ſe denuo offert lacuna, non prius expleta, quam cum Cæſar Actorum diurnorum confectionem inſtitueret, ut ea Annalium Maximorum locum obtinerent.

At, dixerit quiſpiam, ſervati tamen ſunt Commentarii Pontificum, ſervati libri cenſuales, ſervatæ leges, fœdera, Faſti, & quæ ſunt eius generis plurima. Hæc vero ad illuſtrandam hiſtoriam multum valuiſſe, tune ſolus ignoras? Facilis eſt & promta ad hæc reſponſio. Namque in *Commentarios Pontificum* non niſi ea relata fuerunt, quæ ad ſacra rite celebranda & ad omnem religionem pertinerent. Iam ſi publicati fuiſſent hi libri, non occultati & ab hominum conſpectu remoti: credo, inde redundaturam quidem fuiſſe ad rerum geſtarum Annales utilitatem, ſed perexiguam, & graviſſimo hiſtoriæ munere vix dignam. Fac enim, legiſſe quemquam atque adeo perdidiciſſe omnes, qui hodie ſunt, libros rituales: quid ille? quid? Num idoneus erit ad ſcribendam hiſtoriam, cuius eſt, res geſtas enarrare, earumque nunc cauſſas in-

indagare, nunc conſecutiones exponere? Veruntamen ſcribet ille quidem, quoniam legendi habet facultatem. Hæc vero Romanis ne conceſſa quidem fuit. Cui enim Commentariis Pontificum uti licuit? Quis admiſſus ad eos unquam fuit? *) Quare aut exiguam aut nullam fuiſſe Commentariorum utilitatem, iure noſtro adfirmamus.

Atque idem de *Faſtis* dicendum, quos, ſcimus, fuiſſe deſcriptiones dierum faſtorum, interciſorum, de quibus poeta: **)

Ille nefaſtus, per quem tria verba ſilentur:
Faſtus *erit, per quem lege licebit agi.*
Neu toto perſtare die ſua iura putaris:
Qui iam faſtus *erit,* mane nefaſtus *erat.*

Patet igitur, pertinuiſſe Faſtos non ad hiſtoriam romanam, ſed ad ius civile; cui quidem magis fuiſſent profuturi, ſi per ſegnitiem hominum atque inertiam id licuiſſet. Namque veteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ poteſtatis ſuæ cauſſa, pervulgari artem ſuam noluerunt. ***) Erat nimirum ius civile repoſitum in penetralibus pontificum, qui cum Faſtorum curam haberent, tum e re ſua eſſe putabant, eos di-

*) Livius lib. IV. c. 3. *Obſecro vos, ſi non ad faſtos, non ad commentarios pontificum admittimur; ne ea quidem ſcimus, quæ omnes peregrini etiam ſciunt.* — —

**) Ovidius Faſtor. I. v. 43. ſeq.

***) Cicero de Oratore lib. I. c. 41.

diligenter occultari. Tandem vero Cn. Flavius anno circiter CCCCXLIX ius civile evulgavit, faſtosque circa forum in albo propoſuit, ut, quando lege agi poſſet, ſciretur. *) Atque hinc enatum eſt ius Flavianum, non faſtos ſolum, ſed etiam formulas, quibus homines inter ſe diſceptarent, ſollemnes complexum, quas ſtupenda diligentia collegit Brissonius **), additis formulis militaribus, ſacris & familiaribus. Horum igitur omnium, quæ tangere, quam enarrare malui, hic eſt finis, ut intelligatur, haud ita multum valuiſſe Faſtos ad hiſtoriam rerum romanarum illuſtrandam, tum quod ſero in lucem eſſent protracti cumque populo communicati, tum quod ad ius Romanorum civile maxime ſpectarent. Iam ille ego quidem non ſum, qui affirmare ſuſtineam, nullum eſſe iurisprudentiæ romanæ atque hiſtoriæ vinculum; quod quam ſit amicum ac fere ſororium, omnes intelligunt. Si quid tamen video, longe maior atque præſtantior eſt utilitas, quam iurisprudentiæ affert hiſtoriarum ſtudium, quam quæ e iurisprudentia ad hiſtoriam redundare videtur. Hæc enim ali & creſcere ſine illa facile poteſt; ſine hac illa vires quaſi & ſanguinem amittit.

Sequuntur leges XII *tabularum*, quas e tanto incendio ſervatas, Livius his declarat verbis: *In pri-*

*) Livius lib. IX. c. 46.

**) *De formulis & ſollemnibus populi romani verbis.*

*primis foedera ac leges (erant autem eae duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges), conquiri, quæ comparerent, iuſſerunt: alia ex eis edita etiam in vulgus &c.**) Has vero leges, dici vix poteſt, quanta, quamque illuſtri laude exornet Cicero. *Sive quem*, inquit, *aliena ſtudia delectant, plurima eſt — — — in XII tabulis antiquitatis effigies, quod & verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, & actionum genera quædam maiorum conſuetudinem vitamque declarant: ſive quis civilem ſcientiam contempletur, — — — totam hanc deſcriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII tabulis contineri videbit.* ... Et paucis interiectis: *Fremant omnes licet; dicam quod ſentio: bibliothecas mehercule omnium philoſophorum unus mihi videtur XII tabularum libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare.***) Hac igitur laude quæ poteſt eſſe maior, & ad XII tabularum leges ornandas illuſtrior? Neque temere ſic pronunciaſſe videtur vir ſummus. Habet enim antiquitas magnam ſuavitatis commendationem, nec facile quis eſt, quem non patria ſua delectet, cuius rei tanta eſt vis, ut Ithacam illam, in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulum, affixam, Ulyſſes immortalitati anteponeret. Quare ego Ciceroni vehementer aſſentior. Laudat enim XII tabulas

*) Lib. VI. c. 1.

**) Cicero de oratore lib. I, c. 42. ſ.

ob priſcam verborum vetuſtatem, quæ & in carminibus ſaliaribus mirifice placet *Varroni.* Laudat tanquam fontem, unde deſumi queant, quæ ad mores & ad inſtituta maiorum pertinent, & ad pernoſcendum ius civile valent plurimum. Sed egregie falluntur, quotquot harum legum utilitatem nimis extollunt. Poterat inde diſciplina & temperatio civitatis intelligi; quod quidem, tantum abeſt, ut negligendum putemus, ut potius ab hiſtoria ſeiungi non ſine magno detrimento poſſit. At enimvero quis non videt, antiquiſſimos reip. mores his legibus non illuſtrari, cum anno demum trecenteſſimo tertio, quam condita Roma erat, a Decemviris e Græcia collectæ fuerint, nec ſtatim omnes, ſed decem tabulæ, quibus deinceps duæ acceſſerunt. *) Itaque audiendi non ſunt, qui leges iſtas tanquam magnum aliquod antiquiſſimæ hiſtoriæ romanæ κειμήλιον nobis commendant, easque ſolas efficere dicunt, ne in tantis tenebris reptare, ac vera pro falſis amplecti cogamur.

Age vero, videamus nunc, annon *leges regiæ* velut lumen quoddam obſcuris illis rebus adhiberi queant,

*) Livius lib. III. c. 34. Dionysius Halic. lib. X. c. 54. In illuſtrandis XII. tabularum legibus, quarum non niſi fragmenta hodie ſuperſunt, ſummam diligentiam poſuerunt Lipsius, Hotomannus, Rittershusius, Rosinus, Gravina, &, qui primo loco nominandi erant, Jac. Gothofredus in fontibus iuris civilis, Jo. Nic. Funccius in Comment. in leges XII. Tab. & Everardus Otto in peculiari de legibus XII. Tab. Diſſertatione.

queant, largamque præbeant diſcendi materiem. Et illud quidem inter omnes conſtat, plurimas a Romulo ceterisque regibus latas eſſe leges, quas *Publius Papirius*, regnante Tarquinio Superbo clarus, primus collegiſſe dicitur, quarumque hodie extant fragmenta, a *Lipſio*, *Merula*, *Sylvio*, *Sylburgio* aliisque edita. Hos igitur duces comitesque ſibi eligat, quem talia delectant. Ego enim cur argumenta iſtarum legum recenſeam, aut barbarum illorum temporum ſermonem exagitem, quod Cicero fecit?*) Pauca monuiſſe ſufficiat, ne quis magnam acceſſionem ad hiſtoriæ ſtudium his legibus factam exiſtimet. Ac primo quidem regiæ leges non illuſtrant res domi militiæque olim geſtas, non conſilia, in adminiſtranda civitate tum adhiberi ſolita, non auctos imperii fines, non fœdera, non denique artes populi adhuc bellicoſi, nec tamen plane rudis; ſed de iuribus matrimonii atque parentum, de homicidio, de contractibus, de terminis, de fœnore, de ære alieno, deque aliis quamplurimis agunt, quæ e iure naturæ tanquam fonte hauſta ſunt, reique publicæ, qualis tum erat, accommodata. Hæc vero, quis credat, ita eſſe comparata, ut antiquiſſimæ Romanorum hi-

ſtoriæ

*) Cicero de Orat. lib. I. c. 9. *Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, num quod eloquentiæ veſtigium apparet?*

ſtoriæ lucem affundere queant? Atque utinam ſervata fuiſſent, quæcunque a regibus conſignata fuerunt, aut certe eos auctores habuerunt! Eo enim, ignaviæ dicam, an ſuperſtitionis? proceſſerunt Romani, ut, igne per victimarios facto, in conſpectu populi cremarent Numæ Pompilii libros, in agro L. Petillii ſcribæ, ab agricolis, dum terram fodiendo inverterent, repertos, & ius Pontificum pariter ac diſciplinam ſapientiæ tradentes.*)

Sed prætereunda non ſunt *fœdera*, erepta fatali incendio, rerumque geſtarum monimentis pernicioſo. Hæc vero qualia fuerint, non docet Livius; certe non niſi fœdus cum Ardeatibus ictum affert ita, ut vidiſſe illud legiſſeque videatur.**) Quare confugiendum eſt ad Horatium, poetam quidem illum

*) Valerius Maximus lib. I. c. 1. n. 12. Livius lib. XL. c. 29.

**) Lib. IV. c. 7. In enarrandis quidem plurimorum foederum argumentis diligens eſt & copioſus Livius; utrum vero tabulas foederum authenticas & prima exemplaria viderit, id quidem eſt, quod dubito; propterea quod Licinium, Fabium Pictorem, libros magiſtratuum, aliosque, quibus uſus eſt, auctores allegat ſæpiſſime, foedera fere nunquam. Atque idem de foedere inter Romanos & Albanos, Tullo Hoſtilio regnante, icto verba faciens, *nec ullius*, inquit, *vetuſtior foederis memoria eſt.* Quod ſi verum eſt: credere debemus, evanuiſſe foedera omnia, inde ab U. C. ad centeſimum fere annum percuſſa.

illum, ſed tamen teſtem.*) Commemorat autem ille

— — — — *Foedera regum*
Vel Gabiis, vel cum rigidis æquata Sabinis.

En igitur tria fœdera, Ardeatinum, Gabinum, & id, quo in amicitiam recepti ſunt Sabini. Atque hæc eadem ſunt, quorum meminit DIONYSIUS HALICARNASSENSIS, qui primo loco nominandus erat. Verum enimvero neque hic plura fœderum exempla citat, ſi a paucis diſceſſeris, quæ ſuam ætatem tuliſſe, & vel columnis inſculpta, vel in clypeis taurino tergo coopertis ſcripta fuiſſe affirmat.**) Addi poterat POLYBIUS, cui foedus cum Carthaginienſibus anno DIX ante C. N. percuſſum unice debemus. Omnes enim alii hiſtoriæ Romanæ ſcriptores alto id ſilentio prætermittunt, remque omnem turpiter ignoraſſe, CASAUBONO videntur.***) Quod quidem vel ſocordiam veterum auctorum arguit, vel id vehementer comprobat,

*) Lib. II. epiſt. I. v. 24. 25.

**) DIONYS. HALIC. lib. II. c. 55. lib. III. c. 32. lib. IV. c. 26 & 58.

***) POLYBIUS lib. III. c. 22. CASAUBONUS in Synopſi chronologic. hiſtor. Polyb. Tom. II. p. 1587; quem librum æque eruditum, ac reliqua omnia, quæ tantum tamque immenſæ lectionis virum auctorem habent, allegat BARBEYRACUS in ſplendido opere, cui titulus eſt: *Hiſtoire des anciens traités* Tom. I. p. m. 75. artic. 97.

bat, quod idem Polybius habet.*) Is enim ingenue fatetur, antiqua fœderum exempla tam fuiſſe obliterata, &, ſive peregrinos literarum ductus, ſive obſoletas barbaraſque voces ſpectes, tam intellectu difficilia, ut vel ab eruditiſſimis hominibus vix ac ne vix quidem legi potuerint. Quamobrem mirari non ſubit, in tanta rei difficultate ab auctoribus illis multa fuiſſe omiſſa, aut non ſatis intellecta. Hinc magnæ illæ narrationum diverſitates, atque inſignes opinionum diſcrepantiæ, quæ ſane efficiunt, ut dubius ſit lector, &, quam amplectatur ſententiam, anceps hæreat. Exempla requiris? Sunt autem ea infinita, nec latere quemquam facile poſſunt. Sed e multis unum: quoniam quæ antea dicebamus, egregie illuſtrat. Porſennam nimirum, ſcimus, fœdus dediſſe Romanis. Id, ſi Livium & Dionysium Halicarnassensem audias, ita fuit percuſſum, ut nec debilitarentur reip. vires, nec priſtina mutaretur libertas. Iam audi Plinium:**) *In fœdere, quod expulſis regibus Populo Romano dedit Porſenna, nominatim comprehenſum invenimus, ne ferro niſi in agricultura uterentur. Et ſtilo ſcribere vetitum****), *ut vetuſtiſſimi auctores prodiderunt.* Ergone

*) Libr. III. c. 22.

**) Hiſt. Nat. lib. XXXIV. c. 14.

***) Harduinus legendum putat *intutum* i. e. minime tutum; ſed magis arridet lectio *Gronoviana*, utpote clariorem ſenſum fundens. Hanc igitur ſequuti ſumus.

gone pax cum Porſenna æquis conditionibus facta, Romanorumque libertas non immutata fuit? Egregiam vero libertatem, ubi ferro uti non licet, niſi in agricultura. Vides igitur, quam longe a vero abſint Livius & Dionysius, quos, credo, aliter fuiſſe iudicaturos, ſi in conſilium fœdus illud adhibuiſſent. Et potuiſſent ſane, cum ſua adhuc ætate id extitiſſe, haud obſcure doceat Plinius.

De *libris linteis* dicam breviſſime; licet res ex eo ſit genere, ut ſatis amplam præbeat ſcribendi materiem. Namque & hic variæ ſunt eruditorum opiniones. Alii quidem libros iſtos tanquam publica monimenta fideque digna extollunt; alii ad privatarum rerum commentarios relegant. Atque qui priorem ſententiam amplectuntur, magnam ſibi patrocinium a Livio parari putant. Cuius hæc ſunt verba: *Quis ea in re ſit error, quod tam veteres annales, quodque magiſtratuum libri, quos linteos in aede repoſitos Monetæ Macer Licinius citat identidem auctores, nono poſt demum anno cum T. Quintio Penno, A. Cornelium Coſſum conſulem habeant; exiſtimatio communis omnibus eſt.**) Sed repugnare videtur Plinii locus, quo poſteriores illi ſe defendunt atque tuentur: *Poſtea publica monimenta plumbeis voluminibus: mox & privata linteis conſici coepta, aut ceris.***) Habes igitur

*) Lib. IV. c. 20.

**) Hiſt. Natur. l. XIII. c. 11. Ad quem locum Harduinus, poſtquam monuit, non hic intelli-

igitur utriusque ſententiæ duos auctores, eosque ſatis illuſtres. Veruntamen, ſi dicendum quod res eſt, non me placant Plinii verba, quippe quibus evinci nulla ratione poteſt, publica monimenta linteis voluminibus nunquam confecta fuiſſe. Alia certe omnia credere iubemur & *Symmacho*, qui libros Sibyllinos in linteis tabulis ſcriptos affirmat*), & *Codici Theodoſiano*, ubi legem Conſtantini eadem ratione ſcriptam invenimus.**) Nec

ligendam eſſe chartam ex linteis contritis & maceratis confectam, hoc etiam addit: *Ante XIII ſeculum a Chriſto nato, chartæ noſtræ receptum uſum docet Ioinvellei epiſtola ad S. Ludovicum Franciæ regem, qui in eiusmodi charta exarata, viſa a nobis & perlecta eſt.* Quod, neſcio, an obſervatum ſit Gerardo Meermanno viriſque doctis, quorum *epiſtolas & obſervationes de chartæ vulgaris ſeu lineæ origine* edidit *Iac. van Vaaſſen*, Hagæ Comitum 1767.

*) Lib. IV. epiſt. 34. *Et Marciorum quidem vatum divinatio caducis corticibus inculcata eſt: monitus Cumanos lintea texta ſumſerunt; tu etiam ſericis voluminibus, Achæmenio more, infundi litteras præcipis.*

**) *Aeneis tabulis, vel ceruſſatis, aut linteis mappis, ſcripta per omnes civitates Italiæ proponatur lex, quæ parentum manus a parricidio arcent.* C. Theod. tit. 27. l. 11. Bibliothecam templi Traiani, quæ *Vlpia* a gentili Principis nomine dicta eſt, refertiſſimam fuiſſe libris linteis, teſtatur Vopiscus in Aureliano c. 1 & 8. Cf. Funccius de ſcriptura veterum.

Nec leve eiusdem rei præiudicium facit hoc, quod libri lintei in æde Monetæ repoſiti fuerunt. Atqui in templis non reponi ſolebant libri, niſi publica auctoritate muniti. Verum utut hæc ſe habeant, haud ita magna tamen iſtorum librorum fides fuiſſe videtur atque utilitas. Livius enim hæc volumina non niſi ter citat, ac fere ſemper Licinio auctore, quem toties totiesque ſequitur.*) Atque idem diſcrepantes eorundem librorum editiones affert, quæ, tantum abeſt, ut fidem augeant, ut potius debilitent, ſuſpectamque reddant. Quare ego exiſtimo, libros linteos non magnæ fuiſſe ad hiſtoriam illuſtrandam utilitatis.

Venio nunc ad *libros cenſuales*, quos τιμητικὰ γράμματα vocat Dionysius, qui & ſua ætate eos extitiſſe, dubitare nos non ſinit.**) Neque obſcurum

*) Lib. IV. c. 8. 20. 23. Idem auctor libri cuiusdam lintei Samnitum meminit l. X, c. 38; ſed ille nihil ad nos.

**) Dionysius Halicarn. Antiq. Rom. l. 4. Idem lib. 1. τιμητικῶν ὑπομνημάτων mentionem facit; ita quidem, ut privatis familiarum illuſtrium uſibus inſerviiſſe, ad augendam vero rerum publice geſtarum cognitionem nihil feciſſe videantur. Cicerone enim teſte, ipſæ familiæ ſua quaſi ornamenta ac monumenta ſervabant, & *ad uſum*, ſi quis eiusdem generis occidiſſet, & *ad memoriam* laudum domeſticarum, & *ad illuſtrandam nobilitatem ſuam*. Brut. c. 16.

Digitized by Google

ſcurum cuiquam eſſe poteſt, quales fuerint libri cenſuales, quippe eo conſilio ſcripti, ut nota eſſent nomina atque ætates civium, uxorum, liberorum & ſervorum, porro domicilia, pecuniæ ſumma, prædia urbana & ruſtica. Quorum quidem omnium magnus fuit in rep. uſus, isque in imperandis tributis, ſcribendisque militibus maxime conſpicuus. Quis vero mihi inde depromere, quis extorquere poteſt, quæ ad hiſtoriam pertineant, cuius eſt, res graviores magisque memorabiles narrare, nec acta modo, eventusque & præcipites imperiorum caſus, ſed conſilia quoque & rationes exponere, ac improborum vitia, bonorum virtutes demonſtrare ita, ut inde quisque ſibi ſuæque reipublicæ, quod imitetur, capere poſſit. Sed quantamcunque cenſualium librorum utilitatem fuiſſe dicamus, parum tamen adiumenti inde paratur antiquiſſimæ Romanorum hiſtoriæ. Namque exeunte demum ſecundo poſt U. C. ſeculo Servius Tullius inſtituit cenſum, rem tanto futuro imperio ſaluberrimam.*)

Reſtant *Acta diurna* S.P.Q.R. Ea enim locum ſibi hic iure ſuo depoſcunt, cum ad hiſtoriæ romanæ fidem maximum facere videantur momentum. Quis enim, ad memoriam rerum olim geſtarum incorrupte conſervandam, non utilia putet hæc monimenta, quibus quidquid in ſenatu, in populo,

*) Livius lib. I. c. 42.

populo, in iudiciis, concionibusque actum eſſet, diligenter narrabatur. Sed longe aliter ſe res habet. Obſtat enim SUETONIUS, quo me fateor impediri, quo minus iſtam amplectar ſententiam. Is enim auctor credere nos iubet, *Cæſarem primum inſtituiſſe, ut Acta Senatus & Populi diurna conficerentur, & publicarentur.* *) Quæ verba, non ignoro, quantopere diſplicuerint DODWELLO, REINESIO, PIGHIO, & GRÆVIO, acta diurna Cæſare antiquiora eſſe affirmantibus. Neque tamen illis aſſentitur eſt ERNESTI, vir ſumma laude dignus, ſed omni maior. Quo magis etiam atque impenſius lecta eius diſputatione **) gaviſus ſum, quod videbam, fruſtra in ſuſpicionem adduci SUETONII locum, & falſa temereque conficta eſſe *fragmenta* ea, ***) quæ movere nos debent, ut Acta diurna primo Cæſaris conſulatu longe ſuperiora credamus. Repugnat enim dictio, purior atque ornatior, quam anno ab U. C. DLXXXVI, ad quem fragmenta illa referun-

*) SUET. in Cæſ. c. 30.

**) Extat illa in *opuſculis philologico criticis*, quæ Lugd. Batavor. 1764 prodierunt, p. 45. ſeq.

***) Quæ adhuc ſupereſſe dicuntur Actorum diurnorum fragmenta extant in STEPH. PIGHII Annalibus Tom. 2. p. 378, unde in ſuum *Inſcriptionum antiq. Syntagma* retulit THOM. REINESIUS. Habet eadem DODWELLUS in fine Prælection. Camdenianarum, JO. NIC. FUNCCIUS in *Tract. de virili ætate linguæ lat.* Tom. I. p. 44. Tom. II. p. 177. ſeq.

referuntur, fuiſſe, tot loquuntur eiusdem ætatis ſcriptores & monimenta. *) Repugnat auctoritas SUETONII, viri in monimentis rerum geſtarum in-

*) Quod ne cui obſcurum ſit, adſcribere lubet unum alterumve Actorum diurn. fragmentum.

Ad IIII. Kal. Sept.

Funus Metellæ Piæ Veſtæ Virginis Illatæ Sepulchro Suorum Maiorum Via Aurelia.

Cenſores Locaverunt Reficiendum Tectum AII. Loquentis H. S. XXV.

Q. Hortenſius Sub Veſperum Orationem Habuit Pro Roſtris De Cenſura & Bello Allobrogum.

Reliquiæ Coniuratorum Cum L. Sergio Tumultuantur In Hetruria.

Caupo Ad Tres Tabernas Occiſus A Thracibus Ebriis In Via Publica.

(Hæc vero dum accuratius perpendo, parum abeſt, quin mutem ſententiam, quæ me olim inducebat, ut fidem Fragmentorum, de quibus nunc ſermo eſt, impugnarem ideo, quia purior eorum dictio ab iis temporibus, ad quæ referri ſolent, aliena eſſe videtur. Quid enim? Nonne illa ipſa ætate floruit PLAUTUS? cui CICERO (de offic. lib. 1.) iocandi genus *urbanum*, *elegans & ingenioſum* tribuit, quemque GELLIUS (Noct. Attic. l. 7. c. 17 & lib. 19. c. 8.) *linguæ latinæ decus*, *& hominem elegantiæ in verbis latinæ principem* appellare non dubitat. Nonne eadem tempora illuſtravit *Terentius*? cuius in laudem vix maius quid dici poteſt, quam id, quod CICERO de amic. c. 24. habet: *Terentiano verbo libenter utimur.* Quidni igitur fragmenta illa ſeculo poſt U. C. ſexto exeunte ſcripta eſſe, ſaltim ſcribi potuiſſe dicamus?

inveſtigandis diligentiſſimi, & ingenio ad eas intelligendas ſatis inſtructi. Repugnant denique alia multa, quibus Wesselingius fragmentorum illorum fidem convellit. Quamobrem Suetonio toto pectore aſſentimur, nec quemquam futurum putamus, qui Acta diurna; utpote primo demum Cæſaris conſulatu confici coepta, ad antiquam Romanorum hiſtoriam explanandam vel minimum valere dicat. Neque maiorem vim habent *acta urbana*, quorum apud *Ciceronem* mentio eſt. *) Ea enim non publica auctoritate, ſed privatim a ſervo aut liberto conſcripta eſſe, cum Dodwello affirmat is, quem modo laudavimus, Ernesti. **)

Nolo in recenſendis publicis Romanorum inſtrumentis longior eſſe. Quæ enim reſtant, vel pauca ſunt, vel recentiora, ideoque ad fidem eam, quam nunc quærimus, non idonea. Satis etiam id mihi demonſtraſſe videor, quod ab initio poſui, cum haud exiguam hiſtoriæ romanæ partem perplexam dicerem, erroribusque ſcatentem. Atque hoc ipſum confirmatur frequentiſſimo ſcriptorum diſſenſu, quo ſæpe ita impedimur, ut, quid probemus, quid reiiciamus, non facile poſſit reperiri. Dies me deficeret, ſi, quæ hic ſe offert, dicendi materiem complecti vellem. Sed tanto breviori

*) Ad Attic. l. 6. epiſt. 2.

**) Lib. cit. p. 51.

mihi eſſe licebit, quanto minus res plurimorum exemplorum luce indigere videtur. Quis enim hoc neſcit, quam variæ ſint & inter ſe diſcrepantes eruditorum opiniones de conditore Urbis, de tempore, quo condi coepit, de Romulo, eiusque vel nativitate, vel regno, vel obitu, de virginum Sabinarum raptu, de Numæ cum Nympha Egeria conſuetudine, de aquila Tarquinio apicem imponente, de Lucretia mortem ſibi conſciſcente, de Roma a Porſenna rege debellata, de Mucio Scævola, de Horatiis & Curiatiis, de Cloelia Tiberim tranante, de primo Dictatore Romæ creato, de Tribunorum plebis origine, de Lupercalibus, Veſtalibus, Saturnalibus, Nonisque Caprotinis. *) Quæ omnia, ſi enarrare vellem, in longum me ſermonem vocarent. Sunt enim infinita. Hic nos igitur veteres auctores parum adiuvant, quoniam in rebus tam antiquis, & monimentorum æque ac teſtium idoneorum fide deſtitutis, verum invenire non potuerunt, ſed multa quærendo, difficultates repererunt eas, quas negant ullo modo poſſe diſſolvi. Quæ cum ita ſint, mirum profecto videri debet nemini,

*) Vide Livium per integrum fere librum I. & Dionysium Halicarn., Plutarchum aliosque paſſim. Nec omittenda eſt Boivini Diſſertatio *ſur l'epoque de Rome*, inſerta libro elegantiſſimo, qui inſcribitur: *Memoires de l'Academie des Inſcriptions & de belles lettres* Tom. II. p. 428. ſeqq. Notæ etiam ſunt Cluverii, Bocharti & Ryckii diſquiſitiones.

nemini, obſcuram eſſe ac incredibili quadam difficultate ſeptam Romanorum hiſtoriam, eam maxime, quæ res inde ab U. C. ad quintum uſque ſeculum geſtas complectitur.

Ac quoniam in illuſtrando argumento eo, quod a monimentorum vel inopia vel tenuitate petitum eſt, paullo fuimus prolixiores, non vagabitur oratio noſtra longius, ſed hic tandem, velut munere ſuo defuncta, conquieſcet. Equidem conſtitueram, de veterrimis hiſtoriæ romanæ auctoribus dicere, quorum quaſi fontibus pectora ſua irrigarunt poſterioris ævi ſcriptores. Quod vero dum perficere aggredior, rem omnem paucis expediri poſſe intelligo. Namque primum omnium ſatis conſtat, Fabium Pictorem, Valerium Antiatem, Licinium Macrum, Tuberonem, Ennium, ceterosque, quos nunc volumus, auctores, non fuiſſe earum rerum teſtes, quarum fides maxime labat. Quamobrem falli, errare, decipi, inque fraudem induci, quantumvis diligentes, facile potuerunt. Deinde haud ita magnum habuiſſe videntur monimentorum excutiendorum ſtudium, nec indefeſſam, quæ in rebus antiquis requiritur, laboris patientiam. Quod præclare viderunt & ingenue faſſi ſunt viri egregii, qui deinceps hiſtoriâ ſcribendâ inclaruerunt. *Fabio* enim *Pictori*, longe antiquiſſimo auctori & temporibus belli Annibalici æquali, Polybius

 expro-

exprobrat levitatem, partiumque ſtudium, quod, dici vix poteſt, quam ſit veritati inimicum. Quo quidem crimine Polybiano liberare illum ſtudet S. V. Ernesti, ſed ita, ut certi quid definire non audeat. Dicit enim: *Contra eam* (Polybii ſententiam) *quæ mihi venerunt in mentem, explicare inſtitui: quod me ſpero, etiamſi errem, tamen hoc excuſatius eſſe facturum, quo ſæpius ipſe contra nobiliſſimos quosque ſcriptores antiquos diſputat.* *) Sed longe graviora ſunt, quæ Valerio Antiati, obiiciuntur. Habet enim ille repreheníores acerrimos, eosque non hercle patellarios deos, ſed viros iudicandi facultate, doctrinæque copia egregie inſtructos. Quorum e numero unum nominaſſe ſufficiat Livium. Is vero nihil prorſus habet, quod in Valerio laudet. Mendacem enim, ventoſum, resque omnes immoderatius efferentem illum facit; **) quo nihil eſſe poteſt turpius, & rerum geſtarum ſcriptori magis contumelioſum. Iam quid de L. Sisenna dicam? quem in hiſtoria puerile quiddam conſectari,

*) Opuſc. phil. crit. p. 104.

**) Lib. XXXIII. c. 10. 30. XXXIV. c. 15.

ſectari, longiſſimeque a ſummo abeſſe, affirmat CICERO. *) Quid de LICINIO MACRO, ſummæ loquacitatis & impudentiæ homine? **) Quid de TAMUSIO? de quo SENECA: ***) *Annales Tamuſii ſcis, quam non decori ſint, & quid vocentur*, nempe quod Annales Voluſi, cacata charta. Nimirum VOLUSIUS ille, ineptus poeta & ſcriptor Annalium, peſſime habetur a Catullo, ****) dubio adhuc, utrum cremandos eos cenſeat, an illuc deferendos, ubi thus & piper venduntur, & quidquid chartis amicitur ineptis. Habuerunt igitur, quod ex dictis apparet, habuerunt Romani haud paucos rerum ſuarum ſcriptores, non quidem diligentes & accuratos, ſed mendaces, ſed leves, ſed inepte ſtultos. Quamquam non ſum ignarus, multos contra eſſe dicturos. Provocabunt enim ad Aſellionem; afferent etiam Tuberonem; laudabunt denique Catonem, ut alios omittam, qui CICERONEM & DIONYSIUM illuſtres habent

*) *In Bruto* c. 74. *de legibus* l. I. c. 2.

**) *De legibus* l. I. c. 2.

***) Epiſt. XCIII.

****) Carm. 36. v. 1. 20. XCIII. 7.

virtutum ſuarum præcones. Atque illi, qui ſic loquuntur, ſatis quidem bene. Quo autem pacto ſeſe expedient, ſi Atticum audierint ingenue fatentem, ſua adeo, hoc eſt, Ciceronis ætate ignorari hiſtoriam? *) Aut quomodo ſe defendent, ſi legerint, quæ de Varrone dicit CICERO: **) *Nos in noſtra urbe peregrinantes, errantesque, tanquam hoſpites, tui libri quaſi domum deduxerunt, ut poſſemus aliquando, qui & ubi eſſemus, agnoſcere. Tu ætatem patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum iura, tu ſacerdotum, tu domeſticam, tu bellicam diſciplinam, tu ſedem regionum & locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, cauſſas aperuiſti.* Quoniam igitur conſtat, ſerius a Romanis cultam fuiſſe hiſtoriam, & veterrimos quosque eorum hiſtoricos paullo eſſe negligentiores, nec fide ſatis dignos: haud inique colligi inde poſſe videtur, antiquiſſimam rerum Romanarum hiſtoriam valde eſſe incertam, plurimisque impeditam difficultatibus.

Sed

*) *De legibus* I. I. c. 2.

**) Tuſc. Quæſt. I.

Digitized by Google

Sed ſatis iam huius diſputationis magnitudo crevit. Quamobrem, ne qua defatigatio animos legentium retardet, quod in ſermone nimis longo evitari vix poteſt: finiamus tandem hic, nec iis diutius immoremur, quæ probabiliter adhuc poterant diſputari. Cuius rei veniam eo facilius me impetraturum puto, quoniam non defuerunt, quorum diligentiam idem hoc argumentum exerceret. Namque legere memini, ſcripſiſſe auctorem quendam, cuius me nomen latet, commentationem, haud longe, ſi titulum legas, a noſtra hac aberrantem. *) Huius vero

*) *Sur l'incertitude de l' hiſtoire romaine.* (Plura nunc de hoc libro commemorare licet, cuius inſpiciendi facultatem fero quidem & diſputatione mea dudum edita nactus ſum, quem vero ob argumenti ſimilitudinem avide, nec ſine magno voluptatis ſenſu legi. Prodiit *Ultraiecti* a. 1738, hoc titulo pleniore: *Diſſertation ſur l'incertitude des cinq premiers ſiecles de l' hiſtoire Romaine,* par *Monſieur L. D. B.* Duæ illius ſunt partes, quarum prior in enarrandis iis verſatur, quæ antiquioris Rom. hiſtoriæ fidem ſubleſtam reddunt; poſterior de antiquiſſimis eiusdem hiſtoriæ momentis, v. c. de origine Urbis, de Romulo, de Servio Tullio, Porſenna, Camillo aliisque rebus vel obſcuris, vel fabuloſis, differit prolixius.)

vero inſpiciendi facultatem qui habent, videant, quam demum viam vir ille ingreſſus ſit, iidemque nos edoceant, an oppugnarit everteritque ſententiam SALLIERII, quem audio, hiſtoriæ romanæ antiquiſſimæ fidem ab obiectionibus diſſentientium vindicaſſe. *)

*) Vid. *Memoires de l'Academie des Inſcriptions & des belles lettres.* Tom. 8. edit. Amſtelod. SALLIERIUS repugnantem ſibi habuit virum doctiſſimum, DE POUILLY, quem ex certamine hoc ſuperiorem diſceſſiſſe, nec tamen tantum, quantum fieri poterat, lucis, rei tam obſcuræ affudiſſe ſcimus.

DE

DE

SCHOLARUM FAMA
PROLUSIONES TRES.

Digitized by Google

Proluſio I.

Jna eſt & conſentiens omnium vox, vehe-
enter expetendam eſſe *gloriam*, non quidem
anem illam atque ventoſam, ſed veram, quæ
ultis magniſque vel in patriam vel in omne
nus humanum meritis comparatur. Inſidet
im in optimo quoque virtus quædam, quæ
ɔctes dieſque animum gloriæ ſtimulis concitat,
que admonet, non cum vitæ tempore eſſe di-
ittendam commemorationem nominis noſtri, ſed
m omni poſteritate adæquandam.*) Videmus
que generoſum hunc ardorem in maximis inge-
is altiſſimiſque & exiſtere plurimum, & ſe oſten-
re facillime. Non poteſt enim quidquam ab-
ɔtum aut humile tentare, qui eam vitam conſe-
i ſtudet, quam naturæ iniquitas non ſicut hu-
ana omnia in anguſtum concluſit, quæque annis
m conſumitur, ſed vires ab illis capit, & tem-
ɔre ipſo maior meliorque effloreſcit. Atque
nc ipſam vitam eo ardentius expetunt heroes,
uditi, & quotquot inſigni aliqua arte pollent,
ɔniam, dum corporeis hiſce vinculis continen-
tur,

*) Cicero pro Archia c. XI.

tur, iniquos ſæpe ac maleuolos rerum bene geſtarum iudices habent, poſt fata vero æquam naniſcuntur poſteritatem, quæ ſuum cuique decus rependit. Nam

Virtutem incolumem odimus,
Sublatam ex oculis quærimus invidi. *)

At enimuero, quanta quanta ſit gloriæ ſuavitas, quæ optimum quemque movet, allicit & ſolatur, cauendum tamen eſt, ne nimia illius dulcedine ineſcati, omnia ad gloriam referamus, eâque omnem felicitatem contineri exiſtimemus. Non enim magnæ ſolum moleſtiæ, magna incommoda ſubeunda ſunt iis, qui gloriam ſitiunt & per hominum ora volitare volunt; ſed multum quoque vanitatis ineſt nimio gloriæ ſtudio. Quod, ſi quis alius, ANTONINUS certe egregie docet; qui *exiguum*, inquit, *ſane tempus, quod vivit quisque; perexiguus etiam terræ, in quo vivitur, angulus; etiam longiſſima poſt obitum ſama, exigua res; quæ & ipſa per ſucceſſionem conſeruatur homunculorum mox moriturorum, ac ne ſe quidem ipſos cognoſcentium, nedum eum, qui iam pridem fato conceſſit.* **)

Dixi de gloria, cuius non poteſt non honeſtiſſimum eſſe ſtudium, quoties virtutis via ad immortalitatis laudem graſſamur. Nec temere & præter

*) HORATIUS lib. III. Od. 24.

**) ANTONINUS περι ἑαυτȣ προς ἑαυτον l. 3. §. 8.

præter neceſſitatem hæc attigiſſe arbitror. De *fama* enim, &, quæ huic generi ſubeſt, *de ſcholarum fama* diſputaturo hoc præſertim datum eſſe videbatur, ut, quantum hæc a *gloria* differat, oſtenderem breviſſime. Hoc vero diſcrimen quam late pateat,

paucis nunc, aduerte, docebo.

Scilicet *gloria* eſt laus conſentiens bonorum, & incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute; *famam* vero dicimus communem quandam ac conſentientem opinionem & tanquam publicum civitatis teſtimonium. Quæ differentia, licet a nonnullis negligentius obſeruetur, tamen optimorum ſcriptorum auctoritate munita eſt, nec ampliori indiget demonſtratione. *) Itaque hoc unice agam, ut, quæ ex utriusque definitione inter ſe collata fluunt, breviter perſtringam. Sunt autem, ni omnia me fallunt, hæc potiſſimum: I. Gloriam ſemper comitatur fama, at fama ſine gloria eſſe poteſt. II. Gloria virtute paratur, &, ſi Ciceronem audias, **) ſuaviſſimum eſt laborum periculorûmque præmium; fama autem eorum quoque

*) Lege tamen, ſi placet, Curtium l. IX. c. 10. n. 24. Quintilianum l. V. c. 3. Ciceronem Quæſt. Tuſcul. l. 3. c. 2.

**) Pro Archia Poeta. c. XI.

quoque diſſeminat nomina, qui vitiis excellunt & quotidie audent

aliquid brevibus Gyaris & carcere dignum.

III. Gloria difficilis quidem eſt & operoſa, ſed tamen conſtans, ſolida, nec facile interitura; at fama anceps eſt, incerta, mendax atque caduca, tum maxime, cum ſtultorum improborumque conſenſu excitatur. IV. Gloria ſtrepitum non amat, nec temere tumultuatur; fama autem certo loco ſtare neſcit, ſemper movetur, modo occulte ſerpit, modo aduolat ultro impatiens, modo furit atque bacchatur, & ut Proteus ille

omnia transformat ſeſe in miracula rerum. *)

V. Gloriæ natura non in ſermonibus, ſed in re & animis quærenda eſt; famam vero malignitas plerumque gignit, credulitas alit, vana lætitia ſuſtentat, & conſternati timores, ſeditioque repens, dubioque auctore ſuſurri in immenſum augent. VI. Gloria bonis annumeratur rebus, fama vero malum eſt, quoniam facile euaneſcit & magnarum ſæpe calamitatum fons eſt.

Hæc igitur ſi vera ſunt, ut ſunt veriſſima, num fieri poſſe credis, ut magnum illud, quod gloriam inter famamque intercedit diſcrimen, in dubium vocare quis audeat? Putasne, veriorem eſſe eorum ſententiam, qui utraque voce promiſcue utuntur? Sed

*) Virgilius Georg. L. IV. p. 441

Sed quid multa! Lege elegantiſſimam famæ Virgilianæ deſcriptionem, tum certe videbis, veriora eſſe, quæ diximus, quam ut infirmari negando poſſint. Quædam illius verba huc transſcribere iuvat.

Fama, malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primò, mox ſeſe attollit in auras,
Ingrediturque ſolo & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ irritata Deorum
Progenuit, pedibus celerem & pernicibus alis.
Monſtrum horrendum, ingens: cui quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter, (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures. *)

Quis vero pictor melioribus coloribus monſtri huius imaginem exprimere poteſt? Quis eſt, quin ſentiat, quanta huic loco inſita ſit vis, quanta ſublimitas & magnificentia?

Atque ne hæc, quæ diſputavi quæque augeri facile poſſent, ſi longiori mihi eſſe liceret, ne igitur hæc ſuperflua videantur, aut ſcribentem me impediant: age, nunc ad id, quod propoſitum erat, acce-

*) Aeneid. l. IV. v. 174. ſeqq. Eandem deſcriptionem, quæ Grammaticos quosdam moroſos atque difficiles irritavit, (Macrobius Saturnal. lib. 5.) egregie imitatus eſt Ovidius, qui, ingenii ubertate fretus, in certamen cum ſummo poeta deſcendere non timuit, Metamorph. l. XII. v. 39. ſq.

accedamus, & quæ ad *ſcholarum famam* pertinent, paullo accuratius examinemus. Eſt vero hoc argumentum ex eo genere, ut latiſſime pateat, amplioremque ſibi depoſcat pertractationem. Quare etiam id mihi non ſumo, ut paucis hiſce pagellis omnem rem circumſcribere audeam. Nec tamen ea prolixitate utar, quam adhibere ſolent homines quidam male ſeduli, qui quidquid loquuntur aut ſcribunt, tanta diligentia excutiunt, ut, moleſtiſſimi fiant, & vel riſum excitent vel ſtomachum moveant. Hos enim ſi imitari vellem poſſemque, facile prævideo, librum vix ſuffecturum eſſe, qui, ſi magnum malum vocari poteſt, tunc certe debet, cum parum utilis eſt moleque ſua laborat, (ut ſcite admodum & ad veritatis amuſſim enunciavit *Callimachus.*) Satius itaque erit, providere, ne in prolixitatis ſuſpicionem incurram; quam quidem evitaturum me arbitror, ſi, quæ diſputanda erunt, ad quatuor hæc momenta revocem. Primum enim docebo, *quanti æſtimanda ſit ſcholarum fama*; diſquiram porro, *num famæ huic inſeruire liceat*, *ac*, *ſi licet*, *quanta illius eſſe debeat cura*; oſtendam deinceps *media*, *quibus ſcholarum famæ optime conſulitur*; ſignificabo tandem, *quam incommoda ſit illuſtris & peruagata ſcholarum fama.*

Atque ut inde oratio mea proficiſcatur, unde hæc omnis cauſa ducitur; *ſcholarum famam* dico eſſe

eſſe diffuſas peruulgatasque plurimorum opiniones de ſcholarum vel præſtantia & flore, vel vitiis & decremento. Has vero dum in bonas malasque diſpeſco, rem lippis atque tonſoribus notam ſignificare mihi videor. Sic enim fieri ſolere quotidie comperimus, ut, quod laudatur ab his, vituperetur ab illis. Nec raro etiam iudicant homines magis odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula.*) Quare mirum videri nemini poteſt, ſi de ſcholis quoque non idem ſentiunt omnes, ſed illi ipſi litterarum ludi, quos alii laudibus extollunt, vehementer ab aliis vituperantur ac tantum non deprimuntur. Equidem permultos queri audio, eſſe hinc inde ſcholas adeo diſſolutas atque deformes, ut, etiamſi velis, laudare tamen nullo modo poſſis. Quod ſi verum eſt & firmiſſimo experientiæ teſtimonio comprobatur; (comprobari autem, quis negare audet?) magnæ profecto gratiæ iis agendæ ſunt, qui peſſimam harum ſcholarum famam diſſeminant, omnesque dehortantur, ne pueros ſuos in hæc flagitiorum latibula deferant. Quid enim? Nonne ſcelerum officinæ magis quam bonæ mentis ſacraria dici debent ſcholæ, ubi omnes nituntur in vetitum cupiuntque negata, ubi diſcuſſis verecundiæ repagulis in omne vitiorum genus effunduntur iuvenes, ubi deni-

*) Cicero de Oratore l. 2. c. 42.

denique ſpes impunitatis maxima eſt peccandi illecebra? Nonne miſera &, ne quid peius dicam, deploranda eſt ſcholarum conditio, quibus præſunt magiſtri, qui vel nimia facilitate auctoritatem infringunt, vel ſeveritate amorem minuunt, vel peſſimam vitam agunt, vel in officio claudicare non erubeſcunt? Has itaque ſcholas contemnere, has ignominia notare, has deteſtari ac, ſi fieri poſſit, delere, non modo neceſſarium eſt, ſed etiam publicæ ſaluti proficuum. — Accidit autem, neſcio quo acerbo & illætabili fato, ut litterarum ludi ſatis bene compoſiti, nec tamen omnibus numeris abſoluti, (quoniam nulla facile ſchola ad eum perfectionis gradum adſpirare poteſt, ut ampliori progreſſui non ſit locus,) accidit igitur, ut hi quoque ludi male interdum audiant & vilipendantur. Quod unde oriatur, diſquiram deinde. Iam vero id attingere placet, quod non eſt prætereundum. Utuntur enim ſcholæ quædam fama tam proſpera atque illuſtri, ut omnium fere ſermonibus celebrentur, plurimosque habeant virtutum ſuarum præcones. Quæ quidem celebritas ſi integra eſt, nec a partium ſtudio aut nimia bene iudicantium benevolentia proficiſcitur, non modo grata eſſe debet omnibus, ſed etiam invideri a nemine poteſt, niſi ab eo, qui aliorum felicitate cruciatur,

quodque aliena capella gerat diſtentius uber, tabeſcit. *)

Quid

*) Horatius Serm. lib. 1. Sat. 1. v. 110.

Quid enim iuventuti, quid patriæ, quid toti generi humano ſalutarius excogitari poteſt, quam ſcholæ optime conſtitutæ, quæ in omnia ſtudiorum genera, in omnes vitæ ordines admirabiles plane diffundunt utilitates? Cum vero eos adeo litterarum ludos extolli audio, qui tantum abeſt, ut laudari poſſint, ut potius a vitiis, quibus ſcarent, liberari debeant; tum certe videre mihi videor, quam incerta ſit & fallax ſcholarum fama. Neque hoc magnopere mirum. Cogitanti enim, qui fiat, ut litterarum ludi nunc laudibus in coelum usque efferantur, nunc obtrectationibus in terram deprimantur, plurimæ ſuccurrunt cauſſæ, quæ ampliſſimum mihi aperiunt campum, in quo excurrere, ubi exultare, & dicendi facultatem, ſi quam haberem, oſtendere poſſem. Dicam tamen de pretio, quod ſcholarum famæ ſtatui debet, breviſſime, ſed ita ut vera iis dixiſſe videar, qui recte de his rebus iudicare ſciunt.

Primum igitur mihi perſuaſi, eſſe homines quosdam rumigerulos & otio abundantes, qui ſicut in alieniſſima quæque libenter involant, ſic etiam in ſcholas impetum faciunt, ut habeant ſemper, quo ſuas aliorumque aures exſatiare poſſint. Ac licet lepidi hi homines cœca plerumque pectora & tenebricoſas mentes habeant, multum tamen ſibi ſapere videntur, &, ſi negare, quod affirmant, auſus fueris, vel criſtas tollunt & ſenten-

tiam ſuam mordicus tenent, vel Iovem lapidem iurant, teque, ut fidem ipſis adiungas, compellunt. Quare idem de his dici poteſt, quod ſenex ille Plautinus de ſcurris ait: *)

Qui omnia ſe ſimulant ſcire, nec quicquam ſciunt.
Quod quisque in animo habet, aut habiturus eſt, ſciunt.
Sciunt id, quod in aurem rex reginæ dixerit.
Sciunt, quod Iuno fabulata eſt cum Ioue.
Quæ neque futura, neque facta ſunt, tamen illi ſciunt.
Falſon' an vero laudent, culpent, quem velint,
Non flocci faciunt; dum illud, quod lubeat, ſciant.

Hoc itaque mortalium genus ſi de ſcholis, quarum indolem cum ignariſſimo quoque ſciunt, iudicare audis, parum abeſt, quin Apollinem de tripode dicentem audias. Tanta eorum eſt confidentia! tanta temeritas! qua vel ignorantiam tegunt, vel auctoritatem ſibi conciliare ſtudent. Quo etiam fit, ut aliorum credulitate, quæ in optimi cuiusque mentem facillime irrepit, abutantur, & vel bonam vel malam ſcholarum famam diſſeminent, cui eo plures fidem adiungunt, cum ſciamus, homines, ut aut contemnant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam certa aliqua ratione commoveri.

"At, dixerit quispiam, quid tandem omnibus "his effeciſſe putas? Videsne quantillum ſermoni "tuo inſit roboris & firmamenti? Aut num fieri "poſſe

*) Plautus Trinum. Act. I. ſc. 2. v. 168. ſeqq.

"poſſe credis, ut nunc demum omnem ſcholarum "famam tecum inanem & lubricam iudicemus, "quia a circumforeanis hominibus interdum diſſe-"minatur? O plumbeum pugionem tuum! O ieiu-"nam argumentandi rationem!„ — Sed bona verba, quæſo. Neque enim omnem ſcholarum famam extenuare aut in ſuſpicionem adducere volo; neque, ſi vellem, multa eaque graviſſima deforent argumenta, ſententiæ meæ egregie inſervitura. Hæc vero dum exponere animus eſt, manum mihi iniicere, meque admonere videtur illa ipſa res, quæ ſcribendi occaſionem dedit. Quamobrem impetrare a me non poſſum, ut, quæ adhuc dicenda erant, fuſius exponam. Differam igitur in aliud tempus, &, quod reliquum eſt ſpatii, iis tribuam ſollemnibus, quibus ſignificandis pagellas has deſtinatas eſſe volui.

Proluſio II.

Cum nuperrime de pretio, quod ſcholarum famæ ſtatuendum videtur, diſputarem, oculis ſtatim obverſabantur homines quidam, (malevoli dicam, an potius ſtolidi?) qui in diiudicandis litterarum ludis paullo arrogantiores ſunt, omnemque ſcholarum famam ad arbitrium ſuum revocare audent. Equidem conſultius fuerat, hos homines ſuæ vel invidiæ vel ſtoliditati relinquere, nec ad iram provocare, ad quam, quo quis ſtolidior eſt, eo facilius accenditur. Sed facere non potui, quin illis ſententiam voluntatemque declararem meam. Eſt enim magnus eorum numerus, & maior forſan, quam crederes, qui ſcholas vituperant, & vel methodum, quæ in tradendis litterarum ſtudiis adhibetur, ferre nequeunt, vel diſciplinam infeſtantur, vel præceptoribus adeo turpitudinis maculam adſpergere non dubitant. Quod cum faciunt, fieri non poteſt, quin ſcholas in contemtum adducant, qui quanti æſtimandus ſit, nemo non intelligit.

Nec opus eſt, multis docere, malam ſcholarum famam ſæpenumero a iuvenibus ipſis oriri, quorum alii diſciplinam, qua coërcendi ſunt, recuſant, alii turpiſſimo vitiorum amore flagrant.

Nam

Nam ut de illis pauca dicam, qui aut nullam aut certe languidam mollemque diſciplinam cupiunt; quid quæſo faciunt plerique, cum legibus coerceri atque ad officium revocari debent? Iraſcuntur, diſciplinæ aſperitatem queruntur, præceptoribus ſuis ſuccenſent, & ſcholam depriment, quam, ſi diſſolutos mores ferre potuiſſet, laudibus in altum elaturi erant. Quotus vero quisque eſt, qui ficta hæc crimina a feroci iuvene diſſeminata vel tantilli æſtimanda iudicet? Quare etiam eo magis mirari lubet, qui fiat, ut viri non indocti, quique de aliis rebus probabiliter ſentiunt, mordaces iuvenum quorundam ſuſurros avide interdum amplectantur.

Quid vero de ea dicam vituperatione, in quam adduci ſolent ſcholæ, ſi in magna iuvenum turba deprehenduntur, qui inconſiderate negligenterque omnia agunt, atque adeo diſcuſſis verecundiæ repagulis in vitia ruunt? Durum eſt, fateor, eiusmodi uti iuvenibus, qui neque obiurgatione neque minis coërceri poſſunt, atque ad plagas, ut peſſima quæque mancipia, obdureſcunt. Nam, ut Terentius ait, *non fit ſine periculo facinus magnum & memorabile*; atque verendum omnino eſt, ne, quæ ab uno homine nequam patrantur ſcelera, latius ſerpant & in alios quoque iuvenes tranſeant. At enim vero quis unquam tam a vero alienus fuit, ut unius perditi iuvenis culpam toti

ſcholæ

ſcholæ tribueret? Aut quem tam aſperum atque immitem finxit natura, ut præceptores adeo inertiæ deſidiæque condemnet, ſi iuvenes habent peſſimæ indolis & deſperatæ ſalutis? Quid enim? Num fieri poſſe credis, ut in magno iuvenum numero non reperiantur petulantes quidam atque procaces, cum in viris adeo ſenibusque haud pauci ſint, qui leges perfringant, vitiis ſe contaminent, atque omnem humanitatis ſenſum exuiſſe videantur? Putasne ullam unquam fuiſſe ſocietatem, quæ non ſuos habuerit vermes hominesque plenos inficetiarum? Quæ cum ita ſint, non video, quid tandem ignominiæ ex unius iuvenis protervitate redundare poſſit in ſcholam, dummodo ea ſit ſcholæ indoles, ut puerorum vitia impunitatis ſpe non alantur, ſed, quanta fieri poteſt, ſeveritate coërceantur.

Atque de iis, quæ litterarum ludos in *malam* eamque *inanem famam* adducere poſſunt, ſatis multa mihi verba feciſſe videor. Ea vero, quæ turpitudinis notam ſcholis inurere *veramque ignominiam* ipſis conciliare poſſunt, nunc fuſius exponere nihil attinet. Sunt enim vel omnibus nota, vel certe non ad famam pertinent, quippe quæ non vero rectoque hominum iudicio, ſed opinione abſolvitur. Quare id mihi nunc datum exiſtimo, ut de iis, quæ *bonam* illuſtremque *ſcholarum famam* diſſeminare ſolent, paullo liberius dicam.

Scilicet

Scilicet cum tanta ſit rerum multitudo, quæ ſpecie ſatis iucunda oculos præſtringunt menteſque inſidioſe decipiunt, mirum non eſt, ſcholas quoque his ipſis rebus nonnunquam reddi poſſe commendatiores. Quod ſi quid aliud, certe *novitas rei* efficere ſolet. Ea enim mortalium eſt indoles, ut, quæ novitatis gratiam habent, avidiſſime arripiant. Ea eſt plurimorum inconſtantia, ut optima quæque, ſi quotidiana ſunt, vileſcant, & nunc ſuperciliofe contemnantur, quæ alias placuere, nunc avide expetantur, quæ olim exoſa fuerunt. Itaque multos videmus, qui quidquid antiquitatem redolet, procul faceſſere iubent; nova autem & adhuc inaudita exoſculantur. Quod quam abſonum ſit nec raro pernicioſum, prudens quisque intelligit. Licet enim ea, quæ a maioribus accepimus, vitio interdum laborent, tum maxime, cum recentioris ſeculi genio non ſunt accommodata; nunquam tamen eo nos abducere debet novitatis amor, ut, quod nuper factum vel ſcriptum non eſt, ſuffragio noſtro, ne dicam, laude indignum exiſtimemus. Namque *tot præceptoribus, tot exemplis nos inſtruxit antiquitas, ut poſſit videri nulla ſorte naſcendi ætas felicior, quam noſtra, cui docendæ priores elaborarunt.* *) Quare ingrati

*) Quintilianus Inſtitut. Orat. L. XII. c. 11. adde Ayreri Diſſ. de comparatione eruditionis antiquæ & recentioris ſect. 4. §. 1.

grati animi notam vix effugere poſſunt, qui, quæcunque a veteribus ad nos transmiſſa ſunt, rident & naſu adunco ſuſpendunt.

Scilicet eſt durum, veteres contemnere, durum
Præferre omnino tempora priſca novis.

Sed redeamus e diverticulo in viam, & quantum momenti ad diſſeminandam bonam ſcholarum famam habeat novitas, diſquiramus. Eſt vero alia novitas *ſcholæ*, alia *præceptorum*, alia denique *methodi*. Quam poſtremo loco nominavi, breviſſime nunc attingam. Quod vero dum facere animus eſt, temperare mihi non poſſum, quin *ſcholarum*, quas vocant, *realium* mentionem iniiciam. Magnam illarum eſſe famam, magnamque iis deberi laudem, cum omnes concedunt, tum ego maxime largior, ne, quæ dicturus ſum, invidioſius quam verius dicta videantur. At enimvero quid eſt, quod realibus ſcholis tantam conciliavit celebritatem? Movit certe novitas rei haud paucos, ut maximis laudibus eas ornarent amplificarentque. Quid impedit enim, quo minus idem de ſcholis dicamus, quod alia de re Homerus canit: *)

Τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι,
Ἥ τις ἀκουόντεσσι νεωτάτη ἀμφιπέληται.

i. e. *Eam enim cantilenam magis celebrant homines, quæcunque audientibus recentiſſima eſt.* Ne vero

*) Odyſſ. A. 351.

vero novitati nimium tribuere videar, addam id, quod eſt veroſimilius. Utuntur ſcilicet ſcholæ reales ea in formandis iuvenum animis methodo, quæ, licet ſuavitatis multum habeat, tamen a more maiorum recedit. Non enim linguæ ſolum ac diſciplinæ & quæ ad elegantiorem litteraturam pertinent, traduntur, ſed artes etiam illiberales exponuntur, ne ſellulariis quidem exceptis, *quæ manu conſtant & ad inſtruendam vitam occupatæ ſunt.* *) Equidem non tam obtuſus ſum rerumque ignarus, ut neſciam, quo potiſſimum conſilio hæ artes tractari ſoleant. Scilicet ut vel ad omnia vitæ genera præparentur iuvenes, vel habeant certe, quo & ſibi & aliis conſulere aliquando poſſint. Hoc vero tantum abeſt, ut vituperem, ut laudare potius debeam. At inquies: Itane facilis & expedita eſt ad eruditionem via, ut per tot etiam artes, per tot invecta duci queant iuvenes? Verendumne eſt, ne pueri iis inhæreant, (inhærent autem libentiſſime), quæ vel varietate animum oblectant, vel ſuavitate alliciunt? a gravioribus autem ſtudiis avocentur atque adeo ſuperficiariam quidem, non vero profundam exquiſitamque eruditionem acquirant? Ita ſane eſt; ac nuper adeo legere me memini, quinquaginta annis peractis barbariem irrupturam eſſe, ſi latius diſſeminentur *ſcholæ reales.* Quod quidem προγνωστικὸν licet

*) Sunt verba SENECAE epiſt. 88. p. m. 567.

licet a vero alienum eſſe videatur, haud obſcure tamen ſignificat, illuſtrem ſcholarum realium famam a nonullis indigne ferri, maxime ob methodum, de qua idem fere dici poſſit, quod de alia methodo dicit Baco,*) "quæ ſcientiæ alicuius "guttulas ita aſpergit, ut quis ſciolus ſpecie non-"nulla eruditionis ad oſtentationem poſſit abuti.**)

Reſtat, ut de *diſcentium frequentia*, quæ bonam ſcholarum famam diſſeminat, diſſeminatam vero confirmat, breviter dicam. Hoc autem dum facere aggredior; in mentem veniunt aurea illa Senecæ verba, quæ non incommode ad ſcholas transferri poſſe videntur. "Magno, inquit ille, "magno impendio temporum, magna alienarum "aurium moleſtiâ, laudatio hæc conſtat: *O homi-"nem litteratum!* Simus hoc titulo ruſticiore con-"tenti: *O virum bonum!*"***) Et ego, magnâ, arbitror, alienarum aurium moleſtiâ, magno periculo, laudationem hanc conſtare: *O ſcholam frequentem!* Simus hoc titulo ſecuriore contenti: *O ſcholam bonam!* — Neque tamen hæc eo valent, ac ſi ſcholas magnas prorſus fugiendas eſſe exiſtimem,

*) Baco de Verulamio in præſtantiſſimo *de augmentis ſcientiarum* libro p. 294.

) Scholarum, quæ vocantur, realium utilitatem nuperrime fuſius expoſuit Cl. Harlesius in libro, qui inſcribitur: **Gedanken von den Realſchulen. Bremen 1766.

***) Seneca epiſt. 88.

mem, aut iis aſſentiar, qui contendunt, utilius eſſe, domi atque intra privatos parietes ſtudentem continere, quam frequentiæ ſcholarum & velut publicis præceptoribus tradere.*) Sed eo inclinat ſententia, illuſtrem ſcholarum famam, quæ ex magno diſcipulorum numero oritur, non periculoſam modo, ſed etiam incertam haud raro eſſe atque ancipitem. Quod tum maxime accidere ſolet, cum iuvenum haud pauci vel publico ſumtu aluntur, vel civium liberalitate ſuſtentantur, vel ei inhiant pecuniæ, quæ redire ſolet e choro muſico, qui utinam iisdem ubique circumſcriberetur limitibus, quibus apud Berolinenſes nuper circumſcriptum fuiſſe ſcimus.

Atque hæc quidem *de pretio, quod ſcholarum famæ ſtatui debet*, diſputare lubuit. Sequitur, ut doceam, *num ſcholarum famæ inſervire liceat*, *ac, ſi licet, quanta illius eſſe debeat cura.* Erat enim hæc altera diſputationis pars. Video autem, me in tanta occupationum, quibus nunc diſtineor, multitudine, atque in tanta temporis penuria conſultius facturum, ſi, quæ de famæ ſtudio ſcholis non negligendo dici poterant, alio tempore explicanda ſumam.

*) Opinionem hanc, quæ eminentiſſimis adeo auctoribus placuit, egregie refellit QUINTILIANUS Inſtit. Orator. l. 1. c. 2.

Proluſio III.

Fidem, quam ante hos ſex menſes dedi, liberaturus, in eo nunc elaborabo, ut, *num ludorum litterariorum famæ inſerviendum ſit*, examinem, & *quibus tandem limitibus hoc famæ ſtudium circumſcribi debeat*, oſtendam. Dum vero priorem illam diſquiſitionis partem mecum perpendo, pleroſque futuros video, qui me anxium nimiſque diligentem, & nodum in ſcirpo quaerere putent. Quis enim, inquient, quis unquam tam a vero alienus rerumque omnium ignarus fuit, ut laudem famamque ſummopere appetendam negaret? Adeone peruerſum quemquam & maleſanum exiſtimas, ut famam, cuius ſtudio omnes trahimur, repudiandam cenſeat? — Equidem non ignoro, tantam eſſe laudis vim, ut nullum facile pectus tam ferreum ſit, quin dulcedine illius permulceatur: neque hoc me latet, pleroſque tam immodico & flagranti laudis ſtudio ferri, ut ad aucupandam nominis famam non duci, ſed trahi, non moveri, ſed abripi & ſubditis quaſi calcaribus impelli videantur. Hæc vero utcunque comparata ſint; habeo tamen, quibus defendere id poſſim,

quod

quod dicere aggreſſus ſum. Non enim de gloria, quæ indivulſa virtutis comes eſt, loquor; neque etiam diſquiro, num appeti hæc a ſcholis debeat, nec ne? ſed de fama & exiſtimatione ſermo eſt, quam ſapientiſſimi adeo homines interdum ſpernere ſolent. Q. Fabium Cunctatorem ſcimus, in ſpernenda fama tam conſtantem fuiſſe, ut, cum Hannibalem infeſtis ſignis aggredi nollet, ideoque a nonnullis *Hannibalis pædagogus* per ludibrium vocaretur, tamen hoc convicio atque ſiniſtra fama nihil commotus, inſtitutum ſuum ſequi pergeret, dicens: *Inſitam ingenio meo cunctationem, metum pigritiamque homines adoleſcentes ſane appellent, dum ne poniteat, adhuc aliorum ſpecioſiora primo adſpectu conſilia ſemper viſa eſſe, mea uſu meliora.**) Quibus commode adiungi poſſunt, quæ idem Fabius in oratione ad Aemilium Cos. dicit: *Reſiſtes Hannibali, adverſus famam rumoresque hominum ſi ſatis firmus ſteteris; ſi te neque collegæ vana gloria, neque tua falſa infamia moverit. Veritatem laborare nimis ſæpe, aiunt, exſtingui nunquam. — Sine, timidum pro cauto, tardum pro conſiderato, imbellem pro perito belli vocent. Malo, te ſapiens hoſtis metuat, quam ſtulti cives laudent.***) Nihil dico de Stoicis, quos exiſtimationem nominis inter ἀδιάφορα habuiſſe, nemo

L 2 igno-

*) Livius lib. XXVIII, cap. 40.

**) Livius lib. XXII, cap. 39.

ignorat; *) ſatis enim demonſtraſſe mihi videor, haud paucos tam firmi tamque conſtantis animi fuiſſe, ut bonam adeo famam negligerent, certe non avide conſectarentur. Neque tamen ille ego ſum, qui famæ curam, quam Deus mortalium animis alte infixit, evellendam iudicem, cum facile intelligam, ſublata hac cura, omnem tolli ad res præclaras ſtimulum & a malis avocamentum. Quare optime CICERO: **) *Negligere, quid de ſe quisque ſentiat, non ſolum arrogantis eſt, ſed etiam omnino diſſoluti,* cum contra hominis ingenui & liberaliter educati ſit, velle bene audire a parentibus, a propinquis, a bonis etiam viris.

Quæ omnia haud obſcure ſignificant, quid de fama ſcholis comparanda cenſendum videatur. Recte nimirum ſentiunt, qui ſcholarum exiſtimationem non turpiter negligendam, neque tamen avidiſſime conſectandam arbitrantur: idque non unam ob cauſam. Namque, quorum omnis labor omneque ſtudium in eo poſitum eſt, ut ſcholæ ſuæ famam concilient aliorumque laudes quocunque modo

*) Conf. BRUCKERI Hiſt. critica Philoſophiæ Tom. I. p. 955. ſeq. Stoicorum hanc ſententiam ſuam fecit CICERO, cuius hæc verba ſunt: *De bona fama Chryſippus quidem & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem eius cauſa porrigendum eſſe dicebant, quibus ego vehementer aſſentior.* de finibus bonorum & malorum lib. III. c. 17.

**) *De officiis* lib. I. c. 28.

Digitized by Google

modo ſibi vindicent, in eo *primum* peccare videntur, quod rem inanem plerumque & evanidam nimio ardore appetunt. Quid enim? Nonne ii, quorum iudiciis & ſermonibus fama conſtat, homines plerumque imperiti ſunt, quibus curta eſt ingenii ſuppellex, quique paullo obtuſiores ſunt, quam ut ſcholarum vel præſtantiam vel ignominiam rite diiudicare poſſint? Quo etiam fit, ut eiusmodi homines pro affectuum, quibus agitantur, varietate nimium quantum a vero deflectent, exiſtimentque quidquid volunt. Quid lætaris itaque, eorum laudibus extolli, quos non potes ipſe laudare? Quid eſt, quod amorem imperiti atque inſtabilis vulgi tantopere optas,

> *qui honores*
> *Sæpe dat indignis & famæ ſervit ineptus,*
> *Qui ſtupet in titulis & imaginibus.*

Deinde nimium famæ ſtudium ſcholis cavendum videtur, quoniam magna nominis celebritas eſſe ſolet periculoſa. Quod enim de *Agricolæ* temporibus affirmat TACITUS, *) *ſiniſtram* ea ætate *erga eminentes fuiſſe interpretationem, nec minus periculum ex magna fama, quam ex mala*, id de iis quoque dici poteſt, qui excelſam famam vehementius quam cautius appetunt. Scilicet duo ſunt bonæ famæ obices, ignoratio recti & invidia. Hæc vero invidia, hic animorum livor comes eſt exiſtimationis, ita, ut non eos ſolum, qui ſuis meritis in-

*) In vita Agricolæ. c. 5.

inclaruerunt, verum etiam eos, qui fortunæ quodam beneficio & ſecundante popularis rumoris aura ad nominis celebritatem ſubvehuntur, invidiæ incendio nonunquam conflagrare videamus. Quod niſi certiſſimum eſſet & quotidiana adeo experientia comprobatum, vel Athenienſium exemplo evinci poſſet, qui, quos populi favore, virtutis fama & civili aliqua poteſtate eminere præ ceteris videbant, per decennium urbe eiiciebant *Oſtraciſmo.**) De Epheſiis idem teſtatur CICERO; **) hi enim, *cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti ſunt: Nemo de nobis unus excellat; ſin quis exſtiterit, alio in loco & apud alios ſit.* An hoc non ſit omni in populo? Nonne omnem exſuperantiam virtutis oderunt? Nonne commendatio in vulgus plus ſæpe moleſtiæ habet, quam utili-

*) CAROLUS SIGONIUS de republ. Athenienſium lib. c. 2. 4. p. m. 505 ſeq. PLUTARCHUS in vita Alcibiadis, Niciæ, Ariſtidis & aliorum. De Ariſtide, qui, quod præter modum iuſtus eſſet, patria egredi iubebatur, hæc fere narrant PLUTARCHUS & CORNELIUS NEPOS in vita Ariſt. c. 1. "Cum "comitia oſtraciſmo eſſent indicta, quidam agreſtis "homo ac litterarum ignarus in forum properans, "in Ariſtidem, qui *Iuſtus* appellabatur, incidit, "eumque teſtula oblata, ut Ariſtides nomen "inſcriberet, rogavit. Miratus Ariſtides, cum "quæſiſſet, numquid ab Ariſtide mali acce- "piſſet: *minime vero*; inquit ille, *imo hominem "ne novi quidem, ſed vulgatum iſtud Iuſti cognomen æquo animo ferre non poſſum.*

**) Quæſtion. Tuſculan. lib. V. c. 36.

utilitatis? tum maxime, cum popularem auram & inanes imperitorum laudes captamus, atque adeo leviculum illum, ut Cicero ait, *) Demoſthenem imitamur, qui delectari ſe dicebat, ſuſurro mulierculæ aquam ferentis inſuſurrantisque alteri: *Hic eſt ille Demoſthenes.*

Denique in diſſeminanda ſcholarum fama modum excedere prohibemur, quia infirmior eſt laus, quæ ſummo ſtudio & repente paratur, quam quæ vires a tempore capit &

. creſcit occulto velut arbor aeuo.

Quod etiam mirum videri nequit. Namque ea eſt plerorumque hominum indoles, ut, quæ cito placent, facile rurſus diſpliceant & vilipendantur. Illuſtre huius rei documentum habemus in iis ſcholis, quarum laudes decantatas omniumque ſermonibus celebratas mox excepit contemtus aut parum honorifica apud eos mentio, qui veram rectamque laudem ab inanibus rudis popelli ſermunculis diſcernere poſſunt. Neque vero ſcholarum modo, ſed & aliarum rerum, quin imo eruditorum ea eſt ſors, ut, quo citius inclareſcunt, eo citius in contemtum abeant. Quod ne recentioribus facileque obuiis exemplis comprobem, unicum illud *Haterii*, magni ſua ætate oratoris, exemplum proferre lubet. *Haterius* itaque, celebratæ, quoad vixit, eloquentiæ erat, monimenta vero ingenii

*) Quæſt. Tuſc. I. V. cap. 36.

eius haud perinde æſtimabantur. Scilicet impetu & extemporali perorandi promtitudine magis, quam curâ vigebat. Utque aliorum meditatio & labor in poſterum valeſcit; ſic *Haterii* canorum illud & profluens dicendi genus, cum ipſo ſimul extinctum eſt. *) Quid vero lucidius hinc appa- ret, quam quod fama repentina & tumultuaria facile evaneſcat, nec ad poſteros transmittatur, quorum verius eſt iudicium, & obtrectatione ac malevolentia liberatum?

Aut omnia me fallunt, aut argumentis in me- dium prolatis id effeciſſe mihi videor, ut intelli- gatur, invigilandum quidem eſſe ſcholarum famæ, ita tamen, ut exiſtimationis diffuſæ ſitis reſtin- guatur, nec inanis illa, ac, pene dixerim, lepida anquiratur felicitas, quæ ex linguis imperitorum pendet. Reſtat, ut *de finibus, qui ſcholarum famæ conſtitui debent*, dicam breviſſime. Hac autem in re perficienda optime verſaturum me arbitor, ſi prius eorum errorem ſignificavero, qui in promovenda ſcholarum fama paullo remiſſiores

ſunt

*) Tacitus Annal, lib. IV. c. 61.

ſunt & in defectu peccant. Qui error, unde originem trahat, non ignoro. Alios enim *formido* impedit, quo minus in regenda iuventute tradendisque bonarum artium ſtudiis ea audeant, quae, licet ſcholis ſalutaria ſint, tamen difficilia ſunt & periculoſa, quoniam aliorum invidiam provocant. Alios *ignavia* & turpis laborum fuga adeo corrumpit, ut, quaecunque iuvenum ſalutem egregie promovere poterant, aut oſcitanter agant, aut penitus detrectent &, ſi a quotidianis laboribus diſceſſeris, ne unicam quidem horulam iuvenibus tribuant; ſuperbiâ vero, ad quam hoc hominum genus proclive eſt, tumeſcanr, omnemque ſcholam ſuis humeris ſuſtentare ſibi videantur. Alii denique eo *arrogantiae* procedunt, ut diſcere a peritis, ſequi optimos & imitari prudentiores nolint, ſed ſuo abundent ingenio &, quae avis atavisque ignota fuere, ea derideant & ſuperciliosè contemnant. Hi vero omnes, dici vix poteſt, quantopere ſcholarum famam imminuant, & turpitudinis notam ei inurant. Sed ſunt etiam alii, qui omnem modum excedunt & in augenda ſcholarum

exiſtimatione mirum quantum elaborant. Quod ut aſſequantur, media adhibent vel ieiuna vel iuvenum ſaluti parum accommodata. Videmus itaque multos ſcholarum moderatores, qui *vel* eas diſciplinas tradunt, quibus pernoſcendis iuvenes adhuc impares ſunt; *vel* quoties tempus examinis habendi inſtat, toties iuvenes ſuos ſic inſtruunt, ſic omnia calamis excipere iubent, ut mirum non ſit, ſi ad ſingulas quæſtiones dexterrime reſpondeant, & auditores, tantæ fraudis ignaros, in ſui admirationem rapiant; *vel* græcis hebræisque orationibus publice recitandis aliorum laudes ſuffurantur; *vel* iis ſtudiis, quibus iuvenes vehementer delectari ſolent, velut arti ſaltandi, pingendi, vitrorum poliendorum machinarumque conſtruendarum nimis tribuunt; *vel* etiam, quæ *Baſedowii* eſt ſententia, *) iuvenes, claro ſanguine ortos cæterisque ditiores, ſigno quodam pretioſiori & ad ſtellæ formam effićto ornant, quo id conſecuturos ſe opinantur, ut parentes tantum puero-

*) In libro nuperrime edito, cui titulus eſt: *Vorſtellung an Menſchenfreunde und vermögende Männer über Schulen, Studien &c. Hamburg* 1768.

puerorum ſuorum decus magna redimant pecunia. Longiſſimus ſim, ſi enumerare omnia vellem. Innumeræ enim ſunt artes, ridicula media, quibus ii uti ſolent, qui ſcholarum ſuarum famam cauponantur. Neque tamen id ſilentio præterire poſſum, quod, qui in diſſeminanda ſcholarum fama modum ſervare neſciunt, omnia ad oſtentationem, ad faſtum, ad inanem gloriam referant, nec tales ſint, quales videri cupiunt. Hoc vero qui admittunt, nonne turbulento ducuntur errore? nonne illuſtrem ſcholarum famam ſalutemque impediunt magis, quam promovent? Via enim ad veram gloriam certior tutiorque nulla eſt, quam ut quis bonus ſit, videri nolit, adeoque Ariſtidem illum imitetur, ὃς οὐ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι ἤθελησε.

Sed quoniam ſatis multa dixi, nunc tandem perorandum mihi eſt, & quo conſilio hæ pagellæ conſcriptæ ſint, paucis ſignificandum. Cum nimirum ſolemnis illa appropinquet luſtratio, qua ſingularum claſſium profectus per triduum examinabuntur: mearum eſſe partium exiſtimavi,

ut

ut elegantiorum litterarum fautores ad ſollemnia hæc nobiscum celebranda, convocarem. Agite igitur, quotquot manſuetioribus muſis delectamini, nec ea ſtudia contemnitis, quæ humanitatis nomine ornavit antiquitas, agite, frequentes confluite & honorifica veſtra præſentia declarate, quam bene, cum omnibus, tum iis præſertim cupiatis iuvenibus, qui magnum in addiſcendis litteris ſtudium, maiorem in excolenda virtute induſtriam ponunt. Patent auditoria, patent etiam pectora, magnopere, ſi ad nos acceſſeritis, gaviſura.

DE

DE

RATIONE SCRIBENDI HISTORIAM SCHOLARUM,

PROGRAMMA.

Digitized by Google

Quem boni omnes adhuc lugent, I. E. Goldhagenium, ſcholæ cathedralis, quæ Magdeburgi floret, quondam Rectorem, non nominis ſolum celebritate, quæ interdum vana eſt, ſed meritorum magnitudine, eruditionis gloria, pectoris candore, pietateque conſpicuum, hunc igitur virum ita mihi, dum hæc ſcribere adgredior, ob animum oculosque pono, ut deſiderio tam chari capitis ferendo vix parem me ſentiam, utque vulnus ex morte illius nuper acceptum recrudeſcat. Conſtituerat enim Goldhagenius, ſcribere hiſtoriam ſcholarum, ad quam quidem adornandam ille præ ceteris omnibus aptus videbatur; ſed turbavit viri conſilium, ſpemque noſtram fefellit mors, quæ quam ſit rebus humanis inimica, & iucundiſſima quæque facillime eripiat, ipſe ego nuper expertus ſum, facta amantiſſimæ coniugis iactura, cuius ex obitu animus adhuc ſaucius eſt, & oculi madent. Verum hoc meum eſt damnum & domeſtica calamitas, qua nunc excrucior miſer. Maius quid in Goldhagenio amiſit res ſcholaſtica, omninoque literaria. Huic enim ſi diutius vivere contigiſſet: ſpem ſane haberemus lætiſſimam, fore,

ut

ut tandem aliquando prodeat hiſtoria ſcholarum talis, qualem nemo omnium, quotquot ſunt & fuerunt, eruditorum conſcripſit unquam. Quod qua fati iniquitate factum dicam, non ſatis intelligo. Equidem ingens extat librorum copia, quibus ſcholarum cum veterum, tum recentiorum fata deſcribuntur. Quis enim, ut hoc utar, Græcorum ſcholas a Meursio, Conringio, Spanhemio, Schmidio, Pfeifero, Bruckero, aliisque bene multis deſcriptas neſcit? Neque tamen egregii illi ſcriptores eam exhibuerunt hiſtoriam, cuius nunc exſpectatio optimum quemque tenet.

Scilicet ex quo hiſtoria litteraria in meliorem redacta eſt formam, nec ſolum eruditorum vel vitis deſcribendis, vel libris recenſendis operam dat, ſed in ipſis artium diſciplinarumque viciſſitudinibus exponendis, cauſſis, ex quibus illæ pendent, in lucem proferendis, ingenii denique humani fatis per ſecula deducendis verſatur: non amplius ſitim reſtinguere poſſunt rivuli iſti, quibus hæc velut prata irrigarunt, quotquot ſcholarum hucusque perſecuti ſunt hiſtoriam. Equidem hauriri inde ſatis multa poſſunt, quæ, tantum abeſt, ut contemnenda ducam, ut potius ad id, quod nunc quærimus, per videantur neceſſaria. Namque enumerare varias variarum gentium ſcholas, ortum illarum explorare, incrementa oſtendere,

docto-

doctorum, quos olim habuerunt, vitam, mores, præcepta, inque rem literariam merita enarrare: hæc vero omnia ſic ſe habent, ut quaſi ſint ſemina, ex quibus lætiſſima effloreſcere poſſit ſeges. Nulla nimirum ſine rebus geſtis eſt hiſtoria. Neque tamen ſufficit, ea, quæ in ſcholis acciderunt unquam, tradere, & acta modo eventusque exponere; ſed excutiendæ ſunt rerum ipſarum cauſſæ, & aperienda conſilia, quibus res ſcholaſtica vel vehementer aucta fuit, vel in contemtum rurſus adducta, planeque oppreſſa. Hoc igitur qui agunt, in hôc qui commorantur, habitant, hærent, ii demum de hiſtoria ſcholarum optime merentur.

Quare ſic animum induco meum, quidquid in hoc campo, qui ſatis late patet, continetur, quidquid adhuc incultum iacet, nec cuiusquam vel ingenio, vel diligentia elaboratum eſt, id omne ad duo referri poſſe capita. Quorum hoc eſt *primum*, ut ingeniorum formandorum, litterarumque tradendarum ratio, quovis tempore obſervata, diligenter deſcribatur. Grave omnino munus! ad quod rite perficiendum vis acerrimi ingenii, non longam ſolum rerum geſtarum ſeriem, ſed & conſecutiones illarum ordinemque perſpicientis, requiritur. Veruntamen quantum auguror conjecturâ, quantaque ingenia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero, fore aliquem aliquando,

qui ſummo ſtudio, & labore atque induſtria indefeſſa, cum ſe ad hiſtoriam ſcholarum ſcribendam dederit, μεθοδολογίαν quoque perſequatur.

Eſt autem id, quod quærimus, ex eo genere, ut fieri omnino poſſit. Habet enim quodvis ſeculum ſuum quendam genium, ac literarum ſtudiorumque nunc efflorеſcentium, nunc ſeneſcentium, periodos quasdam & converſiones. Quarum quæ ſint cauſæ & quaſi ſcaturigines, diſquirere iam nihil attinet, cum ſint permultæ atque adeo in vulgus notæ. Id vero prætermitti a me non poteſt, ali genium illum imitatione maxime, quæ in omni hominum vita, atque adeo in virtutibus ac vitiis regnat. Ad quam cum ſæpiſſime accedat ſtudium novitatis, inconſtans illud & deſultorium: facile intelligitur, ſæpius mutari genium ſeculi, & novos ſubinde mores, nova ſtudia in litterarum republica oriri. Expertæ ſunt hanc ſeculi vim omnes artes ac diſciplinæ, quotquot eruditionis ambitu continentur. Iam cum ſcholarum ea ſit indoles, ut doctrinæ virtutisque ſint ſeminaria, utque iuvenes ea perdiſcant, quæ in lucem adſpectumque cum laude aliquando proferre poſſint: certe indulgendum eſt iſti ſeculi genio, ſed ita, ut, quoniam peſſima quæque interdum ſuadet, reique literariæ eſt inimicus, finibus ſuis diligenter contineatur. Itaque fieri non poteſt, quin aliæ atque aliæ artes in ſcholis tradantur, earumque tradendarum

darum diverſa ſit diverſis temporibus ratio. Quod qui admittendum non cenſent, omnemque ſeculi genium e ſcholis exulare iubent, nimis mihi difficiles ac moroſi videntur, iisque adeo hominibus ſimiles, qui morum a maioribus acceptorum ſtudioſiſſimi, ita omnem, qui nunc eſt, veſtitum corporisque cultum negligunt, ut vel immani capillamento velut nube caput involvant, vel veſtes longiſſimis manicis inſtructas & ad talos uſque defluentes induant, vel braccis, in quibus femora natant, ampliſſimis incedant, riſum ſine dubio excitaturi, aut ſtomachum moturi. Manet igitur illud, quod ante diximus, tenendum eſſe in ſcholis ſeculi genium, & publicum in re literaria morem. Quod cum ſit, varia iuventutis formandæ ratio ac methodus naſcatur, neceſſe eſt.

Et adſunt omnino huius rei exempla plurima, ut non difficile ſit, ſeligere pauca, iis, quæ diximus, egregie inſervitura. Quis enim hoc neſcit, varie variis temporibus tractatam fuiſſe *linguam græcam?* Quoad longiſſime enim poſſum reſpicere ſpatium præteriti temporis, inde usque repetens, diverſiſſimam huius linguæ addiſcendæ rationem fuiſſe video. Nunc enim tanta diligentia excultum fuit hoc ſtudium, ut omne fere tempus huic præſertim linguæ concederetur, nec quisquam facile doctus putaretur, niſi græce dicendi facultate inſtructus, carminibusque græcis pangendis clarus.

Nunc paullulum deferveſcente hac, cupiditatis dicam, an rabie? immutatum fuit, non emendatum græcæ linguæ ſtudium, præceptoribus in eo maxime elaborantibus, ut iuvenes ſuos per immortales Græcorum libros, tanquam per amoeniſſimum campum, ducerent, ſed exigua interdum emetirentur ſpatia, impedientibus id vocabulis, phraſibus, etymologiis, regulis, lectionibus variantibus, exercitiis denique græcis, quibus iuvenum utilitati parum conſultum fuiſſe, eo confidentius affirmo, cum Ernestium, virum plane incomparabilem, habeam auctorem. Nunc philologicam iſtam & criticam linguæ græcæ docendæ rationem excepit æſthetica, quæ in græcorum auctorum pulchritudine, elegantia, vi, ſplendore, maieſtate denique declaranda verſatur, atque hac noſtra ætate, ex quo eloquentiæ & poetices ſtudia diligentius exculta ſunt, vehementer invaluit, animosque docentium ita occupavit, ut, ni finibus ſuis contineatur, timendum ſit, ne in vanam abeat loquacitatem.

Dixi de lingua græca; nec defuturos puto, qui de *linguæ latinæ* tradendæ methodo varia idem dicendum, vel me non monente, intelligant. Namque obſcurum eſſe nemini poteſt, alio tempore ad unius Ciceronis imitationem excitatos fuiſſe iuvenes, & meros Ciceronianos habuiſſe doctores, qui tum demum homines ſibi eſſe viderentur,

rentur, ſi e purpura TULLIANA centonem contexere didiciſſent; alio, TACITI, &, qui hunc diligentiſſime imitatus eſt, Lipſii brevitatem pueris fuiſſe commendatam; alio, SCHOENSLEDERI, MANUTII, DOLETI & SCHORI Phraſeologias in ſcholis regnaſſe; alio, Chreſtomathias, quarum nunc præſertim uſus, fuiſſe adamatas; alio deni-que, latinæ poeſeos ſtudium, quod nunc maxime friget, occupatiſſimos habuiſſe iuvenes. Nihil dico de latinæ linguæ compendiis, nunc ſermone latino, eoque vel ligato, vel pedeſtri, nunc idiomate germanico ſcriptis. Sciens quoque prætereo, quæ de methodo grammaticam ſcribendi gnomologica ſive ſententioſa, philoſophica, tabellaria diſputari hic poſſunt. Satis enim multa mihi dixiſſe videor, ut intelligatur, ſcholarum hiſtoriam ſcripturo ampliſſimum ſe offerre campum, in quo virtutem ſuam exercere, ingeniumque commonſtrare poſſit.

Sed non eo usque omnia a me exhauſta ſunt, ut non afferri poſſint rerum dicendarum frequentia ſatis & illuſtria exempla. Nempe, quam nunc exſpectamus ſcholarum hiſtoriam, non ad eos ſolum ludos, in quibus artes, quæ ad humanitatem ducunt, pueris traduntur, pertinere volo; ſed ad Academias literarumque Univerſitates extendi cupio. Quæ quidem licet non ſola ſint & unica eruditionis ſapientiæque domicilia; ita tamen in

diſciplinarum vel florem, vel contemtum influunt, earundemque fatis rurſus ſic impelluntur, ut, quæ de hac hiſtoriæ ſcholarum parte diſputes, habeas ſane multa, notatuque digniſſima. Itaque de diverſa, quæ in Academiis inde a multis retro ſeculis obtinuit, philoſophandi ratione, deque philoſophia nunc ſectaria, nunc eclectica, quæ recentiori ævo varias habuit periodos, a Grotio, Pufendorfio, Thomasio, Leibnitio, Wolfio, Baumgartenio, Dariesio, Federo, Cantio aliisque denominandas; de his igitur omnibus copioſe dici poſſe, quis non videt? Equidem non ſum neſcius, ex ipſis philoſophiæ annalibus hæc eſſe depromta, & videri quibusdam poſſe, velle me in alienam meſſem immittere falcem: ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Diſciplinarum enim ſcholarumque hiſtoriæ tam arcto inter ſe, ac fere ſororio continentur vinculo, ut mutuo ſe invicem excipiant auxilio, & altera alteri lumen quaſi accendat. Quare quis me reprehendat, aut quis mihi iure ſuccenſeat, ſi, quantum hiſtoria litteraria adferre poteſt adiumenti, tantum inde deſumendum putem?

Verum neque ſic omnibus officii ſui partibus defunctus mihi videbitur eius, quam nunc quærimus, hiſtoriæ ſcriptor. Diſputabit ille, ſi me audire vult, de libris, ad quos vel legendos, vel vertendos, vel imitatione exprimendos, riteque expli-

explicandos, cuiusque ſeculi præceptores principes extitere auctoresque. Dicet quoque de linguis, artibus, diſciplinis, quibus ſenſim eruditi fuere iuvenes. Ubi non poterit non intelligere, quam varius diverſis temporibus fuerit ambitus ſtudiorum, quibus puerilis ætas impertiri ſolet. Scilicet olim, cum vel tot nondum inventæ eſſent artes, vel ea, quæ ad laudem hominis elegantis & venuſti unice valent,aut in ſpem futuræ oblivionis diſcuntur, e ſcholis exularent, vel intra pauciores continerentur ſtudia litterarum, nec tam immenſi extarent exercitus hominum, eruditionis certe nomen profitentium, olim, inquam, paucioribus contenti eſſe iubebantur iuvenes, nec tanta, quanta hodie, diſcendorum copia obruebantur.

At quæret quiſpiam: quid? iſtane omnia, quæ tu propoſuiſti, vehementer utilia putas? — Ego vero ingenue confiteor, plurimas hinc exſurgere utilitates, quas qui non vident, non animadvertunt, næ illi turbulento ducuntur errore. Eſt enim magnum profecto huius hiſtoriæ beneficium, quod præclaram offert opportunitatem, literarum vel incrementa, vel decrementa, quatenus quidem a puerorum educatione pendent, penitius perſpiciendi. Neque negari ullo pacto poteſt, egregie hinc intelligi poſſe, qui fuerint ſeculi cuiusque mores, quæ ſtudia, quis guſtus. Hæc enim omnia, dici vix poteſt, quantopere ingeniorum formationem regant, & ab eadem regantur. Quare

 ſi vi-

ſi vides, uno alterove abhinc ſeculo ad auctores græcos latinosque, & ad utramque, qua illi uſi ſunt, linguam diligentiſſime colendam, relata fuiſſe omnia: mirarine poteris, qui factum ſit, ut illa tempeſtate plerique eruditorum inſigni quadam memoriæ vi magis, quam ingenii acumine conſpicui fuerint, nec vitam præceptis publice privatimque utilibus inſtruxerint, ſed hæc ipſa, quibus impalleſcebant, ſtudia ad vanas ſæpenumero ſubtilitates redegerint, & ex ampliſſimo campo in anguſtias & Grammaticorum dumeta compulerint? Si porro animadvertis, quam difficilis, quam ieiuna planeque inutilis fuerit linguæ latinæ tradendæ ratio tum, cum Alexandri Galli *Doctrinale*, aut *Vocabularius breviloquus cum arte diphtongandi, punctandi & accentuandi*, aliique eiusdem farinæ libri, quorum ipſi tituli barbariſmis ſunt inſigniti, in ſcholis regnarent ita, ut iuvenes, ab ipſis puræ latinitatis fontibus remotiſſimi, delirantes illos miſereque balbutientes ſcriptores ediſcere cogerentur: *) mirumne tibi videri poteſt, exti-

*) Hæc ſcribenti mihi, &, ut fieri ſolet, libellum aliquem evolventi, ecce! offertur egregius Lutheri locus, quem facere non poſſum, quin adſcribam, quoniam apprime huc facit: Iſts doch auch nicht meine Meinung, daß man ſolche Schülen anrichte, wie ſie bisher geweſen ſind, da ein Knabe 20 oder 30 Jahr hat über dem Donat und Alexander gelernt, und dennoch nichts gelernt. Et paullo ante: Und

extitiſſe tum tot ignorantiæ monſtra, tot homines inſulſos, &, quod de monachis ſuæ ætatis dicit Erasmus, ab imis unguibus ad verticem ſummum ignavia ſtuporeque concretos? Denique ſi cogitas, philoſophiæ docendæ munus antiquiſſimis temporibus fuiſſe penes viros, artibus liberalibus politos, republica egregie adminiſtranda claros, cumque hominibus magnis & elegantibus viventes; diſcipulos vero illorum non iuvenes ſolum fuiſſe nobiles, & ad omnem humanitatem vel ingenio, vel educatione domeſtica, vel artium magiſtris eruditos, ſed etiam matura ætate viros & iam in republica verſantes: obſcurumne tibi eſſe poterit, cur vetus illa philoſophia tam fuerit popularis, ornata, elegans, copioſa, & felicitati, quam ſibi propoſitam habet, conſequendæ accommodata? Nonne, cum has philoſophiæ inter Græcos lætiſſime eﬄoreſcentis cauſſas perpendis, facillimo negotio colliges, non potuiſſe eam non triſti & acerbo fato uti, ex quo Scholaſticorum argutiis fuit depravata, inque ſcholarum tenebras relegata, ut popularitatem omnem amitteret, neque amplius vitæ eſſet moderatrix, ac magiſtra morum & diſ-

Und iſt jezt nicht mehr die Hölle oder das Fegſeuer unſrer Schulen, da wir innen gemartert ſind in den Caſualibus und Temporalibus, da wir doch nichts dann eitel nichts gelernt haben, durch ſo viel Stäupen, Zittern, Angſt und Jammer. O! miſerrimam ſcholarum faciem! O beatos iuvenes, quibus nunc expeditior patet ad eruditionem via!

diſciplinæ? Poſſem adhuc commemorare multa, quæ me movent, ut eam, quam deſcripſi, hiſtoriam ſcholarum magnopere utilem putem: ſed nolo longior eſſe in re tam perſpicua, & tot exemplis certa.

Quoniam vero nihil adhuc dixi de *altero* illo negotio, ad quod attendere volo eum, qui hiſtoriam ſcholarum ſcribendam ſuſcipit; reſtat, ut, quomodo illud perficiatur, dicam breviſſime. Scilicet indaganda ſunt, &, quam fieri poteſt, diligentiſſime colligenda earum, quas ſcholæ perpeſſæ ſunt, converſionum argumenta & cauſſæ. In quo idem ſervandum videtur, quod de ſuo quodam in recenſendis argumentis more dicit Antonius, qui non numerare ea ſolebat, ſed expendere.*) Non enim refert, quam multas adferas cauſſas, ſed quam bonas, reique, de qua diſſeris, accommodatas. Quæ igitur exiles ſunt & nugatoriæ, vel nimis late patentes, nec ex ipſis viſceribus ſumtæ, aberunt penitus & eiicientur; reliquæ omnes, ſicuti ſanguis in corporibus, ſic per omnem hiſtoriam fuſæ eſſe debebunt. Atque ſunt horum argumentorum nonnulla ſatis quidem illuſtria atque perſpicua; alia vero paullo abſtruſiora, & interdum ſic latentia, ut ad ea aſſequenda acri & intelligenti opus ſit iudicio. Quare quo plura quis legit, audivit, meditatus eſt, atque tractavit, eo faci-

*) Cicero de Oratore lib. II. c. 75.

facilius rerum ipſarum, quæ ad hiſtoriam ſcholarum pertinent, fontes ſibi poterit aperire. Et intelliget ille etiam, quod omnis hiſtoria clamat, ex tenuibus initiis res ſæpe ortas eſſe graviſſimas. Verum hæc omnia ſatis iam nota ſunt & pervulgata, ut qualicunque mea oratione non indigeant. Itaque illuc redeamus, videamusque, quibus tandem cauſſis res ſcholaſtica nunc promota fuerit atque ornata, nunc impedita & tantum non oppreſſa. Sunt autem illæ tam variæ atque multiplices, ut difficilius ſit, orationis exitum, quam principium invenire. Alias enim offert hiſtoria tum civilis, tum eccleſiaſtica, easque vel ex imperiorum rerumque publicarum indole, vel gentis cuiusque moribus, vel religionis ſacrorumque conſtitutione derivandas. Aliæ iſti, de qua nunc loquimur, hiſtoriæ communes ſunt cum ingenii humani hiſtoria, quam cum nuperrime adumbrarem, attuliſſe mihi videor plurimas, quæ huc pertinent, cauſſas, morales æque ac phyſicas.*) Quo ex numero etiam ſunt illæ, quas nobis aperiunt tempora cuiuscunque reipublicæ vel imperii pacata aut turbulenta, quæ magnam omnino vim habent, cum ea ſit hominum in univerſum omnium indoles, ut, ad quamcunque rem temporum impetu deferuntur, ei vel maxime adhæreſcant. En igitur ampliſſimum campum, in quo excurrere,

vir-

*) Vide librum meum: Abhandlungen zur Geſchichte und Litteratur. S. 173 — 297.

virtutemque ſuam commonſtrare poteſt futurus hiſtoriæ ſcholarum ſcriptor. Atque videbit ille, ſi ſolertiam adhibuerit, alia adhuc multa, quibus ſæpenumero effectum fuit, ut vel florerent ſcholæ, vel mutarentur, & aliam ex alia acciperent formam. In quo illud præſertim admoneo, ut ratio habeatur virorum, in quibus ſingularis quædam, & incredibilis, propeque divina extitit ingenii vis. Hi enim, qua ſunt præſtantia & auctoritate, ætatis ſuæ homines ad ſui ſimilitudinem facile rapiunt, idque adeo efficiunt, ut diſcentium ſtudia, docentium vero rationes & conſilia huc illuc inclinentur. Denique de ſeculi genio, cuius paullo ante mentionem inieci, quid me attinet plura commemorare? Adeone quemquam a veritate alienum putem, quin intelligat, quantopere ille genius diſcentium animos nunc excitarit alueritque, nunc peſtilenti quodam ſidere afflatos, ab optimarum artium ſtudiis retardarit?

Unum adhuc reſtat, quod neſcio, an ſit contemnendum. Pertinet id ad terminos eius, quam quærimus, hiſtoriæ, recte definiendos. Facile enim hic peccare ſolent homines, antiquitatis præſertim amore ita correpti, ut, quorum nulla extant monumenta, quæque oblivione dudum ſunt obliterata, anxie perquirant, & magnam inde laudem ſe conſequuturos putent. Qua in re vehementer errant, quotquot ſcholas adeo ante-

dilu-

diluvianas deſcribunt, & magno certe conatu magnas nugas agunt. Namque in rebus tam longinquis, omnique memoria deſtitutis, nihil certi definiri, nihil ad liquidum perduci poteſt. Itaque hiſtoriam ſcholarum conditurus, miſſas faciat has nugas, & otioſorum hominum deliramenta. Eam potius ſequatur viam, quæ tutior ſit, & ubi firmiori pede incedere poſſit. Diſſerat ille de Aegyptiorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum, Germanorum, aliarumque gentium ſcholis, quarum non ob res ſolum magnifice geſtas, ſed ob litteras egregie excultas illuſtre quondam fuit nomen. Et quoniam religione Chriſtiana per omnem, quam late patet, orbem invecta, magnopere mutata fuit ſcholarum facies, disquirat ille & diligenter exponat, quæ inde orta ſit iuvenum educandorum ratio. Ubi varias conſtituere poterit periodos, varie iam a variis deſignatas. Schöpperlinus enim, celeberrimus quondam ſcholæ Nordlingenſis Rector & nuperrime adeo rebus humanis ereptus, rem Chriſtianorum ſcholaſticam in quatuor diſpeſci vult periodos.*) Quarum prima dici poteſt patriſtica; altera nomen habet a *Carolo M.*, litterarum ſua ætate fugientium ſtatore; tertia monachorum ſcholas complectitur; quarta denique inde

a ſacris

*) Magazin für Schulen und die Erziehung. Th. 5. S. 401.

a ſacris ſec. XVI. expurgatis ad noſtra pertingit tempora. Hos igitur limites, hæc intervalla ſibi conſtituat is, qui de hiſtoria ſcholarum adornanda cogitabit unquam. Sic enim iter tam longum felicius conficiet, & habebit interdum, ubi requieſcat, vireſque quaſi colligat.

Com-

COMMENTATIO

DE ADIAPHORIS

IN UTROQUE SACRAMENTO,

BAPTISMO ET EUCHARISTIA,

OBVIIS.

Digitized by Google

Google

De *Adiaphoris* dum dicere adgredior, peropus eſſe videtur, quæ ad indolem eorum cognoſcendam rectiusque diiudicandam pertinent, ſtrictim enarrare. Nonnulli enim hoc ipſum requirent; & qui harum rerum ſatis periti ſunt, nec me monitore egent, non vituperabunt ſollertiam meam, certe non ſuccenſebunt mihi, ab ipſa rei, de qua diſputaturus ſum, definitione ordienti. Eſt autem id, quod ἀδιάφορον vel μέσον a Græcis, *indifferens* a Latinis vocatur, ex genere eorum, quæ inter bona & mala quaſi interiacent, (τὰ μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ut Stobæus ait,) vel quæ nec iuvant nec lædunt, quæ ad animos movendos *) & ad augendam felicitatem parum faciunt, adeoque mediocrem habent æſtimationem. Multa de his, curioſe magis quam utiliter, olim diſputarunt Stoici. Cum enim in ſola virtute & vitio omnia poſita eſſe arbitrarentur, eo erroris progreſſi ſunt, ut rerum delectu ſublato, cetera pro nihilo haberent, & inter

*) Ἀδιαφορεῖν itaque is dicitur, qui animo æquo eſt, & quod accidit, non magni pendit, interdum etiam negligit, & ſusque deque habet. GELLIUS Noct. Attic. lib. 16. c. 9.

ter ſanitatem & morbum, inter divitias & pauperiem nihil prorſus dicerent intereſſe.*) Quam ob rem plurimas dederunt Adiaphororum diviſiones, ne ſcilicet in tanta rerum,[quæ naturâ ſuâ nec bonæ nec malæ ſunt, varietate, miſcere omnia penitusque negligere viderentur. Zenonem ſcimus varias procudiſſe voces, ut differentiam inter ea, quæ ἀδιάφορα ſ. *Indifferentia* dicuntur, aperiret. Alia enim dixit eſſe προηγμένα, i. e. τὰ ἀξίαν ἔχοντα, quæ *æſtimabilia*, *producta* & *præcipua* vocantur a Cicerone, quia dignitatem quandam habent, & iure meritoque ſuo quibusdam anteponuntur, ut valetudo, ingenium, opes, gloria. Alia putavit eſſe ἀποπροηγμένα, ſ. τὰ ἀναξίαν ἔχοντα, quæ *reiecta* nec ulla æſtimatione digna appellat Cicero, ut dolor, morbus, ſenſuum anmiſſio.**)

Sed nolo hæc longius proſequi. Sunt enim vel ambigua multisque adeo erroribus obnoxia, vel nimis argute ſubtiliterque dicta, vel inutilia plane, nec digna ſatis, quibus ad animum oblectandum, ne dicam erudiendum utaris. Jampridem etiam, ut

*) Cicero de fin. bon. & mal. lib. 2.

**) Plura de his qui legere cupit, adeat Laertium de Vitis Philoſophor. lib. 7. c. 1. n. 60. 61. Ciceronem de fin. bon. & mal. lib. 3. cap. 15. ſeq. Senecam epiſt. 82, &, qui rem omnem diligentiſſime perſequutus eſt, Just. Lipsium in manuductione ad Philoſ. ſtoicam. lib. 2. Diſſert. 23.

ut Cicero ait, deſitum eſt de his diſputari. Quare per hæc dumeta incedere, & in his verborum præſtigiis hærere, nihil attinet. Faciant id, quibus volupe fuerit; ego certe faſtidio. Satis eſt, fundamenti loco poſuiſſe hoc, quod ponendum videbatur, nempe *Adiaphora* eſſe ea, quæ nec bona nec mala ſunt, quæ ab arbitrio cuiusvis pendent, quæque ad eius rei, cui applicantur, naturam conſtituendam tam parum valent, ut eâ ſalvâ abeſſe & adeſſe poſſint. Cuius quidem generis plurima dari, inter omnes conſtat. Sunt enim Adiaphora, quæ dicuntur, *moralia;* ſunt etiam *politica,* ſunt denique *eccleſiaſtica,* &, ſi vis, multo adhuc plura, quæ aliis examinanda relinquo. Neque enim omnia nunc percenſere lubet, ſed id conſtitutum apud me & deliberatum habeo, ut oſtendam, quid ſint *Adiaphora eccleſtiaſtica,* ea præſertim, *quæ in utroque ſacramento, euchariſtia nempe & baptiſmo, obvia ſunt.* De quibus definiendis non eſt quod valde ſollicitus ſim. Dudum enim id fecerunt Auctores Formulæ Concordiæ, ad quos eo lubentius provoco, cum idonei ſint teſtes, magnamque in hac ipſa re collocaverint operam. Hi vero, *Adiaphora,* dicunt, *eſſe ritus eccleſiaſticos, in ſe indifferentes & arbitrarios, ab eccleſia vel boni ordinis, vel tranquillitatis, vel divinarum*

 veri-

veritatum commonefaciendarum cauſa introductos. *)

Sed nec data hac definitione rem omnem effeciſſe mihi videor. Itaque ea nunc attingere placet, quæ inde fluunt, nec omitti ullo pacto poſſunt, ſi Adiaphororum naturam penitius pernoſcere velis.

Jam *primum* apparet, pertinere ad Adiaphora hoc, *ut lege divina neque mandata ſint neque prohibita.* Sunt enim ex genere eorum, quæ arbitraria vocamus, quæque a cuiusvis eccleſiæ voluntate pendent. Jam finge tibi, adeſſe legem divinam vel iubentem vel prohibentem; non amplius habebis rem liberam & in arbitrio poſitam. Data enim lege, oritur obligatio, quæ eſt neceſſitas moralis agendi. Neque tamen Adiaphoris tantum largimur, ut credamus, poſſe ea leges divinas in univerſum omnes migrare, iisque adeo adverſari, quæ ſacrarum literarum auctores θεόπνευστοι docuerunt. In quo certe eos, qui ſic ſtatuunt, vel ratio fugit, vel dicti illius Paullini ignoratio tenet: Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. 1 Cor. XIV, 40. Quæ verba cum ad omnem vivendi rationem pertinent, tum etiam ad cultum externum, & ad ritus eccleſiaſticos transferri poſſunt; nec obſcure ſigni-

*) Form. Concordiæ Art. X. Jo. Ben. Carpzovius in Iſagoge in libros eccleſ. luther. ſymbolicos pag. 1587. ſeq. J. G. Walchius in Introd. in lib. eccl. luther. ſymbolicos. p. 858. ſeq.

ſignificant, non aſſumendos eſſe ritus, niſi eos, qui ordini inſerviant & effatis divinis non refragentur. Poſſunt tamen, ut hoc addam, variæ in variis eccleſiis obtinere cerimoniæ. Ex diverſitate rituum enim non oritur diverſitas eccleſiarum, ſed manet unitas. Quod ipſum Patres iam vidiſſe, pervulgatum illud docet: *Diſſonantia ieiunii non diſſolvit conſonantiam fidei.*

Adiaphora *porro* hoc ſibi proprium habeant neceſſe eſt, *ut bene utiliterque compoſita ſint, nec vitio laborent.* Qui enim fieri aliter poteſt, ut, quem intendunt, finem aſſequantur? Aut quo alio pacto ad ordinem ſervandum & ad externum Dei cultum ornandum facere quid poſſunt? Recte igitur iudicant, qui turpes & indecoros ritus ab eccleſia arceri iubent, longiſſimeque removendas putant cerimonias ſuperſtitioſas, & vel ad vanam pompam, vel adeo ad laſciviam iocumque compoſitas. Non poſſunt enim non inde profluere turbulenti errores, qui quanto facilius animum moresque corrumpunt, tanto maius afferre ſolent damnum. Nec ſine cauſa ritibus his noxiis adnumerantur ii, quos malo conſilio adhiberi eoque potiſſimum tendere videmus, ut diverſæ religiones ſenſim commiſceantur & quaſi coaleſcant. Namque & hinc plurimum exſurgit damni, dum multorum vel conſcientia perturbatur, vel infirmitas læditur, vel credulitas decipitur ita, ut verendum

 omni-

omnino ſit, ne Syncretiſmo via aperiatur, aut in eam opinionem inducantur multi, habere ritus magnam vim ad Deum integre pieque colendum.*)

In

*) Veruntamen hæc, quæ dixi, non ita intelligi volo, ac ſi in eccleſiis prorſus diverſis non idem rituum innoxiorum uſus obtinere poſſit; nec ille ego ſum, qui omnem cerimoniarum communionem fugiendam exiſtimem. Quid enim? Nonne Apoſtoli virique apoſtolici ritus quosdam e profanis gentilium ſacris retinuerunt, ut ſcilicet opinionem novitatis, quæ ethnicos a religione chriſtiana revocare potuiſſet, amolirentur? Nonne Lutherus, cum nova ſacra, eaque præceptis S. S. & genio Chriſtianiſmi magis conformia, inferret, quædam Pontificiorum inſtituta ſervari iuſſit? quod tantum abeſt, ut Papiſmum redoleat, ut potius laudandum ſit. Vid. ab Elswich *Comment. de reliquiis Papatus eccleſiæ Lutheranæ temere affictis.* cap. IV. Itaque non audiendi ſunt *Puritani*, quos, ſcimus, magnas olim calamitates, magnos tumultus in Anglia concitaſſe. Hi enim exiſtimant, tollendum eſſe omne commercium cum Pontificiis, etiam id, quod communi rituum uſu efficitur. Quam opinionem fuſius exponit Dan. Neal, ipſe Puritanus, *in the Hiſtory of the Puritans*, ubi inter multa alia hæc quoque occurrunt: *The Puritans affirmed, all the miniſtrations of the Church of Rome to be ſuperſtitious and idolatrous; they renounced her Communion.* cap. 4. p. 145; & paullo poſt: *The Puritans inſiſted, that ſuch Rites and Ceremonies, as had been abuſed to Idolatry, and had a manifeſt Tendency to lead Men back to Popery, were no longer indifferent, but to be rejected as unlawful.* p. 147.

In Adiaphoris *denique* diligenter videndum eſt, *ut nec ſupervacanea ſint, nec nimis multa.* Quid enim effici luxurioſa rituum multitudine poteſt? Quem habent uſum, cum ad nihil proſint, niſi ad oculos inani ſplendore præſtringendos? Non augent profecto & ſuſtentant internum Numinis cultum, ſed debilitant & tantum non impediunt. Quod ipſum optimus Servator his verbis declaraſſe videtur: Ὀυκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως, (cum externo maieſtatis ſplendore,) ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν. Luc. XVII, 20. 21. Dum vero de inani moleſtaque rituum multitudine caute evitanda loquor, facere non poſſum, quin præſtantiſſima eccleſiæ apoſtolicæ imago ſubeat mentem. Cuius quotieſcunque apud me recolo memoriam, non pie ſolum revereor eam, ſed & principem ducemque ad ingrediendam eandem rituum rationem exſtare cerno. Quoad enim longiſſime animus antiqua illa tempora reſpicere poteſt, ſemper ritus primitivæ eccleſiæ omnium præſtantiſſimos video. Omnia tunc ad morum ſanctitatem pectoriſque candorem referebantur; ad pompam & oſtentationem nihil. Itaque pauciſſimi illa ætate erant ritus, omnes vero ad promovendum intenſiorem Dei cultum egregie compoſiti. Neque tamen in laudatiſſima hac ſimplicitate diu perſtiterunt veteres Chriſtiani, ſed quo tranquilliora nacti ſunt tempora, tanto maiorem quæſiverunt rituum apparatum, ita ut quinto ac ſequentibus ſeculis

ſplendidæ ſumtuoſæque cerimoniæ ſenſim divulgarentur.

Multa adhuc de Adiaphoris diſputari poterant, quæ vero, ne verboſior ſim, tacitus prætermitto. Cur enim recenſeam aut adeo refutem errores Pontificiorum, tantam ritibus ἀδιαφόροις vim tribuentium, ut neglectis iis neque Deum recte coli, neque peccatorum remiſſionem obtineri poſſe credant? Aut cur enarrem hiſtoriam belli adiaphoriſtici, ante hos CCXL, & quod excurrit, annos ſatis diu agitati, & hac præſertim de quæſtione orti: num tempore perſecutionis & in caſu confeſſionis liceat, Pontificiis ita cedere, ut, etiamſi in doctrina diſſentiant, tamen poſtulantibus illis ritus quidam indifferentes ſerventur, & Adiaphora iam abrogata in uſum revocentur? Sunt enim hæc vel ſatis nota & a viris doctis dudum expoſita, vel nimis ſubtilia atque minuta, quam ut uberiori indigeant diſquiſitione. Præſtat itaque ad id, quod propoſitum mihi eſt, accedere, & *Adiaphora in utroque ſacramento obvia* examinare, ut quam habuerint originem, quæ fata, quem denique uſum, rectius intelligatur. In quo perficiendo ita verſabor, ut *ritus*, qui vocantur, *baptismales* præmittam, *) & dein-

*) In explicandis his ritibus ſummâ diligentia elaborarunt VOSSIUS de baptiſmo, JOS. VICECOMES de antiquis bapt. ritibus libr. V., WILH. WALL in *Hiſtoria Pædobapt.*, a J. L. SCHLOSSERO, meri-

& deinceps de evchariſticis diſſeram, omnes vero ex intima antiquitate, quam fieri poterit, diligentiſſime illuſtrem.

Et quod ad eos ritus attinet, quos in Baptiſmo cum apud nos, tum apud alios obtinere videmus; facile intelligitur, uſum aquæ non iis adnumerari poſſe Adiaphoris, de quibus nunc ſermo eſt. Nititur enim ille mandato divino, Joh. III, 5; atque idem etiam comprobatur Joannis & Apoſtolorum exemplis, Joh. I, 26. 31. Act. VIII, 36, quæ ſatis docent, aquam a baptiſmate rite adminiſtrando ſeiungi nullo pacto poſſe. Falluntur itaque, qui deficiente aqua *arenam*)* aut alium quemcunque liquorem adhibendum eſſe putant. Falluntur etiam *Seleuciani*, qui, cum animas hominum ex igne & ſpiritu conflatas ſomniarent, baptiſma per *ignem* fieri debere exiſtimarunt. Nec recte ſenſit Stephanus II, ſec. VIII Pontifex Romanus, qui urgente neceſſitate *vinum* adhiberi poſſe, ſibi perſuaſit.**)

N 5 Lon-

meritiſſimo quondam Hamb. Paſtore latinitate donata, &, qui de antiquitate eccleſiaſtica omnium optime promeritus eſt, Jos. Binghamus in *Originibus eccleſiaſticis*. Vol. I, lib. 11. c. 1 ſeq.

*) Vid. Jo. A. Schmidii Diſſ. de baptiſmo per arenam.

**) In dubium hoc vocarunt quidam ſcriptores Rom. Catholici, Harduinus maxime in *Operibus ſelectis*, p. 223. ſeq.

Longe autem aliud eſt, ſi quæris, num larga aquæ perfuſione initiationis ſacræ myſterium peragi debeat, nec ne? Sive enim baptizandus aquâ adſpergatur, ſive toto corpore in eam immergatur, perinde eſt. Olim quidem *immerſio* eaque *trina* in uſu fuit, tum ad ſignificandam S.S. Trinitatis invocationem, tum in memoriam triduanæ Chriſti ſepulturæ,*) & reſurrectionis tertio die factæ. Ad quem ipſum morem reſpexiſſe omnnio videtur Paulus, de Chriſtianis per baptiſma cum Chriſto ſepultis differens. Rom. VI, 4. Col. II, 12. Accidit tamen haud raro, ut ab immerſione recedendum eſſet, tum maxime, ſi ſacro lavacro imbuendi vel ægrotabant, vel in ſummo vitæ periculo verſabantur. Hinc ortum traxit baptiſmus *Clinicorum,* quos aqua tantum adſperſos & Chriſtianorum ſacris initiatos fuiſſe ſcimus.**) Nec obſcurum cuiquam eſſe poteſt, demergendi morem plurimis in eccleſiis ſenſim in deſuetudinem abiiſſe, *adſperſione* eâ, qua hodienum utimur, in locum eius ſurrogata. Cuius quidem mutationis cauſam, ſi ab äeris intemperie & a verecundia diſceſſeris, hanc potiſſimam eſſe arbitror, quia plerique videbant, effectum baptiſmi non ab aquæ copia pendere, nec intereſſe, quantum quisque abluatur. Veruntamen eccleſiæ,

Græca

*) Veteres eccleſiæ doctores baptiſmum ideo vocant συνταφιασμὸν & ἀπόκρισιν τῆς σωτηρίου ταφῆς. Vid. *Suiceri* Theſ. eccleſ. P. I. p. 259.

**) Bosius de Clinicis eccleſiæ veris. cap. 2.

Græca & Ruthenica, immerſionem ſervarunt, quippe quam mandato divino ex aſſe reſpondere & ex nativa βαπτισμου ſignificatione fluere contendunt. In quo quantopere errent, commonſtrari facile poteſt. Licet enim βαπτίζειν idem ſæpe ſit, quod *immergere*; *) patet tamen, hanc ipſam vocem ſæpenumero nihil aliud ſignificare, quam *adſpergere* & *abluere*. Quod tum verba Luc. XI, 38. obvia declarant, tum etiam Paulus comprobat, Ebr. IX, 10. περὶ διαφόρων βαπτισμῶν ſ. de variis Judæorum ablutionibus differens, quarum nonullas adſperſione tantum peractas fuiſſe, nemo neſcit. Itaque a vero non abſunt, qui baptizandos non aquæ immergunt & eius quaſi mole obruunt, ſed perinde eſſe putant, num immergendo, an adſpergendo ſ. adfundendo peragatur baptiſmus. Antiquiſſimum illum immergendi ritum in plerisque eccleſiis dudum quidem abrogatum ſcimus; fuerunt tamen, qui de eo renovando ſerio cogitarent. Audi, ut alios taceam, **) *Lutherum* Tom. II. Opp. lat. Jen. p. 273: *Vellem baptizandos in aquam immergi, ſicut ſonat vocabulum & ſignat myſterium, non quod neceſſarium arbitrer, ſed* quod

*) Plutarchus de ſuperſtit. βάπτισον σεαυτὸν εἰς θάλασσαν, *immerge te ipſum mari.* Pertinet huc locus Reg. lib. 2. c. 14, quem ſic vertunt LXX: Καὶ κατέβη Ναιμὰν καὶ ἐβαπτίσατο ἐν τῷ Ιορδάνῃ.

**) Quos longo ordine recenſet Wall in Hiſt. Pædobapt. Vol. II. p. 488 ſeqq.

quod pulchrum foret, rei tam perfectæ & plenæ, ſignum quoque plenum & perfectum dari.

Atque de hoc quidem ſatis. Venio nunc ad *Sponſores*, quorum quidem uſum ſi quis neceſſarium appellare velit, non pugnabo; neque tamen id mihi ſumi patiar, ut credam, eundem ritibus acceſſoriis adnumerari poſſe, quia de eo ſervando nulla in ſacris litteris exſtat lex. De *cauſis*, quæ Sponſorum uſum & olim ſuaſerunt & hodienum ſuadent, nihil dico; ſunt enim notiſſimæ. Præſtat in originem *Suſceptorum**) inquirere, quam perantiquam, nec tamen omnibus ſatis exploratam eſſe ſcimus.

Alii a Judæorum ſacris eam repetunt; alii autem, ut *Buddeus* Miſcell. Sacr. P. II. pag. 24. a primis eccleſiæ Chriſtianæ incunabulis arceſſunt. Id certum eſt, ſuſceptores ſecundo, ſaltim tertio poſt Chriſtum natum ſæculo obtinuiſſe. Tertullianus enim de baptiſmo c. 18, dicit: "Quid neceſſe "eſt, ſponſores etiam periculo ingeri?„ Ingentes ſcilicet illæ calamitates, in eccleſiam tempeſtatis inſtar deſævientes, primam, uti videtur, huius ritus

*) Permulta Sponſorum nomina apud veteres auctores occurrunt. Vocantur enim *Suſceptores*, gr. ἀναδοχοι, παιδαγωγοὶ, ἡγεμόνες *fideiuſſores; deductores, patroni, teſtes, patrini & matrimæ.* Cf. Vicecomes de rit. bapt. lib. I. c. 30. Schelgvigii Diſſ. de patrinis matrimisque.

ritus introducendi dederunt occaſionem. Cum enim multi, horrenda ſupplicia timentes, baptiſmum facillime abnegarent, multi etiam baptiſmum clam peragerent, multi denique ſubita morte abriperentur: legibus eccleſiaſticis cautum fuit, ut omnis baptiſmus non niſi adhibitis quibusdam teſtibus perageretur, ne ſcilicet quis revocare poſſet baptiſmum, neve memoria baptiſmi illis, qui ſubito ad ſupplicia trahebantur, collati, intercideret. Triplicis autem generis erant *ſponſores*, quorum *alii* pro infantibus, *alii* pro adultis ægrotantibus ad reſpondendum pro ſe non idoneis, *alii* denique pro omnibus adultis reſpondebant. Qui munere hoc fungebantur, præſertim in Pædobaptiſmo, initio erant parentes; quod comprobat Auguſtinus ep. 23. ad Bonifacium. Poſtea vero, conſuetudine hac per Concil. Moguntinum anno DCCCXIII. habitum can. 55. abrogata, provincia hæc diaconis & diaconiſſis demandata fuit, quod etiam a nonnullis retro ſeculis iam obtinuerat; illis quidem ſi mas, his vero ſi mulier baptizanda erat. Quod ad numerum ſponſorum attinet, unicus tantum primis eccleſiæ ſeculis admittebatur. Cum vero multi ſibi perſuaderent, omnem veritatem duobus aut tribus inniti teſtimoniis, duo deinceps vel tres adhibiti ſunt. Quid! adeo deinceps auctus eſt ſponſorum numerus, ut, quod & hodie nonunquam fieri ſolet, ſex & plures admiſſi fuerint.

Cæte-

Cæterum ad ſponſorum munus non admittebantur, qui neque in plena eccleſiæ communione vivebant, nec ipſi ſacro fonte initiati erant. Hinc hæretici, catechumeni, poenitentes, *) energumeni, ſemper a munere hoc ſubeundo arcebantur; ipſi enim auxilio adhuc indigebant, nec baptizati erant.

Quæ pleroſque primitivæ eccleſiæ ritus depravavit, Pontificiorum eccleſia, etiam hunc in abuſum traxiſſe, quis eſt, qui neſciat? Jam dudum enim inepta illa opinio, de cognatione ſpirituali per ſponſionem contracta, invaluit; cuius manifeſta veſtigia ſæc. VII. iam deprehendi, Conc. Trullanum quod idem ſtatuit, docet. Vetuſtum illud, quod ſponſoribus tribuebatur, nomen patrinorum, compatrum &c., frivolæ huic ſententiæ anſam præbuiſſe videtur. Cui ſi quis adiicere velit nimiam lucri divitiarumque cumulandarum cupidinem, me quidem adverſarium non habebit. Auctis quippe cognationis gradibus, auctæ etiam ſunt diſpenſatio-

nes

*) Cum Monachi ad numerum poenitentium voluntariorum referrentur, iis ipſis hanc ob cauſam ſponſio pro baptizandis prohibebatur, quod docet Conc. Antiſſiodurenſe can. 25. Et hæc lex ad hunc usque diem in eccleſia Romana ſervatur. Plura de ſponſoribus habet *Gull. Wall* l. c. Tom. I. 69. 468. Binghamus Ant. Eccl. Vol. I. edit. Lond. lib. XI. c. 8. & *Gerh. a Maſtricht* de ſuſceptoribus infantum.

nes in cauſis matrimonialibus, quas, ſcimus, uberrimum fuiſſe redituum fontem.

Sequitur *Exorciſmus*, ſive actus ſymbolicus, quo certa adhibita formula virtus baptiſmi, vim & opera ſatanæ in hominibus infringendi, ſignificatur. Qui ritus utrum Adiaphoris eccleſiaſticis adnumerandus ſit, nec ne, ſatis ampla litium tam in noſtra, quam in reformata eccleſia motarum, fuit materies. *) Reformati quidem exorciſmum prorſus reiiciendum putant. Qui vero eadem nobiſcum ſacra profitentur, adhuc inter ſe diſſident. Alii pro exorciſmi uſu pugnant: alii vero mediam tenent viam, & exorciſmum ritum indifferentem vocant, eundemque pro arbitrio eccleſiarum vel retinendum, vel abrogandum. Poſterior hæc ſententia noſtro ævo prævaluit, plurimosque habuit adſeclas.

Jam ad originem exorciſmi quod attinet, repetenda ea quibusdam videtur ab ipſis diſcipulorum Chriſti temporibus. Chriſtus enim teſte Matth. X, 1. diſcipulis ſuis poteſtatem tribuit, ſpiritus impuros in nomine ſuo expellendi; cumque ſublimis in cœlum abiret, idem confirmavit, Marc. XVI, 17. Atque ſi fides danda eſt *Juſtino Martyri* in *Dialogo cum Tryphone*, & *Cypriano* ad *Demetrium*, donum hocce

*) Prolixam huius controverſiæ narrationem vide in Greg. Langemakii Hiſt. Catechet. P. II. c. 4. p. 133 ſeqq.

hocce miraculoſum etiam ad primos Chriſtianos tranſiit & ſatis diu in primæva eccleſia permanſit. Quod etiam teſtatur *Minucius Felix* cap. 27. pag. m. 103: "Ipſis teſtibus, eſſe eos dæmonas, de ſe "verum confitentibus credite. Adiurati enim per "Deum verum & ſolum, inviti miſeris corporibus "inhæreſcunt, & vel exſiliunt ſtatim, vel evaneſ-"cunt gradatim, prout fides patientis adiuvat aut "gratia curantis adſpirat.,, Neque tamen omnes ac ſinguli Chriſtiani dono hoc miraculoſo otioſe prædìti erant; ſed a doctoribus atque epiſcopis per priora ſæcula peragebatur exorciſmus, iis præſertim adhiberi ſolitus, qui dæmonum aliorumque morbum cruciatibus angebantur.*) Poſtea deſinente hâc miracula patrandi facultate, deſiit quoque miraculoſus exorciſmi effectus. Nihilo tamen ſecius retentus eſt exorcizandi ritus, & ſeculo, ut videtur, tertio ad baptiſmum relatus**), donec iuſſu Coelestini I. ſæc. V. Pont. Rom, velut indiſſolubili vinculo cum eodem coniungeretur. Ita enim Coelestinus epiſt. 8. *ad epiſcopos Galliæ*: "Quum ſive parvuli, ſive iuvenes ad regenerationis veniunt ſa-"cramentum, non prius fontem vitæ adeant, "quam

*) Lege omnino Binghamum l. c. Vol. I. lib. 3. c. 4. Wernsdorfium in Diſſ. de vera exorcismorum veteris eccleſiæ indole, ſect. 2. & Pfannerum de donis miraculoſis vet. eccleſiæ.

**) Vid. Moshemii Inſtit. Hiſt. eccleſ. p. 131.

"quam *exorciſmis* & exſufflationibus clericorum "ſpiritus ab eis immundus exigatur.„ *Exorciſtæ*, *) quibus munus hoc poſtea demandabatur, curam Energumenorum habebant, & officium recitandi grande illud & minax carmen, quo ſpiritus maligni evaneſcere iubebantur. **) Intelligitur itaque, valde tunc mutatam fuiſſe Exorciſmi vim & ſignificationem, cuius in locum ſuccedente tempore alius venit ſignificatus, qui hodienum obtinet, atque eo tendit, ut baptizandi e ſervitute diaboli Deo adſerantur, Spiritum S. accipiant &c. Quod reliquum eſt, baptizandi, ſimulac exorciſmo perculſi erant, olim ter inſufflabantur, adiecta formula: "Accipe Spiritum S. & in corde teneas.„ Fiebat autem hoc antequam ſacro fonte abluerentur, ad declarandam Spiritus S., qui ſalutares in animo motus producit, donationem.

Ad Adiaphora baptiſmalia iure etiam refertur *uſus veſtium candidarum*, a quo ad hunc usque diem nondum receſſit eccleſia. Antiquiſſima eſt hæc

*) Frequens inde a ſeculo III. apud antiquos auctores eſt *Exorciſtarum* mentio, quos ad inferiores Clericorum ordines pertinuiſſe, atque etiam Catechumenorum curam egiſſe, BINGHAMUS docet l. c. Vol. I. lib. 3. c. 4.

**) Ἐνεργούμενοι, qui & δαιμονιζόμενοι, χειμαζόμενοι ſ. *hyemantes* vocantur, ii erant, qui malo dæmone excruciari credebantur, epileptici forſan.

hæc conſuetudo, & gentilibus iam iam cognita. Hi enim in ſolemnibus peragendis, albis vel candidis utebantur veſtibus; quarum uſus iis quoque frequens erat, qui honores & munera ambibant, & hanc ob cauſam *Candidati* vocabantur. In ſacris Judæorum eundem obtinuiſſe morem, Levit. XVI, 4. 32. Exod. XXVIII, 39 ſeq. manifeſte docetur*) De origine veſtium candidarum autem in eccleſia Chriſtiana uſitatarum, non una omnibus eſt ſententia. Alii iam tempore Apoſtolorum veſtigia illarum reperiri putant, atque adeo ad verba Pauli Gal. III, 27. provocant; alii vero recentiorem eſſe veſtium harum uſum rectius contendunt. Utcunque vero res ſe habeat, dubitari certe id non poteſt, hunc ritum a Judæis ad Chriſtianos tranſiiſſe, & ex ipſo immerſionis ritu fluxiſſe. Variis candidæ hæ veſtes inſigniebantur nominibus, candorem ſplendoremque earum ſignificantibus, e. c. ἐνδύματα φωτεινά, ἱμάτια λευκὰ καὶ λαμπρά, albæ & ſplendidæ veſtes. Quibus qui induti erant, a Lactantio *grex niveus & candidus exercitus* vocantur, in carmine, quod ei tribui ſolet, de Paſchate p. m. 1231:

Candidus egreditur nitidis exercitus undis
Atque vetus vitium purgat in amne novo.
Fulgentes animas veſtis quoque candida ſignat.
Et grege de niveo gaudia paſtor habet.

Ea

*) Braunius de veſtitu ſacerdotum ebræorum.

Ea autem veſtium harum erat ratio, ut baptizandi depoſitis conſuetis veſtibus, (quo repræſentabatur officium mutandi animum deſerendique omne peccatum,) albis circumdarentur, tanquam ſymbolo innocentiæ lucisque per baptisma acquiſitæ. Veſtem hanc corpori adplicatam per octo plerumque dies gerere ſinguli iubebantur. Cumque primis eccleſiæ ſeculis baptismus, niſi neceſſitas aliud ſuaderet, ad feſtum reſurrectioni ſervatoris conſecratum differretur, orta hinc eſt denominatio primæ poſt Paſcha *dominicæ in albis;* non ſolum enim recens baptizati, ſed & omnes, qui in plena eccleſiæ communione erant, alba veſte cincti cultui divino intereſſe tenebantur. *)

Quartum inter ritus baptiſmales locum ſibi vindicat *manuum impoſitio*, de cuius origine non eſt, quod multa diſputem, cum ex ſacris litteris conſtet, tam Chriſtum Matth. XIX, 15. Marc. X, 16. quam Apoſtolos Act. VIII, 17. XIX, 6. Ebr. VI, 2. eo uſus fuiſſe; a quibus denique ad Chriſtianos deſcendit. Nec tamen in peragendo baptiſmo ſolum, ſed & in confirmatione, omnisque generis benedictionibus uſitata fuit hæc conſuetudo. Hinc catechumenis, antequam ſacro fonte imbuerentur, & Energumenis, quotiescumque ab Exorciſtis dimittebantur, manus impoſiti ſunt.

*) Wegnerus de alba veſte baptizatorum. Schmidius de dominica in albis.

ſunt. A ſolis epiſcopis hoc primitus factum eſſe legimus, ſed ita, ut ſimul intelligamus, Concilia & canones Presbyteris aliisque clericis eandem facultatem impertiiſſe, quia Epiſcopi, vel morbo impediti, vel laboribus diſtricti, χειροθεσίας munus ad alios ſæpe transferre cogebantur. Significatio ritui huic adhærens, varia erat & multiplex. Manuum enim impoſitione baptizatis benedictio tribuebatur, ſpiritus S. depoſcebatur, ipſi in numerum legitimorum eccleſiæ membrorum recipiebantur, & perpetui in Deum amoris commonefiebant. *)

Nec ſilentio prætereunda eſt *abrenuntiatio*, cum ſtipulatione ſui erga Deum arctiſſime coniuncta. Equidem ſunt, qui ritum hunc ἀδιαφόροις adnumerandum eſſe negant, &, ut ſententiam ſuam tueantur, ad verba Pauli 1. Tim. VI, 12. provocant: *Apprehende vitam æternam ad quam vocatus es, & profeſſus præclaram profeſſionem* (quæ vi oppoſitionis renuntiationem quoque complectitur) *coram multis teſtibus.* Verum nihil agunt,

*) Vid. Binghamum l. c. Vol. I. lib. 12. c. 1. lib. 4. c. 7. von Sanden in Diſſ. de χειροθεσία. Svicerum Theſ. eccl. Tom. 2. p. 1516. Casp. Zieglerum de Diaconis & Diaconiſſis vet. eccl. c. 6. §. 8. A χειροθεσία differt χειροτονία, quippe quæ ad Clericorum ordinationem plerumque refertur. Docent hoc Conſtitut. Apoſtol. lib. 8, ubi hæc occurrunt: Πρεσβύτερος χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ.

agunt, qui patrocinium ſibi inde parari poſſe credunt. Namque 1) hæſitant interpretes, utrum hic de confeſſione a Timotheo, cum ſacris Chriſtianorum initiaretur, data; an de confeſſione fidei publice exhibita, cum conferretur ipſi munus prædicandi Evangelium, ſermo ſit. Fortaſſe etiam a vero haud longe abſunt, qui omnem hunc locum de ſpontanea quadam Timothei profeſſione, in conſpectu quorundam fidelium ſolenniter data, intelligunt. 2) Non id agit Paulus, ut de ritu confeſſionis diligenter ſervando præcipiat quidquam; ſed loquitur de eo tanquam de re facti. 3) Adſunt teſtimonia ſatis antiqua, quæ docent ritum hunc iam primis eccleſiæ ſeculis pro indifferente & in ſacris litteris non determinato habitum fuiſſe. Tertullianus *de corona militum.* c. 3: "Hanc, "ait, ſi nulla ſcriptura determinavit, certe conſu"lendo auxit, quæ ſine dubio de traditione mana"vit." Idem fere ſentit *Baſilius* de Spir. S. c. 27.

Sed redeamus in viam, videamusque, quæ fuerit abrenunciationis in veteri eccleſia uſitatæ indoles. Comitabatur illa exorciſmum; baptiſmum vero præcedebat, ita ut a Catechumenis ad baptiſterium deductis, ſolenni ritu perageretur. Variæ memorantur formulæ, quas Catechumeni eloqui iubebantur: v. c. "Renuntio Satanæ & operibus "eius, & pompis eius, & cultibus eius, & angelis "eius, & inventis eius, ac omnibus, quæ ſub eo

 "ſunt."

"ſunt." In pleriſque eccleſiis unica tantum, in nonnullis vero, occidentalibus præſertim, *trina* adhibebatur *abrenuntiatio*, ſic comparata, ut baptizandus ter interrogaretur & ter reſponderet *Abrenuntio*, vel ad ſignificandas tres divinitatis perſonas, quibus Catechumeni ſimul ſe addicebant, vel ad exprimendum antiquum illum ritum civilem, quo domini, cum ſervos ſuos manumittere vellent, *ter* iuri ſuo renuntiare ſolebant. Ritus acceſſorii, cum abrenuntiatione cohærentes, omnes ad teſtificandam veram mali averſationem tendebant. Namque. 1) baptizandi, baptiſterium ingreſſi, faciem ad occidentem vertebant. Quod quo conſilio factum ſit, facile intelligitur. Sicut enim Chriſtiani ſub imagine ortus vel ſolis orientis in mentem olim revocabant ſolem illum iuſtitiæ, & infinita beneficia per Chriſtum parta: *) ita occidens tenebrarum erat ſymbolum. Quam ob rem, baptizandi facie ad hanc plagam verſa, ſignificaſſe videntur, *tum* infelicitatem, miſeriamque illorum, qui adhuc ſatanæ vinculis conſtricti ſunt, *tum* propoſitum animi, deſerendi regnum hocce caliginoſum & reſpuendi omnia tenebrarum opera. 2) Manus verſus eandem plagam protrudebant baptizandi, vel etiam collidebant, & ad abnuendam, graviſſimi-

*) Hinc ſine dubio ortus eſt mos, ubivis fere locorum receptus, exſtruendi ſcilicet altaria verſus orientem, & facie ad altare verſa accipiendi benedictionem.

niquæ impedimenti inſtar removendam tenebricoſam illam malitiam; & ad ſignificandam perpetuam ejus averſationem.

Hanc ἀπόταξιν ſ. abrenuntiationem excipiebat & proxime inſequebatur ſponſio obedientiæ erga Chriſtum, σύνταξις dicta. Cujus diverſi fuere ritus. Non enim ad occidentem, ſed ad orientem verſi Chriſto ſe addicebant Neophyti, qui corporis ſitus tam converſionem a tenebris ad lucem, a diabolo ad Chriſtum, & aſſeverationem baptizandi indicat, ſe, prouti decet hominem chriſtianum, lucis opera peracturum eſſe. Ad hunc ritum accedebat ſublatio manuum oculorumque ad cœlum, quo deſiderium animi ſatis manifeſte prodebant. [e]) Utrumque hunc morem abrenuntiationem puta & Syntaxin, ad hunc usque diem ſervari, notum eſt; obſoleverunt autem ritus, quos diximus, acceſſorii.

Reſtant nonnulli ritus baptiſmales, minoris quidem ponderis, nec olim per omnem eccleſiam uſitati, ſilentio tamen non prætereundi. Pertinet huc

1. *Unctio*, quam duplicem fuiſſe, veteres auctores aperte docent. Alia quidem religioſam ablutionem antecedebat, atque *oleo* ſancto peragebatur;

e) Binghamus l. c. Vicecomes de bapt. rit. lib. 2. c. 16. Mart. Chladenius in Diſſ. de abrenuntiatione baptiſmali.

tur; alia de ſacro fonte iam egreſſis tribui ſolebat, ita ut *unguento* perfunderentur.*) *Prior* illa a diaconis &, ſi mulieres baptizandæ eſſent, a diaconiſſis adminiſtrabatur; *poſterioris* autem conferendæ ius & facultas penes ſolos erat epiſcopos. Ad originem utriusque quod attinet, ſunt quidem, qui apoſtolicam adeo auctoritatem ei tribuere ſatagant; ſed nihil habent, quo ſententiam ſuam firmare ſatis poſſint. TERTULLIANUS enim, ſec. II. auctor, unctionem poſt baptiſma adhibitam commemorans, nihil dicit de antebaptiſmali.**) Quare hæc recentiori ævo orta quibusdam videtur.***) Atque idem TERTULLIANUS unctionem factam eſſe contendit in ſimilitudinem ritus, ſub prioris fœderis œconomia uſitati, quo in cultu levitico ſacerdotes ſacra unctione muneri ſuo initiabantur: ut adeo appareat, fuiſſe hunc ritum quaſi ſymbolum ſpiritualis ſacerdotii & inſignis illius, qua Chriſtiani per baptiſma augentur, dignitatis.****)

2) *Uſus*

*) Facile hinc intelligi poteſt, quid ſibi velint loquendi formulæ χρίειν τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ, χρίειν ſ. σφραγίζειν μύρῳ, ἡ τοῦ μύρου τελειωτικὴ χρίσις. — Unctio antebaptismalis poſt συνταγὴν Chriſto factam, editamque fidei confeſſionem, locum habuit.

**) De baptismo c. 7.

***) DALLÆUS de confirmatione lib. 2. c. 3.

****) BINGHAMUS l. c. Vol. I. lib. 11. c. WALL Hiſt. Pæd. Vol. 2. p. 515 ſeq. J. G. WALCHIUS in Diſſ. de ritibus baptiſmalibus ſec. ſecundi p. 32 ſeqq.

2) *Uſus lactis & mellis*, cuius aliquanta pars recens baptizatis tam adultis, quam infantibus guſtanda dabatur, reſpectu forſan habito ad 1 Cor. III, 2. & 1 Pet. II, 2. Diu ſervavit eccleſia hunc morem, ſatis quidem aptum & idoneum, ad ſignificandam novam baptizatorum nativitatem, innocentiam, adoptionem a Deo factam, atque dulcedinem cum vero Chriſti cultu coniunctam. Hodie prorſus exſpiravit; niſi Coptis atque Iacobitis eum communem eſſe dicere velis, quod docet Zeibichius in Diſſ. de *infantatione per uſum lactis & mellis.*

3) *Pedilavium*, cuius uſum Iudæis olim maxime familiarem fuiſſe ſcimus. Hi enim ante cubitum pedes ab æſtu, qui in Oriente nimius eſt, defaſſatos & pulvere conſpurcatos lavare ſolebant. Quod cum ſervorum ſeu hominum infimæ conditionis proprium eſſet officium, Chriſtus, inſigne humilitatis exemplum oſtenſurus, diſcipulorum pedes lavit. Ioh. XIII, 5. Quam ob cauſam lavandorum pedum morem imitati ſunt veteres Chriſtiani, atque adeo myſterii quid in eo latere crediderunt, moti ſcilicet effato Chriſti Ioh. XIII, 8.: "niſi te lavero, "non eris mei particeps." Baptizatorum pedes poſt baptiſmum lavare moris erat, non quidem detergendæ ſordis ergo, ſed vel ad declarandam ſpiritualem mentis purgationem vel ad ſignificandam humilitatem, ne, docente Ambrosio de Sacram.

c. 3, in myſterio erubeſcant, qui non dedignantur in obſequio. Neque tamen late patuit hic mos, nec diu duravit. Cum enim laſcivire & pedilavio abuti cœpiſſent ſacerdotes, ineunte ſec. quarto a Concilio Illyberitano plane prohibitum fuit.*)

4) *Sal*, qui, baptiſmo nondum peracto, linguæ baptizandorum imponebatur, tanquam ſymbolum ſapientiæ, diuturnitatis, (ſal enim cibos diutius ſervat, ne putreſiant) & prudentis morum ſermonumque moderationis. Col. IV, 6.

5) Apertio & tactus narium, aurium & oculorum; cuius conſuetudinis origo ab exemplo ſervatoris Marc. VII, 33. VIII, 25. & Ioh. IX, 6. obvio nonnullis derivanda videtur. Scopus illius erat, ut fidei auditus deſignaretur, baptizandi ſortem humanam agnoſcere condocerentur, denique attentionis & prudentiæ commonefierent.

Iam, miſſis Adiaphoris baptiſmalibus, ad euchariſtica accedo, quorum alia olim frequentiſſima fuere, alia hodienum obtinent. De quibus antequam loquor, facere non poſſum, quin de materia S. Cœnæ terreſtri pauca moneam. Nempe cum vinum ac panis ſint de eſſentia Sacramenti, & anxie retineri debeant; dubitari profecto nequit, magno in

*) Fuſius de hoc ritu diſſerit auctor libri: *Ceremonies & coutumes de tous les peuples du monde.* Vol. I. Hoffmann de pedilavii Chriſti vera falſaque imitatione, & I. M. Heineccius Abbildung der alten und neuen griechiſchen Kirche. P. III. p. 229.

in errore verſari eos, qui duabus hiſce ſpeciebus vel tertiam addunt, vel alteram ſubtrahunt, adeoque rem S. Cœnæ viſibilem vel abſurde augent, vel inique mutilant. Utrumque & olim factum fuiſſe, & nunc in eccleſia Romana fieri, inter omnes conſtat. Quis enim hoc neſcit, *Gnoſticos*, ad obſcœna & turpia quæque proclives, & *Borboritarum* nomine olim infames*), Euchariſtiam quoque ad peſſimos abuſus traxiſſe? Aut quem præterit, *Encratitarum* ſec. II. hæreſin, quæ miram de ſe gloriabatur ἐγκράτειαν ſeu abſtinentiam, non vino ſed aqua adhibita celebraſſe euchariſtiam?**) Aut cui obſcurum eſt, Montaniſtarum vel Cataphrygum ſectam, cum pane euchariſtico *caſeum* adpoſuiſſe, & ritu hoc ſervando *Artotyritarum* nomen ſibi comparaſſe?***) Quem denique latet ingens ille error Pontificiorum, qui communionem ſub una & ποτηριοκλεψίαν contra inſtitutionem Chriſti, contra uſum Apoſtolorum, contra praxin primitivæ eccleſiæ exercent? Fluxit quidem

*) AUGUSTINUS de hæreſ. c. 6. *Nonnulli*, inquit, *eos etiam Borboritas vocant, quaſi Coenoſos, propter nimiam turpitudinem, quam in ſuis myſteriis exercere dicuntur.*

**) Factum hinc eſt, ut *Aquarii* & *Hydroparaſtatæ* vocarentur Encratitæ. BINGHAMUS lib. 15. c. 2.

***) Ἀπὸ τοῦ τυροῦ, quod *caſeum* ſignificat, quem cum pane obtuliſſe dicuntur, quoniam a primis hominibus oblationes de fructibus terræ & ovium factas credebant. AUGUSTINUS de haereſ. c. 48.

dem hic error ex more ſatis antiquo panem vino intingendi, præſertim ex transſubſtantiationis figmento, quod ſeculo XI. ortum, & ſec. XIII. inter articulos fidei receptum eſſe ſcimus: quæ vero ad defendendam theſin ſuam afferunt Pontificii, infirma ſunt, & a viris doctis dudum exploſa.*)

Dixi, panem & vinum, utrumque verum, perquam neceſſarium eſſe in adminiſtranda euchariſtia, nec rite peragi hoc ſacramentum, niſi utraque materia terreſtis adhibeatur. Perinde tamen eſt ſive panis fuerit fermentatus vel non fermentatus, rotundus vel oblongus, modo verus ſit; perinde quoque eſt, ſive vinum rubrum & aqua dilutum fuerit, nec ne, modo verum ſit. Equidem, quod ad hanc poſteriorem S. Cœnæ ſpeciem attinet eam plerumque aqua permixtam fuiſſe, vetuſtiſſima tam Patrum, quam Conciliorum teſtimonia & canones docent.**) Res ſane eſt indifferens & arbitraria; adeoque a noſtris eccleſiis non ſervata. Veteres tamen non deeſſe ſibi putarunt rationes, pro communi hoc eccleſiæ uſu militantes, quarum hæ præcipuæ ſunt. *Primo* quidem vinum aqua temperabant ad ſignificandam unionem, quæ Chriſtum inter atque fideles

*) Schmidius in Diſſ. de fatis calicis euchariſtici. Buddeus in Diſſ. de ſymbolis euchariſticis quæ in *Parergis* eius hiſt. theol. exſtat. I. G. Walchius de hiſtoria transſubſtant. Pontificiæ.

**) Vid. Binghamum lib. 15. c. 2. ſect. 7.

les intercedit. Sicuti enim, aiunt, multa guttarum plurimarum coniunctio unum efficit fluidum corpus; ita Chriſtus quoque & fideles in unum quaſi corpus coguntur. *Secundo* ſuaſit hunc morem exemplum optimi ſervatoris, quem vino aqua diluto in S. Coena uſum fuiſſe certo credebant; cui denique *tertia* addi poteſt ratio, a ſanguine & aqua e latere Chriſti profluente petita. Ioh. XIX, 34.*) At hæc omnia ſatis quidem pie ſed non ſatis recte dicta videntur. Primum illud argumentum nihil valet, cum vinum & panis iam ſufficiant ad hanc ipſam unionem in S. Coena ſignificandam: quemadmodum enim potus & cibus corpori alendo plurimum inſerviunt, nec quisquam ſine illis diu vivere poteſt; ita Chriſtus atque fideles arctiſſimo quodam vinculo inter ſe continentur, nec ſublata hac unione diuturna felicitate frui quis

*) Easdem fere conſuetudinis huius rationes enumerat FRIED. SPANHEMIUS Hiſt. Eccl. Sec. II. c. 4, iisque duas adhuc accenſet, moralem alteram, ne in agapis quisquam meraco vino plus ſatis indulgeret, aut offenderentur Encratitæ; alteram politicam, ut gentilium calumnias præverterent Chriſtiani. Notum enim eſt, gentiles Chriſtianis, ob conventus, quos primis eccleſiæ temporibus habere cogebantur, nocturnos & antelucanos, inſidias ſtruxiſſe, eosque calumniis adfeciſſe; quod teſtantur *Minucius Felix* c. 8 & 9, atque *Lactantius* Inſtitut. lib. V. c. 9. p. m. 566, ubi ignominioſis nominibus "deploratæ, illicitæ ac deſpe-"ratæ factionis, latebroſæ ac lucifugæ nationis, "quæ ad epulam ſolemni die coeat,, inſigniuntur.

quis poteſt. Ad alterum quod attinet, nondum ſatis liquet, utrum Chriſtus vino aqua perfuſo uſus fuerit, nec ne. Fateor quidem, moris fuiſſe inter Iudæos, vinum, in illis regionibus nimis calidum, aqua temperare; quis vero mihi dicet, Chriſtum eundem ſervaſſe morem? Fac autem, Chriſtum id, quod diuturna tritum erat conſuetudine, retinuiſſe: quid inde? Num ad eſſentiam ſacramenti pertinebit? Num euchariſtia abſque vino aqua diluto celebrata nulla erit? Tantum ſane abeſt, ut res tanti ſit momenti, ut potius, cum optimus ſervator nihil definiverit, ad ea referri debeat, quæ indifferentia vocantur. Tertio denique loco monendum eſt, quod ſanguis & aqua e latere Chriſti profluens, magis utrumque N. T. ſacramentum, quam ſolam euchariſtiam ſignificare poſſit. Accedit, quod eiuſmodi eventus, naturalis quidem, licet ſymbolica ei ineſſe queat ſignificatio, univerſæ tamen eccleſiæ non iniungi debeat, tanquam regula, ad quam conformandi ſint ritus. Nimis enim hoc probaret, & ad alias quoque Chriſti actiones indifferentes extendi poſſet. Chriſtus e. g. cum S. Cœnam inſtitueret, accumbendo id peregit: nonne ergo & nos obſtricti ſumus, accumbendo eam celebrare? Ex quibus omnibus colligi facile poteſt, vini mixtionem eſſe rem arbitrariam, atque Adiaphoris eccleſiaſticis iure adnumerandam. Veruntamen perantiquus fuit hic ritus & olim uſitatiſſimus. Armenos adeo, propterea quod vinum aqua non

dilue-

affluerent, graviter reprehenſos fuiſſe, Conc. Trullanum docet. Quo factum eſt, ut eccleſia tam Græca, quam Romana, utraque traditionibus eccleſiæ valde inhærens, ſemper magno cum ſtudio hanc conſuetudinem retinerent, & ad hunc usque diem ſervent, ita tamen, ut illa calidam, hæc frigidam aquam adhibeat.

Altera cœleſtis huius convivii ſpecies, ad quam ordo nos ducit, ſemper fuit *panis*, nec ulla unquam exſtitit hæreſis, quæ illam prorſus reiecerit, licet Artotyritas pani caſeum appoſuiſſe conſtet. Valde tamen dubium eſt atque incertum, qualis in veteri eccleſia adhibitus fuerit panis, num *fermentatus*, an *non fermentatus*. Graviter in utramque partem hac de re iam inde a multis retro ſeculis diſceptatum fuit; vehementes præſertim romanam inter atque græcam eccleſiam, quarum hæc fermentato, illa vero azymo pane utitur, ſubortæ ſunt lites, eæque tanto fervore tantaque pertinacia agitatæ, ut hinc nomina Azymitarum ac Fermentatorum non ſatis honorifica emerſerint.*) Ut autem, quod res eſt, dicamus; ingenue fatemur, uſum panis fermentati olim fuiſſe frequentiorem, quam nonfermentati, gravesque pro hac ſententia militare rationes.**) Atque *primum*

*) Copioſe de his litibus diſſerit I. G. Hermannus in *Hiſtoria Concertationum de pane azymo & fermentato in Cœna Domini.*

**) Binghamus Origin. eccleſ. lib. 15. c. 2. ſect. 5.

primum quidem argumentum ab eo deſumi poteſt, quod elementa S. cœnæ terreſtria plerumque ſumta ſunt ex oblationibus *populi*, communem ſine dubio adeoque fermentatum panem offerentis. *Alterum* exhibet *Epiphanius* Hær. XXX, ubi peculiarem Ebionitarum ritum notat, euchariſtiam pane azymo & mera aqua celebrandi. *Tertium* præbent Patrum nonnullorum teſtimonia, e quibus oppido patet, panem tunc temporis in S. Cœna uſitatum eundem fuiſſe, qui ad vitæ communis uſus adhiberi ſolet.*) *Quartum* inde peti poſſe videtur, quia veteres de pane azymo prorſus ſilent, & euchariſtiam ſæpius vocant *fermentum*: cui denique *quintum* accedit, quod innititur ſilentio Photii, omniumque ſcriptorum usque ad Michaelem Cerularium, ſec. XI. Patriarcham Conſtantinopolitanum, qui primus eccleſiæ Romanæ uſum panis azymi exprobravit. His vero omnibus perſuaderi facile patimur, antiquiſſimum fuiſſe panis fermentati uſum, eundemque tam orientali, quam occidentali eccleſiæ in S. Cœna familiarem. Quod enim Gabr. Albaspinæus**) dicit, oblationes has non ad S. cœnam, ſed ad evlogias pertinuiſſe, neſcio an fidem mereatur, cum Justini, Tertulliani, plurimorumque Patrum teſtimonia repug-

*) Ambrosius de ſacram. lib. 4. c. 4. Vita Gregorii M. lib. 2. c. 41.

**) *De antiquis eccl. ritibus.* lib. obſ. 5.

repugnent.*) Cave autem, exiſtimes, me illum eſſe, qui panem ἔνζυμον præſtantiorem, magisque neceſſarium quam azymum, adſerere audeat. Id tantum volo, uſum panis fermentati in primitiva eccleſia fuiſſe frequentiorem, quod ipſum nonnulli eccleſiæ Romanæ doctores, etiamſi azymo valde inhæreant, concedere non erubuerunt. Eminet inter hos Sirmondus *de azymo*, cuius ſententiam *Card. Bona***) aliique ſequuti ſunt.

Quod reliquum eſt, ii, qui fermentatum panem, antiquiſſimumque illius uſum, teſtimoniis ex Act. II, 42. 46. & XX, 7. deſumtis corroborare ſtudent, non optime ſibi conſulunt. Dubitari enim adhuc poteſt, num *fractio panis*, cuius hic mentio iniicitur, Euchariſtiæ denotet celebrationem, an potius de alio quocunque cibo ſit intelligenda. Quod ut credam, *tria* me movent. *Primo* quidem verba illa *frangere panem cum aliquo* idem ſæpiſſime ſignificant, quod συνδειπνεῖν, ſive coenare cum aliquo. Deinde omnis coena ab una eius parte, pane ſcilicet, haud raro denominatur; uti Græcis in more poſitum eſt, ab altera parte, potu nempe, totam coenam συμπόσιον, compotationem quaſi, adpellitare. Utrumque hoc

*) Hildebrandus in Offertorio pro defunctis, cap. 3 & 4.

**) Liturgic. lib. I. c. 23.

hoc confirmant plurima ſacri codicis teſtimonia. Luc. XXIV, 30. Act. XX, 11. XXVII, 35. Jeſ. LVIII, 7. Jerem. XVI, 7. Ezech. XVIII, 7. & Dan. V, 1. *Denique* in locis paullo ante allegatis fideles *manſionatim* panem fregiſſe, atque etiam *cibum* (τροφῆν) *ſumſiſſe* dicuntur. Jam, quod primum attinet, credi vix poteſt, S. Coenam hic eſſe intelligendam; maxime cum verſus 46 doceat, fideles *quotidie* & ſemper fuiſſe congregatos. Nulla certe adeſt ratio, quæ quotidianum hunc euchariſtiæ uſum imperaſſe videtur; nec poſtea unquam in eccleſia frequentiſſimus ille uſus obtinuit: licet in ſingulis olim conventibus ſacris id factum fuiſſe negari nequeat. Deinde vox τροφης idem manifeſte docet. Nusquam enim S. Coena τροφη appellatur; multo minus uſus eiusdem μεταλαμβάνειν τροφῆς. Tametſi vero largiar, de celebratione ſacrarum epularum omnia eſſe intelligenda; ſane non video, quid inde pro pane fermentato efficere velis. Equidem, cum v. 46. fideles a Petro converſi κατ' οικον panem fregiſſe dicantur, non negaverim, panem fermentatum, quo plerumque homines uti ſolent, adhibitum fuiſſe; attamen ſemper ac omni loco eiusdem uſum obtinuiſſe, dubium adhuc eſt valdeque incertum. Panes enim, quibus Iudæi utebantur, azymi præſertim, ita parati erant, ut placentæ inſtar facile frangi poſſent; quod *Buxtorfii*, viri anti-

qui-

quitatum peritiſſimi, teſtimonio munire liceat, qui, "panes, inquit, Iudæorum erant κλαστοὶ, id eſt, "apti ad frangendum: habebant enim panes ſubci-"neritios, ſata, tenui & fragili forma, ſicut azy-"mos formari, neceſſe erat, ut in illa ſua denſi-"tate plane percoquerentur."

Atque *de pane fermentato*, cuius in eccleſia græca hodie obtinet uſus, ſatis quidem multa. De *azymo*, quo noſtra aliæque eccleſiæ utuntur, non eſt, quod copioſe dicam, aut ea repetam, quæ noſtro mori olim obiici ſolebant, forſan & nunc ab adverſariis obiiciuntur. Provocant nimirum ad Chriſti & Apoſtolorum praxin; allegant etiam chriſtianæ antiquitatis exemplum. Quibus omnibus id efficere volunt, ut morem ſuum extollant, nos vero *Azymitas* *) in contemtum adducant. Sed ſalva res eſt. Namque Chriſti exemplum nobis adeo non repugnat, ut potius, quem nos ſequimur, morem egregie confirmet. Illuxerant enim, cum optimus Servator cœnam inſtitueret, dies Paſchales; quibus omne fermentum, omnisque panis ἔνζυμος tantâ curâ atque ſollertiâ exterminabatur, ut ne fragmenta fermenti quidem in domibus relinquerentur. Iubebat hoc lex gra-

 viſſima,

*) Nomine hoc, ut videtur, contumelioſo notati olim ſunt a quibusdam auctoribus, græcæ eccleſiæ addictis, omnes ii, qui pane non fermentato in S. Cœna utuntur.

viſſima, exciſionem adeo minitans; *) quam legimus Exodi cap. XII, 15. 18. 19. XIII, 7. Levit. XXIII, 6. Itaque Chriſtus non poterat non pane azymo uti: nec video, quid effici hinc poſſit. Dicent quidem, qui nobis refragantur, atque urgebunt hoc, Chriſtum, cum S. cœnam inſtitueret, adhibuiſſe panem tunc quotidianum & omnibus familiarem. Neque tamen ſic proficient quidquam. Manet enim hoc, panem, quo Chriſtus uſus eſt, fuiſſe *azymum*. — Et ad Apoſtolorum quod attinet praxin, nondum ſatis liquet, utrum panis illorum euchariſticus ſemper fuerit fermentatus; licet ea tempeſtate panem ex oblationibus ſacris ſumtum fuiſſe largiamur. Quæri enim adhuc poteſt, num per regiones Orientis in univerſum omnes panis communis fuerit fermentatus? Nec deſunt teſtimonia, quæ panem orientalem fermento prorſus carere ſatis ſuperque docent. Jo. Chardenius, **) qui omnes fere Orientis regiones peragravit, ritusque ac conſuetudines hinc inde obtinentes diligentiſſime deſcripſit, duo inſignia rei huius habet teſtimonia, quæ, ſi quid coniiciendo

*) Cauſam huius legis Spencerus ex Maimonide affert hanc; quia Idololatræ non niſi panem fermentatum offerebant, & in oblationibus ſuis res dulces eligebant, ſacrificia melle inungentes. *de legibus Hebr. ritualibus* lib. 2. c. 4. p. 409.

**) Chardin Voyages en Perſe & autres lieux de l'Orient. Amſt. 1711.

endo aſſequi poſſum, noſtram tuentur ſententiam. Unum exſtat Tom. II. cap. 15. p. 59. ubi ait: "Les "Mahometans & les Gentils généralement font leur "pain ſans levain, que leur Religion interdit." Jam, cum hic mos perantiquus eſſe videatur, cumque plurimi Chriſtianorum cœtus ex gentilibus olim conflati fuerint, ipſi denique Apoſtoli in terris orientem verſus ſitis degerint; admodum probabile eſt, iis adeo temporibus uſum panis non fermentati obtinuiſſe. Alterum, quod præſertim panem euchariſticum ſpectat, teſtimonium Tom. I. cap. 14. p. 65. exſtat: "Ils (ſcilicet incolæ regionis Mingrelianæ) "conſacrent comme ils peuvent "dans le Sacrement de l'Euchariſtie, ſans s'obliger "comme les Grecs à conſacrer toûjours en pain "levé." Et paulo poſt: "les Mingreliens conſa-"crent toute ſorte de pain." Qui mos, etiamſi inde ab Apoſtolorum ætate eum derivare nolis, id tamen docet, ſacram coenam olim pane fermentato, æque ac azymo adhibito fuiſſe celebratam. Quæ cum ita ſint, nihil certe eſt, quod omnem illam adverſariorum obiectionem timeamus, cum ad ſummum commonſtret id, quod ultro largimur, panis fermentati & azymi in S. Cœna uſum eſſe indifferentem.

Poteram hic multa adhuc diſputare de tempore, quo *panis azymi uſus* invaluit, quem ante ipſa reformationis auſpicia per omnem fere eccle-

ſiam occidentalem frequentiſſimum fuiſſe, & ex hac ad noſtram tranſiiſſe ſcimus. Sed nolo his immorari, ne longus ſim, aut vana diſputatione lectores retardem. Dubia enim eſt res; nec ſatis conſtat, quo tandem ævo panis azymi uſus inter Latinos, h. e. occidentalis eccleſiæ ſectatores invaluerit. Optime agunt, qui ſenſim id factum eſſe putant, nec huic illive auctori fidem adiungunt, quippe qui vehementer inter ſe diffident. Alii enim ALEXANDRUM I, ſec. II. Pontificem Rom, euchariſtiæ celebrationem in azymo ſanxiſſe dicunt. *) Alii, ad veritatem propius accedentes, inde a ſec. VII. huius conſuetudinis originem repetunt. Alii denique omne hoc diſcrimen ſec. XI. inter utramque eccleſiam, græcam atque latinam, ortum fuiſſe ſtatuunt. Quod quidem veroſimillimum eſt, *tum* quia ea ætate LEONI IX. Pontifici Romano, lis ſatis acerba a MICH. CERULARIO, Patriarcha Conſtantinop. ſuborta eſt; in qua etiam de pane non fermentato vehementius fere, quam de reliquis omnibus controverſiæ capiti-

*) PLATINA in vitis Pontificum. Idem *aquæ luſtralis* (Weihwaſſer) auctorem facit Alexandrum I, quod inique tulit BARONIUS in Annal. eccl. ad a. 132. Is enim apoſtolicam adeo huius ritus originem eſſe affirmat.

capitibus dimicabatur: *) *tum* quod eo tempore oblationes populi deſinere occipiebant.

Venio ad panem euchariſticum, qualis nunc inter nos eſt, externamque eius formam. Eſt autem illa, quod neminem fugit, rotunda, tenuis, parva. Quam qui admittere nolunt, nullum quidem conſuetudini noſtræ patrocinium adeſſe putant: veruntamen valet provocatio ad exemplum Servatoris, quem tenui atque rotundo pane uſum fuiſſe, ex inveterato Judæorum more colligi poteſt. Hi enim placentas, quibus tempore Paſchatos veſcebantur, non fermentatas atque rotundas coquere ſolebant; quod & nunc a Judæis inter nos degentibus diligenter ſervatur. Eundem rotundi panis uſum iam inde a multis retro ſeculis inter Chriſtianos obtinuiſſe, multa veterum auctorum comprobant teſtimonia. Epiphanius enim, ſec. IV. ſcriptor, in Ancorato, ſeu expoſitione fidei Catholicæ contra octoginta hæreſes adſerta, panem euchariſticum *rotundum* appellat.**) Gregorius

 etiam

*) Hermannus in Hiſt. Concertationum de pane azymo. Vossius in Theſibus theol. p. 262 ſeq. Sirmondus in Disquiſ. de azymo. Tom. IV. Opp. Fr. Burmannus Exercitat. Part. 2. p. 315 ſeq.

**) τρογγυλοειδὴς καὶ ἀναίσθητος, ὡς πρὸς τὴν δυναμιν. Magna olim de hoc Epiphanii loco inter eruditos fuit contentio. Vide Salmasium de tranſſubſtantiatione p. 206. Paræum de ſymbol. ſacram. lib. 1. c. 8. Dorscheum in Exercit. in Diatyp. Conc. Nicæn. de S. Cœna ſect. 3. §. 42.

etiam M. Dialogor. l. IV. c. 55., oblationes, ob rotunditatem panis, qui offerebatur, vocat *coronas*. Denique Iſo, monachus, in libro de miraculis S. Othomari c. 3. *rotularum panis* mentionem iniicit.*) Ac ne quis dicat, hos omnes teſtes de rotunditate panis eucharistici quidem loqui, nihil autem facere, ad uſum *oblatarum*, uti vocantur, commonſtrandum: addendum eſt id, quod pertinet ad panum, quibus hodie utimur, orbicularium & minutulorum antiquitatem. Nimirum cum perexiguus interdum eſſet communicantium numerus, imminuta quoque eſt panis, qui tunc frangi ſolebat,**) euchariſtici forma. Ceſſante autem

*) Binghamus Orig. eccl. lib. 15. c. 2.

**) Fractionem hanc ipſa panis conditio olim imperaſſe videtur. Poſtea cum panes euchariſtici a populo offerrentur, iique ſatis magni eſſent; idem frangendi mos Chriſtianis remanſit; & vel ad imitandum ſervatoris exemplum, vel ad ſignificandam eius paſſionem tantâ cura eſt cuſtoditus, ut univerſam eccleſiam eum nonunquam obſervaſſe legamus. Veruntamen non uno modo a ſe invicem aberrarunt Chriſtiani. Alii enim in tres, alii in quatuor, in novem partes alii panem diviſerunt. Priori frangendi conſuetudini ſuffragati ſunt Occidentales; poſteriorem ſuam fecerunt Orientales; ultimam denique Mozarabes, Chriſtiani in Hiſpania Arabibus mixti, ſervarunt. Antequam diſtribuerentur panis particulæ, certo modo in altari diſponebantur, ita quidem ut crucis formam plerumque referrent. Ipſas vero has particulas admodum parvas fuiſſe, tum *micarum* adpellatio, tum vox θρυπτεσθαι hinc inde obvia ſatis docet.

autem in permultis eccleſiis frangendi more, decreſcente etiam ſec. XI aut XII oblationum conſuetudine, placentulis tenuibus atque rotundis uti coepit eccleſia romana, ex qua deinceps ad nos tranſierunt. Nec male egiſſe videntur Confeſſores noſtri, hunc morem ad ſacra ſua referentes, maxime cum res ſit in arbitrio poſita, & ad effectum ſacramenti nihil faciat. Habuit quidem hic ipſe mos tot fere adverſarios, quot patronos: nihil autem eſt, quod illorum vel dubia removeamus, vel obtrectationes pertimeſcamus. Mirari tamen ſubit, qui fiat, ut Binghamus, vir alioquin ingenuus & ingenioſus, Caſſandro aliisque aſſentiatur, qui morem noſtrum ſatis acerbe perſtringunt. *) Dicunt enim, relicta veteri conſuetudine invectam eſſe tenuiſſimam panis formam, a veri panis ſpecie adeo alienam, ut imaginarius potius & umbratilis, quam veri nominis panis ſit nuncupandus. Hâc vero ſententiâ quæ poteſt eſſe iniquior magisque erronea? — Et ad nomen quod attinet, quo panes orbiculares in S. Cœna uſitati inſigniuntur; nemo neſcit, vocari eos mox *oblatas*, mox *hoſtias*.**) Prius illud nomen habent ab oblationibus, quæ inde ab ipſis eccleſiæ

*) Binghamus lib. 15. c. 2. §. 6.

**) Ex inſtituto de panibus noſtris euchariſticis, quos *oblatas* vocamus, diſſeruerunt Jo. Andr. Schmidius & Christ. Kortholt.

Chriſtianæ primordiis in uſu eſſe cœperunt. *) Poſterius autem ad ſacrificium propitiatorium a Chriſto in cruce oblatum reſpicit; & originem ſuam debet errori Pontificiorum, qui S. Cœnam *verum*, *incruentum & propitiatorium ſacrificium* pro peccatis viventium ac mortuorum eſſe putant. Cui errori, licet *hoſtiarum* nomine interdum utamur, tantum abeſt, ut calculum adiiciamus, ut eum potius deteſtemur, tanquam impium & unico Chriſti ſacrificio contumelioſum, atque etiam ab antiqua eccleſiæ doctrina longiſſime recedentem.**)

Sed miſſa faciamus hæc. Reſtant enim alia adhuc Adiaphora, levioris quidem momenti, uſitata tamen hodie. Inter quæ primum locum ſibi vindicat *candelarum uſus*. Eſt autem ille antiquiſſimus, & ab ipſis fere populi Chriſtiani incunabulis repetendus. Cum enim Iudæi pariter atque gentiles capitali in Chriſtianos, quos homines credebant vanos, pervicaces & ſceleratos, flagrarent odio; cumque ipſi adeo imperatores iniquo agitati furore & avitæ ſuperſtitionis ſtudio abrepti, omnes, qui gentilium ſacra abhorrebant, in-

*) Pfaffius in Diſſ. de oblationibus euchariſt. Hildebrandus in Offertorio pro defunctis. c. 4. 5.

**) Deylingius in *Diſſ.* de novitate errorum pontificiorum in articulo de ſacra euchariſtia; quæ extat in eius Obſervatt. miſcell. p. 361.

iniuriis atque calamitatibus afficerent, Chriſtiani conventus ſuos interdiu celebrare dubitarunt. Quo factum eſt, ut cœtus haberent nocturnos & antelucanos; quos candelarum uſum imperaviſſe, nemo non videt.*) Idem vero ſuaſerunt vigiliæ, parum a ſacris ante lucem exortam inſtitutis diverſæ, & *tum* ex ipſa hac conventuum conſuetudine, *tum* ex Iudæorum more, incipiendi ſacra a veſpera dies feſtos prægreſſa ortæ. Nunquam enim rite celebrari poterant, niſi lampadibus accenſis. Verum, licet turbulenta hæc calamitatum procella ineunte ſæc. IV. conticeſceret, & eadem ætate tam vigiliæ, quam reliqui conventus nocturni, quoniam in deterius trahi incipiebant, abrogarentur; candelarum tamen uſum a ſacris ſuis diurnis non removerunt Chriſtiani. Viguit ille potius per plurima ſecula & adhucdum viget; quamvis alia deinceps eaque multiplex eſſet eius utilitas & ſignificatio. Primo quidem, quotiescunque evangelium legebatur, luminaria ante illud a ceroferariis portabantur, atque lectori a latere ponebantur. Cum enim loca, in quibus Chriſtiani, templis adhuc deſtituti, ſacra ſua peragere ſolebant ſæpius eſſent tenebricoſa, Chirographa autem lectu inter-

*) De nocturnis his conventibus quædam habet Walchius Hiſt. Eccl. p. 709 ſeq. --- Kortholtus autem *in Pagano Obtrectatore* l. 3. c. 5. copioſe docet, quot quantasque calumnias ob hos nocturnos conventus experti ſint veteres Chriſtiani.

interdum difficilia; ad diſpellendam caliginem, tollendamque legendi difficultatem, lumina adhibuerunt. Quod etiam feciſſe videntur, ad demonſtrandam lætitiam, rerumque, quas Evangelium complectitur, præſtantiam.*) Porro candelarum uſus in efferendis vitâ functis erat conſpicuus. Nec dubium eſt, a gentilibus accepiſſe hunc morem Chriſtianos, qui, etiamſi antiquiſſimum cremandi ritum perhorreſcerent, ac reliquas exequiarum celebritates, gentiliſmum redolentes, ſpernerent, luminaria tamen retinere non dubitarunt. Itaque funebrem quemque actum cereis, tam in ædibus lamentariis quam in eccleſia accenſis, concelebrarunt. Et quis eſt, quin videat, ad oſtentandum gaudium, cuius magnum ex beatiſſima pie defunctorum conditione percipiebant cumulum, cereos accenſos fuiſſe, hymnosque in laudem Dei cantatos? — Obtinuit etiam inter veteres Chriſtianos candelarum in honorem baptiſmi ardentium conſuetudo, ad teſtificandam ſine dubio lætitiam, quam baptizatorum admiſſio & inita cum reliquis fidelibus communio adferebat.**) Soli plerumque baptizandi ardentes in manibus ferebant candelas. Si qui vero eſſent dignitate atque opibus conſpicui, ii magnâ pompâ ad baptiſterium dedu-

*) Binghamus Orig. eccl. lib. 14. Zieglerus de Diaconis & Diaconiſſis. c. 8. §. 35.

**) Peculiarem *de cereis baptiſmalibus* Diſſertationem prodire iuſſit Fæsius a. 1712.

deducebantur, & plurimorum comitum turba ſtipati erant, qui, veſtibus albis cincti, faces manibus geſtabant.*) Denique in Euchariſtia celebranda frequentiſſimus iam olim fuit cereorum uſus, quem duas ob cauſas adamaſſe videntur Chriſtiani. Altera eſt, quod Chriſtus euchariſtiam tempore veſpertino & luminaribus iamiam accenſis celebravit. Matth. XXVI, 20. Marc. XIV, 17. Quare ad ſervandam huius temporis memoriam in conſuetudinem ivit candelarum uſus; cui veteres Chriſtiani ita inhæſerunt, ut flexo in veſperam die S. ſynaxin interdum frequentaſſe dicantur. Altera eſt, lætitiæ & gaudii eſt ſignificatio, quam tanto maiorem eſſe volebant Chriſtiani, quanto maius atque præſtantius beneficium in nos contulit Ieſus, cum S. Cœnam inſtitueret, tanquam fidei noſtræ firmamentum, & teſſeram ſummi, quem morte ſubeunda mox declaraturus erat, amoris.

Ex ſolennitatibus eccleſiaſticis quoque eſt *crucis ſignum*, quod, cum a veteri eccleſia ad nos deſcenderit, dignum eſſe videtur, de quo nunc pauca addamus. Magnus olim fuit illius honos, magna veneratio, neque tamen, ſi ab incredibili ſecu-

*) Inſigne huius rei exemplum affert Binghamus Orig. lib. XII, c. 4. Ab ipſo uſu luminarinm, quæ quaſi ſymbolum illuminationis erant, *baptiſmus* nonnullis dictus eſſe videtur, φωτισμὸς, & baptizati φωτιζομενοι. V. Heineccii Abbildung der griechiſ. Kirche. P. III. c. 3. p. 176.

ſeculorum ſubſequentium ſuperſtitione diſceſſeris, tanta tamque effrenata, ut ſigno huic tributa fuerit virtus & efficacia.**) Antiquitas illius inde a prima

*) Eccleſia Romana innocentiſſimum hunc ritum diu integrum ſervari, non paſſa eſt, ſed ad deterimos abuſus detraxit. Vix enim ac ne vix quidem conſuetudine hac orta, ſtatim cruces pictæ & ſculptæ in uſum venerunt; quas primi Chriſtiani ignorabant, & græca eccleſia ad hunc usque diem non admittit. Verum & in hoc non acquievit ſuperſtitio, ſed eo usque progreſſa eſt, ut cruces altari impoſitæ atque in veſtibulo ſuſpenſæ, pedetentim a nonnullis colerentur, epiſcopis ſacra celebrantibus præferrentur, denique in proceſſionibus ex templo in campum, in coemeteria & alia loca fieri ſolitis, ſub cantu litaniarum, quæ inde *cruces* vocantur, portarentur. Effrenata quidem gentilium maledicendi audacia ita in veteres Chriſtianos deſæviit, ut ſimulac crucis ſigno uti inciperent, ignominioſo *Crucicolarum* nomine eos notarent; poſtea autem Pontificios criminis huius ſe obnoxios feciſſe, omnes norunt. Teſtimonium venerationis illius iam Juſtiniani ævo uſitatæ, ex Novella eiusdem 123. advocat *Zieglerus* de *diaconis* c. 8. §. 33. ubi hæc occurrunt verba: "Sed "& honorandas cruces, cum quibus & in litaniis "ingrediuntur, non alibi niſi in venerabilibus "locis reponi, & ſi quando opus vocaverit ad li"tanias celebrandas, tunc ſolum ſanctas cruces "accipere eos, qui conſuete eas portare ſo"lent &c.„ Ex quo ſatis apparet, iam ea ætate crucis venerationem, ne dicam cultum obtinuiſſe. Verum crevit deinceps ſuperſtitioſa hæc veneratio & adeo aucta eſt, ut recentiorum eccleſiarum nonnullæ ſigno hoc uti amplius nolint. Puritanorum

prima eccleſiæ ætate eſt repetenda; uſus vero inter Chriſtianos frequentiſſimus non ſuperſtitioni, ſed bonæ menti tribuendus. Patres ita de crucis ſigno loquuntur, ut credendum ſit, in omnibus tam ſacris, quam profanis actionibus id adhibitum fuiſſe. Certe TERTULLIANUS, latinorum Patrum facile princeps, crucis ſignaculum omni tempore locoque vult adhiberi. Ita enim ille: "Ad omnem "promotum, ad omnem progreſſum, ad omnem "aditum & exitum, ad veſtitum, ad calceatum, "ad lavacra, ad menſas, ad lumina, ad cubicula, ad "ſedilia, quandocunque nos converſatio exercet, "frontem crucis ſignaculo terimus: *de corona* "*milit*, c. 3.„*) Quæ verba licet utriusque ſacramenti

norum certe obiectio contra pravam hanc conſuetudinem mota, & a *Neal* in *the Hiſtory of the Puritans* memorata, id arguere videtur. Ita enim de crucis ſignaculo in baptiſmo præſertim uſitato loquuntur: "Beſides the Sign of the Croſſ in "Baptiſm having been abuſed to ſuperſtition by "the Church of Rome, and been had in ſuch "Reverence by ſome Proteſtants, that Baptiſm it "ſelf has been thought imperfect without it, we "apprehend it ought to be laid aſide.;,

*) Idem fere dicit *Cyrillus Hieroſolymit.* Catech. XIII: ἐπὶ πάντων ὁ ςαυρος γινέσθω ἐπὶ ἀρτων βιβρωσκομένων και ἐπὶ ποτηρίων πινομένων, & Catech. IV. 10: ποιεῖ δε τουτο το σημεῖον ἐσθίων καὶ πινων, καθήμενος, κοιταζόμενος, ἐξανιςάμενος, λαλῶν, περιπατῶν. Vide HASÆUM de ςίγμασι Veterum & ESCHENBACHIUM in erudita diſſert. qua *veterum Criticorum* σημειώσεις exhibet.

menti nullam faciunt mentionem; certum tamen eſt, in *baptiſmo*, æque ac in *S. Cœna* uſum crucis maxime fuiſſe conſpicuum. Prioris conſuetudinis ætas accurate definiri nequit; ſeculo autem III. ſacro fonte initiandos crucis ſigno notatos fuiſſe, luculenta veterum comprobant teſtimonia; quæ ut recte intelligantur, quatuor monenda ſunt & a ſe invicem diſtinguenda.*) Nempe crucis uſus erat 1. in Catechumenis ad reliquum Chriſtianorum cœtum admittendis, 2. in exorciſmo, manuum impoſitione & precibus, durante adhuc exercitio catechetico, fundi ſolitis, 3. in unctione, quæ ante baptiſmum fiebat, 4. in unctione confirmationis, quæ ſacro fonte ablutis conferebatur. Itaque crucis in baptiſmo uſus frequentior olim fuit quam hodie. Utraque enim unctione inter nos ceſſante, ceſſat quoque crucis ſignum; quo non niſi in ipſo baptiſmi actu utuntur noſtrates. Poſterior ſigni huius uſus in Euchariſtia maxime obtinuit. Cum enim quavis data occaſione, & in omni re ſacra crucem adhibuiſſe dicantur veteres Chriſtiani; certe in ſacrificio euchariſtico eam non omiſerunt. Evidentiſſimum habeo teſtem AUGUSTINUM Homil. 118, qui adeo contendit, baptiſmum, unctionem, & ſacrificium absque crucis ſigno non rite perfici poſſe. Non errant, qui ſignum hoc tum conſecrationi tum diſtributioni S. Cœnæ adiectum fuiſſe

*) Recenſet hæc teſtimonia BINGHAMUS lib. XV.

dicunt. Sicuti vero frequentiſſimus crucis uſus quaſi tacita Servatoris in crucem ſublati invocatio erat, atque eo ſpectabat, ut animi a rebus terrenis ad Chriſtum cruci affixum ducerentur, & ad ſtudia ſanctiora, atque conſtantem calamitatum perpeſſionem excitarentur; ita in euchariſtia quoque ritus hic ſervabatur ad recolendam Servatoris memoriam, renovandumque inſigne eius in perpetiendis adverſis exemplum. Recte igitur fecerunt Confeſſores noſtri, eundem ritum, præſertim in conſecratione elementorum retinendum eſſe monentes. Miſſis enim ſuperſtitioſis aliorum figmentis, ſolam hanc ipſi tribuerunt ſignificationem.*)

Unum adhuc reſtat, quod dubito an ſit prætereundum. Pertinet enim ad *ritum confirmationis*, antiquiſſimum illum, & plurimis eccleſiis hodieque familiarem. Olim quidem confirmatio velut comes baptiſmi erat, & unctione, manuum impoſitione, precibus denique adhibitis peragebatur. Neque in infantibus ſolum, ſed in adultis etiam id locum habuiſſe legimus, eo certe conſilio, ut baptiſmi actus, qui σφραγὶς ideo vocari ſolebat, tanquam ſigillo aliquo obſignaretur, utque baptizati in Chriſtiano-

*) Plura de ſigno crucis qui legere cupit, adeat SCHLICHTERUM de cruce apud Judæos, Chriſtianos & Gentes ſigno ſalutis, Halæ 1733. WILDVOGELIUM de venerabili ſigno crucis, Jenæ 1733, & LIPSIUM, cuius libri tres *de cruce* exſtant.

ſtianorum ſocietatem plenius reciperentur. Nihil autem antiquior eccleſia chriſtiana de ritus huius vi & efficacia, nihil de eius neceſſitate & origine divina dixit unquam; *) nec ſomniando quidem cogitavit id, quod Pontificii docent & acriter defendunt. Hi enim antiquæ illius *confirmationis* uſum atque naturam adeo immutarunt, ut eam non ritibus ἀδιαφόροις amplius annumerent, ſed pro *ſacramento* habeant, maioremque ei virtutem tribuant, quam ipſi baptiſmo, atque etiam ope eius characterem, neſcio quem, indelebilem animabus imprimi putent. Nec erubeſcunt, anathematis fulmen in eos vibrare, qui hanc ſententiam amplecti nolunt. **) In quo quantopere a veritate & concordiæ ſtudio abſint, fuſius iam commonſtrare nolo: dudum enim id fecerunt viri, ſumma eruditionis

*) Cyprianus quidem Epiſt. 72 ad Steph., *Optatus Milevit.* lib. 4, p. 81 & alii de confirmatione tanquam de ſacramento loquuntur; ſed latius olim patebat *ſacramenti* & μυστηρίου vox, & ad multas res ſacras transferebatur, ita ut, ſi iniquus eſſe velis, facile inde elicere poſſes, antiquos eccleſiæ doctores plurima fidei dogmata in ſacramentorum numerum retuliſſe. Vid. Bebelii Antiq. eccl. ſec. 4. art. 8. ſect. 1. p. 242. Sic quoque auctores *Apologiæ Auguſt. Confeſſ.* art. 8 *abſolutionem* ſacramentum vocant, certe non ſtrictiori illo ſenſu, quem hæc vox in ſcholis Theologornm habet. V. Carpzovii Iſagogen in libros eccl. luth. ſymb. p. 411.

**) Concilium Trident. ſeſſ. 7. can. 1 ſeq. ſeſſ. 23. can. 3.

tiones laude conſpicui. *) Præſtat eum confirmationis ritum attingere, qui inter nos obtinet, & primum S. Coenæ uſum antecedit, nec amplius baptiſmo adhæret, ſed ad id tempus, quo ephebi facti ſunt pueri puellæque, differtur. Eſt autem illius uſus longe alius apud nos, quam apud Pontificios. Finita quippe inſtitutione catechetica, iisque, qui ad S. Cœnam admitti cupiunt, ſalutari doctrina imbutis, manus imponuntur, benedictio tribuitur & preces ſollemnes funduntur in argumentum confirmationis & ſempiternæ in fide perſeverantiæ. Ut itaque confirmatio nobis nihil aliud ſit, quam facultas ad ſacram ſynaxin accedendi, hominibus iam baptizatis & adultis a ſacerdote, ritu ſollemni (utinam & publico ſemper ſatisque ſplendido!) conceſſa. Quem ritum, licet ſacramentis non accenſeat eccleſia noſtra, eo utilius tamen ſervat, quia Catechumeni foederis in baptiſmo olim icti admonentur, fidei profeſſionem publice edunt, & in genua provoluti, preces ad Deum & ad Jeſum Chriſtum, τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν, fundunt. **).

*) Chemnitius in Exam. Conc. Trid. Dallæus de confirmat. lib. 2. c. 1. Kortholtus in confirmationis ſacramento §. 18.

**) Præter eos, quos paullo ante eltavi, auctores lege Pfaffium de confirmatione Cetechumenorum in eccleſiis Aug. Conf. uſitata, *Edmundum Martene* de ritibus ſacr. eccl. lib. 1. p. 232, & alios, quos affert Fabricius in Bibliographia antiquaria, p. 395.

Ac quoniam ſatis multa de iis ritibus dixi, qui hodieque in uſu ſunt: nunc tandem ad eos accedo, quorum aut nulla, aut exigua ſuperſunt veſtigia, licet olim ubivis fere locorum obtinuerint. Ex his eſt ritus perantiquus & benevolentiæ amoriſque plenus, *oſculum* ſcilicet *pacis*, quod & *fraternitatis*, *ſanctum* & *pax* ipſa dici ſolet. Tranſiit hic mos ab ipſis gentis Chriſtianæ auſpiciis in eccleſiam, & ad totum fere orbem Chriſtianum dimanavit. Origo eius, ſi quid video, a gentilibus eſt repetenda. Hi enim, obędientiæ & reverentiæ ſignificandæ cauſa, viris dignitate atque virtute illuſtribus oſcula figebant, atque etiam reges, magiſtratus, heroas denique deoſculabantur, quod Hebræis quoque in conſuetudinem veniſſe, ſacræ paginæ teſtantur. 1 Sam. X, 1. Pſ. II, 12. Proprius ab hoc oſculo, obedientiæ ſigno, abeſt id, quod ad declarandam obſervantiam inferiores ſuperioribus, ſubditi imperantibus, diſcipuli magiſtris offerebant, ita ut non manus ſolum, ſed etiam pedes deoſcularentur. Luc. VII, 38. Multa præterea ab antiquis auctoribus afferuntur genera oſculorum, quæ in occurſibus, in diſceſſu, amicis atque cognatis, denique peregre advolantibus, diuque deſideratis figi ſolebant. Hebræis id moris fuiſſe, frequentiſſima veteris codicis loquuntur teſtimonia. Gen. XXXI, 28. 2 Sam. XIX, 39. Gen. XXVII, 27. XXIX, 11. Luc. VII, 45. Exod. XVIII, 7. Perſas autem

autem atque Græcos eundem morem diligenter ſervaſſe, multa græcorum ſcriptorum loca perhibent, quæ longo ordine recenſet Buchërus.*) Verum enimvero præſtans hæc oſculandi cerimonia, mox laſciva evaſit & idololatrica. Conſueverunt nimirum gentiles non ſtatuas ſolum atque idola oſculari, quod & ſacræ paginæ 1 Reg. XIX, 18. & Hoſ. XIII, 2. teſtantur; ſed ſummum quoque nefas habebatur, ſi quis deos & ſana illorum absque oſculis accedebat, vel, ſi labiis tangi non poſſent, manum ori admotam non ſuaviabatur & oſcula verſus illa traiiciebat. Neque in eo acquievit gentilium ſuperſtitio, ſed eo usque progreſſa eſt, ut imagines, aras, lapides ſculptos & quæ ſunt alia, oſculis exciperet.

Aſt omnem hunc morem, divino honori obnoxium, deteſtati ſunt veteres Chriſtiani, & ſibilis quaſi exceperunt turpia hæc gentilium figmenta. Nihil enim niſi oſculum, ſinceræ pacis, charitatisque haud fucatæ teſſeram, ad ſemet tranſire paſſi ſunt. Neque tamen ſola antiquitas hanc exoſculandi legem ſanxit; ſed quoniam ad charitatem, & ad omnia tam humanitatis quam benignitatis officia proni ferebantur Chriſtiani, ipſeque hic mos præcepto Pauli inniti videbatur, Rom. XVI, 16. 1. Cor. XVI, 20. 2. Cor. XIII, 12., eundem ritibus ſuis adſcribere non dubitarunt. Mutaverunt

*) Antiquit. biblic. p. 683 ſeq.

runt autem civilem eius uſum in ſacrum atque eccleſiaſticum, amoris mutui, concordiæ, & communionis ſanctæ indicem; ita ut, cum ethnicis idem faciendo, aliud prorſus intenderent. Cave vero credas, unam ac ſimplicem fuiſſe hanc ceremoniam, quæ multiplex erat & alio atque alio modo adhibebatur. Namque inde a primis eccleſiæ ſeculis oſculum tam in conventibus ſacris, quam in vitæ communis uſu admodum frequens erat. Quotiescunque enim ſacra ſua publica celebrabant Chriſtiani, finitis precibus & oratione peracta *) vir virum, fœmina fœminam oſculo excipiebat, omnesque, ob imminens iis temporibus atrociſſimæ perſecutionis periculum, veluti moribundi ſibi invicem valedicebant; quare etiam ritus hic *orationis ſignaculum*, & *ſanctum oſculum* ſalutatur. Verum obſolevit mox, una cum oſculo in domibus privatis, viisque publicis uſitato; cum vel ob ingraveſcentem abuſum, vel ob acerbas gentilium cavillationes abiicere id tenerentur Chriſtiani.**) Martyres porro vinculis detentos, infantes in mundum nuper editos, neophytos quoque ad congratu-

*) Iustinus Mart. ſub finem Apolog. 2: Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα, παυσάμενοι τῶν εὐχῶν.

**) Kortholti Paganus obtrectator, ſive de calumniis Gentilium in veteres Chriſtianos. lib. 3. cap. 5. pag. 48. Cuius libri tanta eſt utilitas atque præſtantia, ut antiquitatum chriſtianarum ſtudioſus eo carere vix poſſit.

gratulandum illis de admiſſione in eccleſiam, oſculis amplexibusque exceptos fuiſſe legimus. Commemorabile etiam eſt oſculum, quo ſe ſalutabant communicantes ad ſacram ſynaxin acceſſuri. Dabant id plerumque ante uſum euchariſtiæ; ita tamen, ut in eccleſia orientali ante oblationem, in occidentali vero poſt conſecrationem Epiſcopus clericos, fideles ſemet invicem, habito ſexus reſpectu, ſuaviarentur. Quam temporis differentiam in utraque eccleſia ſervatam, tot tamque manifeſta Patrum docent teſtimonia, ut dubitari de ea non poſſit.*) Denique morem Hebræis atque Romanis interdum uſitatum, oſculo ſcilicet morientibus & emortuis valedicendi, **) in ſe quoque receperunt Chriſtiani veteres, nec tamen diu ſervarunt; cum in malam partem mox traheretur. Quibus omnibus ſi adhuc addere quid vis, id potiſſimum erit, quod pertinet ad oſcula in conventibus ſacris dari ſolita. Tantum enim abeſt, ut Chriſtiani morem hunc ſemper ſervarint, ut potius ſingulis ieiuniis, omnibusque diebus feſtis, triſtem aliquam rem in memoriam revocantibus, neglexiſſe videantur.***) Quare etiam illo tempore, quo paſſionis memoria

 con-

*) Vide Binghamum Orig. lib. XV. c. 3, & Rixnerum de veterum Chriſtian. circa S. Euchariſt. inſtitutis. c. 7.

**) Geier de luctu Hebræor. C. 5. §. 11. Kirchmannus de funeribus Romanorum. Quenstadius de Sepultura veterum. p. 66.

***) Tertullianus de oratione. c. 14.

concelebratur, oſcula figere recuſabant, *tum* quia oſculum lætitiæ ſignum erat, cui his præſertim diebus ſe dare nefas habebatur, *tum* quia oſculi hypocritici, fraudis ſceleriſque pleni, a Juda proditore in Chriſtum defixi memoria atque imago animos tunc ſubibat.*)

Sed mitto hæc, &, qui plura ſcire cupiunt, ad eos, quos nominavi, auctores, tanquam ad fontes ablego, ut habeant, ubi ſitim reſtinguere poſſint. Jam enim me invitat alia res, dignior forſan, cui luminis quid ex antiquitate affundatur. *Fiſtulam* puto *eucharisticam*; cuius uſus frequens olim fuit & in eccleſia latina longe lateque patens, nec hodie ita evanuit, ut nulla eius ſuperſint veſtigia. De ortu fiſtulæ, quæ *calamus* etiam, *ſuctorium*, *arundo*,

*) De antiquo oſculandi ritu plura habet TOBIAS PFANNERUS de oſculis Chriſtianorum veterum, MARTINUS von KEMPEN de oſculis veterum, PETRUS MÜLLERUS de oſculo ſancto, RITTERSHUSIUS de oſculis & BUCHERUS Antiquit. Biblic. p. 674 ſeqq. Idololatricum oſculandi morem, qui inter Pontificios dudum obtinet, nemo ignorat. Solent enim agnellum ex auro, argento aliave materia factum, poſt pacem a Sacerdote impertitam deoſculari, quod vocant das Pacem-Küßen. Solent etiam devotis, moribundis atque maleficis ad ſupplicium deducendis, martyrum reliquias, crucem ligneam & alia deoſculanda præbere. Quæ vero in Pontificum pedes figuntur oſcula, quid aliud produnt, niſi vaniſſimam ſuperſtitionem, & effrænatam Paparum inſolentiam?

arundo, *canalis*, *canna* & *ſiphon* *) dici olim ſolebat, magna eſt inter eruditos ſententiarum varietas. Alii quidem fiſtulas euchariſticas ſeculo demum XII excogitatas eſſe adfirmant. **) Alii vero ritum hunc longe antiquiorem faciunt. ***) Nec iniuria. . Adeſt enim *Ordo Romanus*, quem FABRICIUS πολυμαθέστατος *librum* vocat *eccleſiaſticum iam ante Caroli M. tempora notum;* ****) adſunt etiam alia teſtimonia omni exceptione maiora, quibus evinci facile poteſt, uſum fiſtulæ euchariſticæ ſec. VIII iam innotuiſſe. Certe ad ſeculum XII origo eius referri nequit, cum ſciamus, communionem *ſub utraque* tunc ceſſaſſe, nec ullum calicis uſum fuiſſe in S. Cœna laicis exhibenda. Tametſi vero de ortu fiſtulæ inter ſe diſſideant eruditi, in eo tamen conſentiunt omnes, nimiam erga euchariſtiæ ſymbola religionem huic conſuetudini viam quaſi patefeciſſe. Timebant enim

 homi-

*) Lege omnino CAROLI DU FRESNE Gloſſarium mediæ latinitatis, ex quo multa hauſit Io. VOGT, cuius pererudita extat Diſſert. de Hiſtoria fiſt. euchariſt. Brem. 1740. Sunt, qui fiſtulam euchar. λαβίδα vocari putent. Errant autem, cum λαβὶς ſit *cochlear*, quo utuntur ſacerdotes græcæ eccleſiæ addicti, ad panem vino benedicto intinctum communicantibus porrigendum. Vid. HEINECCII Abbildung der griechiſchen Kirche. P. 3. p. 320.

**) BUDDEUS in Diſſ. de ſymbolis euchariſt. §. 11.

***) VOGT in Diſſ. modo laudata. p. 26.

****) In Biblioth. med. & inf. latinit. T. V. p. 502.

homines, ne guttula vini conſecrati periret aut effunderetur; ideoque tanti, ut putabant, periculi evitandi cauſa fiſtulas argenteas, aureas, orichalceas aliasque adhibebant, unde laici vinum ſugerent. Atque intempeſtivus hic metus ſuaſiſſe videtur alios ritus, hoc ipſo, de quo nunc loquimur, antiquiores, & eccleſiæ græcæ hodie familiares. Hinc enim natus eſt mos, panem euchariſticum vino intingendi, eundemque cochleari adhibito laicis porrigendi. Cuius tanta eſt antiquitas, ut adeo ad ſeculum IV vel V pertingat.*) Neque tamen diu duravit, & in eccleſia latina deſiit ita, ut inde a ſec. XI nulla eius reperiatur mentio. Melius quid expertæ ſunt fiſtulæ euchariſticæ, quas, ſcimus, inter Pontificios adhuc obtinere, & ab his ad Lutheranos tranſiiſſe. Hi enim poſt ſacrorum repurgationem & παλιγγενεσίαν cum tot aliis ritibus, ab eccleſia romana acceptis, hunc quoque ſervarunt. Nec dubium eſt ullum, quotquot in terris brandenburgicis, holſatienſibus, cellenſibus aliisque Auguſtanæ Confeſſioni addicti ſunt, calamo ſuctorio diu uſos fuiſſe, donec ſuperiorum iuſſu abrogaretur.**) Hodie quidem in eccleſia hamburgenſi viget; cui plures forſan adnumerari poſſunt, quibus fiſtulæ euchariſticæ uſus placet, vehementer olim

*) Sonntag de intinctione panis euchariſtici. Petrus Zornius in Hiſtoria euchariſtiæ infantum. p. 59. Heineccius. lib. cit. P. 8. p. 295.

**) Vogt l. c. p. 34. 41.

olim & nunc vituperatus, neque tamen adeo vituperabilis, ut defendi nullo modo poſſit.

Poteram adhuc multa afferre de agapis, de eulogiis, de manuum ablutione aliisque ritibus tam euchariſtiam præcedentibus, quam eam ſubſequutis. Verum reticeo plura, cum vel non ſint Adiaphora euchariſtica, vel in ipſa veteri eccleſia nec communis nec perpetuæ fuerint obſervantiæ. Dicam tamen, ne omnem rem ſilentio præteriiſſe videar, de *agapis* & *eulogiis*, quam fieri poteſt, breviſſime. Et ad *agapas* quod attinet, parabantur illæ ex reſiduis oblationum partibus. Scimus enim, morem offerendi panem & vinum, aliasque res, primitivæ eccleſiæ per fuiſſe familiarem; ita ut omnes iam iamque communicaturi, iique ditiores, munera ſua ad altare offerrent.*) Quæ quidem hunc præſertim in finem offerri ſolebant, ut elementa euchariſtica ex illis pararentur; quoniam primis poſt Chriſtum natum temporibus eccleſiæ vel nullis vel exiguis inſtructæ erant reditibus, nec ſatis habebant, unde vinum & panem ad S. Coenæ uſum emerent. Cum vero ob magnum communicantium numerum, magnæ & inſignes plerumque eſſent oblationes, reliquas earundem partes aliis uſibus deſtinare, viſum fuit Chriſtianis.

Duplex

*) Binghamus Orig. eccl. lib. XV. c. 2. Hildebrand in Offertorio pro defunctis. c. 4 ſeqq. J. G. Walchius in Hiſt. eccl. N. T. p. 421-743.

Duplex hinc ortum traxit conſuetudo. Namque & eccleſiæ miniſtris oblationum pars aliqua, unde alerentur, porrigebatur, & συμφόρητα δεῖπνα, pauperibus ſuſtentandis inſervientia, ex illis inſtruebantur. Hæc illa ſunt convivia, *agaparum* nomine inſignita, quoniam ad fovendam caritatem (ἀγάπην) vel maxime tendebant. Equidem iam apoſtolorum ætate notas fuiſſe agapas, nonnulla ſacri codicis teſtimonia arguunt; an vero omnibus Chriſtianorum cœtibus in uſu fuerint, vix adfirmare auſim. Neque certa lege definiri poteſt, utrum eadem ratione, eodem ordine ubivis peractæ fuerint. Diſceptarunt hac de re eruditi, & adhuc ſub iudice lis eſt. Sunt nimirum, qui *ante*, ſunt vero etiam qui *poſt* euchariſtiam communia hæc convivia celebrata fuiſſe contendunt. Qui agapas S. Cœnam anteceſſiſſe cenſent, ad teſtimonium Pauli, 1 Cor. XI, 20. 21. obvium, provocant quidem, ſed non ſatis recte, quoniam de abuſu ſermo eſt. Qui vero peracta demum ſynaxi convivia illa caritatis habita fuiſſe ſtatuunt, *Chryſoſtomum, Theodoretum*, aliosque a partibus ſuis ſtantes habent, &, quod maius eſt, communi propemodum conſuetudini, euchariſtiam in matuti-

tutinis conventibus vel etiam veſpertino tempore*) celebrandi, excepto illo viridium die, innituntur. Sed meum non eſt, altius indagare hanc litem, & a cuius parte ſtet veritas, fuſius diſquirere.**) Facere tamen non poſſum, quin unicum hoc

*) Satis manifeſte hoc docet TERTULLIANUS Apolog. c. 39, quem locum adſcribere lubet, quoniam facit ad caſtitatem Agaparum cognoſcendam: "*Nihil vilitatis, nihil immodeſtiæ admittit. Non* "*prius diſcumbitur, quam oratio ad Deum præguſtetur. Editur, quantum eſurientes capiunt;* "*bibitur, quantum pudicis eſt utile. Ita ſaturantur, ut qui meminerint, etiam* per noctem "*adorandum Deum ſibi eſſe; ita fabulantur, ut* "*qui ſciant, Dominum audire. Poſt aquam* "*manualem &* lumina, *ut quisque de Scripturis* "*ſanctis vel de proprio ingenio poteſt, provocatur* "*in medium, Deo canere: hinc probatur, quomodo* "*biberit. Atque oratio convivium dirimit. Inde* "*diſceditur, non in catervas cæſionum, neque in* "*claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciviarum, ſed ad eandem curam modeſtiæ & pudicitiæ; ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam* "*diſciplinam.*"

**) Sive euchariſtiam anteceſſerint agapæ, ſive eam ſubſecutæ, vel, quod alii volunt, ab ea interdum ſeparatæ fuerint, legimus tamen, S. Cœnam idem nomen ſæpius ſortitam fuiſſe; quod luculenta vetuſtiorum ſcriptorum comprobant teſtimonia. Vid. WALCHIUS l. c. 4, 740. Nec immerito *agaparum* nomen Cœnæ tribui puto, *tum* quia caritas & amor non ultimus eius eſt finis, *tum* quia ipſæ illæ agapæ ſemper, licet vario modo, cum ea coniunctæ fuerunt.

hoc addam, quod præſtans ille laudeque dignus mos per tria ſæcula frequentatiſſimus, non ita multo poſt in deſuetudinem abierit, & tandem ſec. V. legibus contra hæc caritatis convivia, honeſta olim & pudica, latis, fuerit interdictus. Rationes huius interdicti, conciliorum Laodiceni & Carthagin. III. decretis ſtabiliti, duas præſertim invenio: 1. quia abuſus pedetentim ingraveſcentes nimiam peccandi occaſionem præbebant, 2. quia gentiles, omnesque Chriſtianorum adverſarii iam inde a prima horum conviviorum origine, horrendas criminationes, deteſtandam præcipue impuritatis & ἀνθρωποφαγίας ſuſpicionem in illa coniecerant. At enimvero cum longius prodiiſſet hæc conſuetudo, altioresque egiſſet radices, quam ut uno actu deſtrui & exſtirpari poſſet, eam hinc inde occulte viguiſſe legimus, ita ut ſec. VII. nonnulla veſtigia moris illius reperiantur, qui innocenter & caſte ad noſtra usque tempora ſervari potuiſſet. *)

De

*) Binghamus l. c. lib. XV. c. 7. Schurzfleiſchius Diſſ. de agapis. Quistorpius Diſſ. de agapis naſcentis eccleſiæ Chriſtianæ. J. H. Boehmer in Diſſertationibus iuris eccleſiaſt. antiqui. Diſſ. 4. Ad ſimilitudinem agaparum accedere videntur

De *eulogiis* pauca monenda habeo. Varius & multiplex illarum eſt ſignificatus, probe tamen diſtinguendus, ne, quod in tanta vocis homonymia facile fieri ſolet, confuſioni locus detur. Primo quidem *eulogia*, (quæ, ſi vocis etymon ſpectes, benedictionem vel conſecrationem ſignificat,) idem fuit quod euchariſtia; unde calicem ποτήριον τῆς εὐλογίας dicit Paulus 1 Cor. X, 16.*) Hæc, ni egregie fallor, primitiva vocis huius inter Chriſtianos ſignificatio fuit, utpote a vetuſtiſſimis patribus frequenter uſurpata. Verum cum diſciplina, quæ euchariſtiam ſpectat, non ita multis poſt Chriſtum natum ſeculis aliquantum mutaretur, dum quidam a communicandi neceſſitate immunes eſſe cuperent, & tantum ad S. Cœnæ celebrationem ſpectandam venirent, alius evlogiarum ortus eſt ſignificatus. Qui enim euchariſtia perfrui recuſabant, panem quendam conſecratum, ab ipſa S. Cœna tamen diver-

ſum,

dentur CHARISTIA & PHILOTESIA veterum, de quibus Jo. FRONTO in Epiſtolis ſelectis a. 1674. epiſt. 1. & VALERIUS MAXIMUS l. 2. c. 1. n. 8.

*) BINGHAMUS Orig. eccl. lib. 15. c. 4. QUENSTEDT Antiq. eccleſ. p. 393.

Digitized by Google

ſum, accipere poterant, qui *evlogia* appellabatur. Nec raro evlogiarum nomine ea pars inſignitur, quam Clerici ex oblationibus populi recipiebant: hanc enim primis eccleſiæ temporibus unam alendi Clericos rationem fuiſſe, iam ante monui. Denique evlogiam id quoque audiviſſe deprehendimus, quod iis, qui iuſtam ob cauſam aberant, quique vel ægrotabant vel vinculis conſtricti erant, a ſua ipſorum aut ab aliis eccleſiis ad teſtificandum amorem mittebatur. Fuit hoc, (deſinente ſcilicet antiquo more ipſam euchariſtiam mittendi) fuit, inquam, panis S. Cœnæ inſtar, diverſa tamen formula adhibita, benedictus, adeoque iure optimo evlogia dici ſolitus. Hi, quod ego quidem ſciam, potiores ſunt evlogiæ ſignificatus, quos pro temporis penuria reperire licuit.

ORATIO

ORATIO INAUGURALIS,

DE

EO, QUOD JUCUNDUM EST IN VITA SCHOLASTICA.

Quamquam me pudor, quem mihi natura tribuit, ſatis impedire poterat, quo minus in ſplendido hoc Summorum Virorum conſeſſu ſurgerem; fecit tamen beneficii in me collati magnitudo, ut timiditate mea me facilius exſolverem, & inſolito quodam dicendi deſiderio exardeſcere mihi viderer. Placuit enim *Celſisſimæ Reverendisſimæque Principi Noſtræ*, ſuadentibus Vobis, Fautores ſummopere colendi, qui Illuſtris Gymnaſii Quedlinburgenſis curam geritis, me peregrinum hominem & in umbra ſcholaſtica latentem ad terras has arceſſere, muſarumque Quedlinburgenſium cœtui adiungere. Quod quoties mecum reputo, (reputo autem ſæpiſſime) toties Deum T.O.M., nutu ſuo res humanas gubernantem, venerabundus adoro, & in Veſtræ benevolentiæ admirationem rapior maximam. Quid mirum itaque, quod dicendi munus non modo non recuſem, ſed etiam ardenter cupiam, ut, quanta in me exſtent merita Veſtra, & quanto voluptatis ſenſu Veſtra me perfundat benignitas, publica hac oratione teſtificari

 poſſim.

poſſim. Aſt arduum ac difficile munus! Quo minus enim ea in me eſſe video, quibus tam honorifice a Vobis invitari potui, eo magis hæſito, & quid prius, quid poſterius dicam, neſcio. Dicam tamen, quamvis parum ornate ac eleganter, ſed ita, ut debitas Vobis gratias agam, quoniam referre illas penituſque exſolvere, virium mearum non patitur tenuitas.

Ante vero quam hoc perficiam, liceat, Auditores, quia diſſerendi neceſſitatem & mos maiorum & muneris capeſſendi ratio impoſuit, liceat, breviter ſummatimque docere, quam ſuaves, quam iucundi, quam denique exoptabiles ſint illorum labores, qui ſcholæ operam dant, quique iuventuti viam ad eruditionem, ad ſapientiam, ad virtutem muniunt. Quæ res ſicuti ab hoc, quod per ſex annos ſecutus ſum, vitæ genere non abhorret, ita Veſtrum exſpectat iudicium, Veſtramque efflagitat attentionem, quam, ut benevole mihi concedatis, rogo atque obteſtor.

Equidem, Auditores, ille ego non ſum, qui omnem moleſtiam, omnes acerbitates a vita ſcholaſtica abeſſe contendam, aut eos vituperem, qui ſenio confecti & diuturnis laboribus fracti, tandem rude donari cupiunt. Eſt enim hæc rerum humanarum conditio, ut nihil ab omni parte beatum dici queat, utque illa ſors optima plerumque ſit,

quæ

quæ minimis premitur vitiis. Veruntamen mirari ſæpius ſoleo, qui fiat, ut iuventutis doctores a laboribus ſuis faſtidio quodam & ſatietate celerrime abalienentur, ſortemque ſuam iniquo animo ferant, lugeant, deplorent. Reperiuntur ſane permulti, qui ſcholaſticum munus triſte & acerbum putant; qui functionum ſuarum pertæſi quotidie corrugata fronte ac vultu ſuperciliofo apparent; qui ſemper queruli ſunt, difficiles, moroſi; qui quoties ad ſtationes ſuas diſcedunt, toties in iuvenes, non vano metu conſtrictos, acriter detonant, eorumque animos obiurgationibus ſuis abſterrent magis, quam præceptis alliciunt atque demulcent. Nec hoc ſatis; ſed aliorum quoque aures querelis ſuis fatigant, quas ſi quando ſurdas experiuntur, tunc certe vehementius exardeſcunt & inflammantur. "O! miſeros nos, inquiunt, o! infelices, quibus contigit, effrenem et refractariam iuventutem coercere, innumera laborum faſtidia devorare, ac omne tempus, quod ab aliis cum voluptate tranſigitur, moleſtiſſimis laboribus tribuere. Quid enim moleſtius, quid triſtius, quam balbutiens diſcipulorum os formare, ſtilum vacillantem regere, exercitia non ſine multo ſudore emendare & quaſi Augiæ ſtabulum exſtercorare, iuvenes petulantes ad probitatem, ignavos ad induſtriam, ad ſobrietatem luxuriantes revocare?„ — Sed abeant & lamentari deſinant hi homines, qui, dici vix poteſt,

 quam

quam perverſe omnia diiudicent, & quantum, quamque irreparabile damnum rei afferant ſcholaſticæ. Videamus, quæ tandem medicina illis parari poſſit, quibus iuventutis inſtitutio ſordet atque vileſcit. Videamus, quanti ex laboribus ſcholaſticis percipiantur fructus.

Atque ut hæc omnis cauſa eo melius diiudicari queat, non teſtimoniis, ſed rationibus agendum videtur. Has vero dum accurate perpendo, ante omnia in mentem venit id, quod ad adverſarios ab errore revocandos plurimum ponderis habet. Nimirum magna eſt laborum dulcedo, quibus aliorum mentes iis rebus imbuuntur, quæ vitæ ornamenta & felicitatis præſidia ſunt. Hunc vero laborum ſcholaſticorum finem eſſe, quis eſt, qui neſciat? Dum enim iuvenes docemus, quid in quovis vitæ genere fugiendum expetendumue ſit; dum bonæ mentis integritatem quotidie ſuademus; dum faces & incitamenta ſtudiorum a pietate arceſſimus, quæ ſola animum ſerenum, tranquillum & alacrem reddit; dum, inquam, hæc omnia agimus; quid aliud eſt inſtitutio noſtra, quam fons & radix virtutis, quæ per omnem vitam ſeſe diffundere ac publice conſpiciendam præbere debet? Jam quis tam ferreus eſt & ab omni ſenſu alienus, quem non delectet, aliorum pueritiam, a cuius educatione totius vitæ exſpectatio pendet, ſic formaſſe, ut mens adhuc tenera ſaluberrimis præceptis mu-

niatur, & quantus ſit in virtute ſplendor, quanta in vitiis deformitas perdiſcat? Quis eſt, quin ſaltim aliqua lætitia afficiatur, quoties cogitat, quam egregium ſit, iuvenum animos ad vitæ humanæ caſus ſic præparaſſe, ut neque rebus ſecundis nimio efferantur gaudio, neque adverſis nimio luctu deiiciantur, neque voluptatibus diffluant, neque ira exardeſcant & ad ſævitiam abripiantur? Equidem ultro fateor, ab honeſtiſſima hac voluptate multos abeſſe, eos præſertim, qui vel id unice agunt, ut diſcipulorum memoriam loquendi formulis effarciant, vel qui in explicandis verborum ſignificatibus deſudant, id vero, quod concinnum, elegans, aptum & pulchrum eſt, aut ignorant aut ſaltim reticent, vel qui vanis laboribus ſe aliosque diſcruciant, & argutiis intenti nunquam ad maiora adſurgere poſſunt. Hæc vero docentium culpa eſt, non illorum, qui liberalibus diſciplinis innutriri & præclararum rerum ſtudio accendi debent.

Magna eſt vitæ ſcholaſticæ dulcedo, magna voluptas, qua perfruuntur omnes, quotquot iuventutem ſic inſtruunt, ut facilius ad id, quod bonum rectumque eſt, perducatur. Quid vero, Auditores? Nonne æque iucundum eſt ac ſuave, iuvenum ingenia formare, & tenebricoſas mentes artibus diſciplinisque, tanquam lumine quodam, colluſtrare? Nonne ſplendidum eſt, ſcientiarum penetralia recludere & ad eruditionem ducere, quæ, ſi

ad virtutem accedit, tum illud neſcio quid præclarum atque excellens exſurgere ſolet? Ego certe ſic ſemper mecum conſtitui, magnam eſſe ſcientiarum vim, ad animos non ſolum oblectandos, ſed etiam excitandos & inſatiabili diſcendi deſiderio inflammandos. Si enim in iuvenum conſeſſu libros a viris ſumma doctrina exculris conſcriptos explicamus, ſi græcæ romanæque ſapientiæ theſauros aperimus, ſi Theologiam, Hiſtoriam, Matheſin, Phyſicam ceterasque diſciplinas, quæ in ſcholis tractari ſolent, tradimus; maximam certe rerum multitudinem deprehendimus, quæ præſtantia & utilitate ſua ſe optimo cuique commendant. Hoc autem ſi verum eſt, ut eſt veriſſimum, neſcio ſane, quid tandem ſibi velint ii, qui de vitæ ſcholaſticæ moleſtiis acerbe conqueruntur, nec diſciplinarum, quas tractant, dignitate moventur. Quid enim animum optimarum rerum ſtudio allicit, allectumque a ſceleribus defendit? Scientiæ. Quid ea docet, quæ ad communem fructum efferri, & in aſpectum lucemque prodire poſſunt? Scientiæ. Quid eas res præbet, quæ nec furem nec prædonem timent, nec incendiis atque ruinis obnoxiæ ſunt? Scientiæ. Quid denique ſempiternam nominis memoriam diſſeminat cum omni poſteritate adæquandam? Scientiæ. Has itaque non colamus? Non admiremur? Non omni ſtudio expetendas putemus? Felices ſane omnes, qui iis ſtudiis

ſe

ſe totos tradunt, quæ adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium & ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur.

Aliud adhuc reſtat argumentum, idque, ni egregie fallor, firmiſſimum, quo tandem extra omnem dubitationis aleam ponitur, maximam eſſe laborum ſcholaſticorum ſuavitatem. Nempe non exigui ſunt fructus, qui ex iuvenum inſtitutione in rempubl. & in omne vitæ genus redundant. Erudiuntur enim iuvenes, non ut minutiis & ſubtilitatibus caput onerent, non ut vocabulis inhæreant & vanæ eruditionis farraginem corradant, non denique, ut horridos & incultos mores alant. Sed hic eſt finis, ad quem tanquam ad metam aliquam tendunt ſcholaſtici labores, ut iuvenes, qui quaſi flos & decus patriæ ſunt, ſtudiis, quæ ad humanitatem ducunt, imbuantur, & ad omne officii munus præparentur, ne quando ornamenta deſint & fulcra, quibus reſp. nitatur, confirmetur, augeatur. Nullum enim publicorum officiorum eſt genus, nulla adminiſtrandæ reip. ratio, quæ non ita literarum auxilio indigeat, ut iis plane neglectis metuenda ſit ſumma confuſio rerum. Quare, quamvis multa adhuc atque egregia ſint mortalium inſtituta, quibus publicæ ſaluti conſulitur; neſcio tamen, an ſalubrius ullum ſit & magis

neceſſarium, quam ſcholæ, in quibus ita erudiuntur iuvenes, ut erudire iterum alios & præſertim videre poſſint, ne quid detrimenti capiat reſp.

Optimi itaque omnium ſeculorum principes hoc ſibi datum putarunt, ut literarum ſtudia excitarent, & ſcholas foverent, quas ſapientiæ virtutisque ſeminaria eſſe non ignorabant. Scholarum autem utilitas ex eo cognoſcitur maxime, ſi, qui in illis formantur, iuvenes, non ſcholæ ſed vitæ diſcunt, adeoque iis rebus imbuuntur, unde ſcire poſſint, quid in omnibus rebus factu optimum ſit, quæ officia parentibus, patriæ, amicis impendenda ſint, quibus legibus publica ſalus contineatur, quantam vim ad muniendam ſuam aliorumque felicitatem habeat religio, cur denique bonus civis eſſe non poſſit, niſi bona mente inſtructus. His omnibus itaque ingenuarum artium magiſtri occupantur; in hoc unice deſudant; his denique ſaluberrimis præceptis iuvenum pectora implent ac muniunt. At enimvero quantos horum laborum fructus, quantas vitæ ſcholaſticæ ſvavitates, quanta oblectamenta eſſe oportet, præſertim ſi prudens & ſobria inſtitutio fidem facit, fore, ut aliquando iuvenum, qui iam ex ore noſtro pendent, felicitatem, gloriam & publica in patriam merita conſpiciamus. Lætantur agricolæ, ſi ſurculos ſua manu inſitos, in arbores amplas frugiferasque excreſcere vident; lætantur, ſi ſemen, quod

quod gremio mollito atque ſubacto excepit terra, primum herbeſcit, mox culmo erigitur, denique ſpicas fundit multo tritico gravidas, & largæ meſſis teſtes. Quidni itaque lætentur boni bonarum artium magiſtri, ſi iuvenes diſciplinæ ſuæ traditos quotidie ad maiora exſurgere & ad ſolidæ eruditionis decus generoſo impetu ferri ſentiunt, alios vero, quorum ſtudia olim regebant, ampliſſimis honoribus ornatos vident?

Multa adhuc ſunt, quæ ad commonſtrandas muneris ſcholaſtici ſuavitates plurimum valent, quæque obſcura eſſe poſſunt nemini, niſi quem invidia aut partium ſtudium a veritate revocant. Sed hæc omnia longa oratione proſequi, iam vetor. Unum tamen a me in dicendo prætereundum non eſt. Quis enim hoc negare & poteſt & audet, quod, qui iuvenes erudiunt, amplam occaſionem ſibi ad promovenda ſtudia ſua oblatam habeant? Nunc enim divinæ ſapientiæ præcepta explicant, quæ quoniam vitæ noſtræ mirum quantum inſerviunt, & animum a turpitudine ad honeſtatem, a vitiis ad virtutem ducunt, omnem certe diligentiam noſtram iure quodam ſuo ſibi vindicare videntur. Nunc iis ſtudiis operam dant, quæ ab humanitate nomen arceſſunt, quæque ſermonibus noſtris leporem quendam ac venuſtatem, moribus elegantiam, actionibus denique dignitatem conciliant. Nunc rerum geſtarum annales evolvunt,

& gentium fata, imperiorum præcipites caſus, bellorum inexſpectatos eventus, & viros bellica virtute illuſtres aut pacis artibus inſtructos contemplantur. Nunc DEMOSTHENEM & CICERONEM, ſummos, quos Græcia & Latium tulit, oratores admirantur. Nunc VIRGILIUM, divinum & immortale ſonantem, quem ipſa Græcia ſtuperet, niſi HOMERUM habuiſſet, advocant. Nunc HORATII odas, monumentum ære perennius regalique pyramidum ſitu altius, legunt, relegunt, nec legendo unquam ſatiari poſſunt. Nunc ad Philoſophiæ penetralia accedunt, & vel de ratione inſtituendæ vitæ & de officiis, quæ Deo, nobis, aliisque debentur, diſputant, vel rerum, quæ in mundo fiunt, cauſas aperiunt, vel nimborum, fulminum, herbarum, omniumque, quæ gignuntur e terra, naturas, vires, utilitates perſequuntur. O! res præclaras & ardentiſſimo ſtudio expetendas! O! felices eos, quibus contigit, munere iſto fungi, quod totum iis ſtudiis occupatur, quæ animum varia atque multiplci rerum cognitione imbuunt! Iſti itaque acrius nobis inſectandi ſunt, vehementiusque repellendi, qui affirmare audent, munus ſcholaſticum non eſſe ita ſvave, ut ſit gerendum, ſed eſſe ita moleſtum & difficile, ut ſit pertimeſcendum.

Equidem quo magis orationis meæ vela pando, eo maior & patentior mihi oſtenditur curſus. Tem-

Temporis autem ratio, & eorum, quæ adhuc dicenda ſunt, multitudo, ut portum tandem aliquando reſpiciam, iubent. Namque quod hodie auſpicor munus, honorificentiſſimo Principis Abbatiſſæ iudicio atque decreto ad me delatum, id vero tantæ clementiæ benignitatisque teſtimonium eſt, ut tacitus illud præterire non poſſim, licet, non dicam exornare, ſed enarrare illud vix ſuſtineam. Quid enim, Clementiſſima Princeps, ad hanc ſpartam mihi demandandam Te commovere potuit? Num facultas, quam mihi ineſſe arbitraris? At, quantula illa eſt! An vero aliqua nominis mei cognitio? At, nihil certe de me, obſcuro homine, audiviſti unquam. Tua itaque eſt clementia, Tuum beneficium, quod in me contuliſti, ampliſſimum; cui quidem quamvis me plane imparem ſentiam, curabo tamen, ut ſpem, quam de me concepiſti, impleam, & optimorum Collegarum auxilio adiutus, veterem huius Lycei gloriam amiſſam reſtituam, vacillantem vero confirmem.

Etſi vero beneficium, quo me iam exornatum video, tantum eſt, ut nulla orationis commendatione indigeat, tamen longe amabilius eſt factum, cum id mihi traditum eſt per manus Summorum Virorum, qui ſplendore, meritis, doctrina, incredibili denique humanitate ſua, quidquid aliis præſtant, iucundiſſimum reddunt & maximum. Te iam compello, Vir Excellentiſſime, Voſque, Viri

S. V., qui rerum eccleſiaſticarum curam geritis, & quorum in me ornando ſtudium exſtitit tantum, quantum eſſe ſolet, cum ſummum eſt. Quare ſi ego iam laudes Veſtras, quæ maximæ ſunt, deprædicare, ſi animum Vobis deditiſſimum verbis declarare inſtituerem, oratio profecto mihi deeſſe non poſſet. Nunc autem cum neque auctoritatis, neque facultatis in me tantum ſit, quantum ad benevolentiam Veſtram digne ornandam, & ad gratias Vobis rite perſolvendas requiritur; animo & factis ſemper gratus eſſe, quam lingua et verbis malo. Inſidet enim animo meo penitusque infixa eſt favoris Veſtri memoria, quam nulla unquam delebit oblivio, nulla obliterabit ætas. Quamobrem, quidquid in me eſt ſtudii, laboris, diligentiæ, id omne eo conferam, ut beneficium Veſtrum ſempiterna animi pietate colam, & quibus rebus tributum eſt, eas, quam fieri poteſt, diligentiſſime curem.

Eandem mentem, eundem voluntatis affectum Vobis *etiam* declaro, Viri Conſultiſſimi & Summe plurimumque Reverendi, quibus Illuſtris huius Gymnaſii cura demandata eſt, quam etiam ſumma cum laude geritis. Veſtra enim de me ſpes atque opinio, quam multis adhuc ſignificationibus ſatis perſpicue declaraſtis, licet magis a Veſtro quodam

in

in me favore, quam ab re & veritate orta ſit, tamen a me poſtulat, ut pro tot tantisque in me meritis, gratias Vobis referam, quas poſſum maximas. Felicem itaque me, qui hanc opportunitatem nactus ſum, publice Vobis teſtificandi, quanto laetitiæ ſenſu Veſtra me perſuaderit benevolentia, & quam pulchrum, quamque glorioſum mihi ſit, laudari ab iis, qui ipſi omni laude cumulatiſſimi ſunt! Pergite vero, Fautores ſummopere colendi, pergite & homini Vobis deditiſſimo hoc tribuite, ut benignitate Veſtra ſemper fruatur, conſilio autem ſtudiisque Veſtris nunquam non ſuffulciatur. Efficite pro ea, qua valetis, auctoritate, ut intelligant omnes, promovendas eſſe veterum artes, fovendam eſſe eruditionem, colendam denique virtutem, quæ ſola ad felicitatem ducit nunquam interituram.

Ad vos mea nunc delabitur oratio, Viri doctiſſimi, Collegæ æſtumatiſſimi, quibuscum iam arctiori quodam vinculo coniungor. Utinam vero ſincerrimam animi mei erga Vos propenſionem & deditiſſimum illud ſtudium, quo Vos omnes proſequor & colo, ſatis ſignificare poſſem! At hæc omnia tanta in me ſunt, ut ſermonem non ferant & verbis exprimi neſciant. Nec etiam arbitror, Vos exquiſitam & verboſam officii promiſſionem deſi-

deſiderare: non enim verbis, ſed re & factis opus eſt, ut Vobis oſtendam, me talem ſemper futurum, qualem maxime optatis. Quamobrem ſi hæ boni collegæ partes ſunt, ut eorum, quibus familiariſſime utitur, favorem & amicitiam magni æſtimet, ut inclinatiore ad pacem ſit animo, ut nihil invidiæ, odio nihil, nihil denique ſuſpicioni det, ut in docendo ſit aſſiduus & laborioſus, ut utilitati publicæ ſua commoda poſtponat: hæc, inquam, ſi a bono collega exſpectantur, ſancte Vobis polliceor, me omni cura id ſemper acturum eſſe, ut iis omnibus ſatis faciam, quæ a me exſpectari & poſſunt & debent. Vos vero, Collegæ æſtumatiſſimi, in hoc mecum ſedulo atque ardenter incumbite, ut iuvenes, quos docemus, ad honeſtiſſima ſtudia excitentur noſtriſque exemplis inflammentur. Elaborate etiam in hoc, ut virtuti pietatique ſuus maneat honos, utque ex hac bonarum artium officina, tanquam ex equo Troiano, prodeant, quibus cura reip. & ſalus eccleſiæ committi poſſit. Præſertim vero Te, Collega coniunctiſſime, rogo atque obteſtor, ut, quod facis, benevolentia Tua me nunquam non amplectaris, amicitiæ Tuæ, qua nihil mihi ſvavius, nihil optabilius eſſe poteſt, addas perpetuitatem, meque laborum Tuorum Tibi adiungas comitem, quem ſemper habebis indivulſum, alacrem & ad quævis officiorum genera paratiſſimum. Quid

Quid tandem Vobis, Cariſſimi Juvenes, meum erga Vos animum longo ſermone commonſtrem, cum vel me non monente ſciatis, boni præceptoris eſſe, eos omnes, quorum ſtudia regit, ſumma fide ſic inſtituere, ut ad ipſos illos virtutis doctrinæque fontes ducantur, ex quibus ingenia & pectora irrigari poſſint? Quid ad bonarum artium ſtudia Vos exhorter, cum ſciatis, quanta liberalibus diſciplinis inſit ſuavitas, & quantus diſcendi ardor apud maiores Veſtros fuerit, qui olim hunc ludum frequentarunt? Fuit enim hæc quondam, fuit huius Lycei gloria, ut haberet iuvenes humaniorum literarum amantes & ſtudioſos, qui deinceps ſummam ingenii doctrinæque laudem aſſecuti ſunt, quorum etiam nonnullos in hoc litteratiſſimorum hominum conſeſſu videtis. Quanto itaque Vos ſtudio convenit, veterem hanc gloriam tueri, nec unquam pati, ut hoc ad poſteros propagetur, antiquam huius laudis poſſeſſionem per Vos conſervari non potuiſſe? Quare, quantum in Vobis eſt, cariſſima pectora, tradite Vos iſti doctrinæ, cuius ſtudium & utile & glorioſum Vobis reperietis. Ecce, hi ipſi ſummi atque præſtantes Viri, quorum ſplendidum conſeſſum admiramini, per me Vos exhortantur. "Conſumite, inquiunt, "conſumite omnem diligentiam Veſtram in addi-

"ſcendis

"ſcendis humanitatis ſtudiis, quæ optimus quisque "diligit, amat, & fovet. Cogitate quam breve "ſit vitæ humanæ curriculum, quam longum vero "diſciplinarum iter, quod Vobis emetiendum eſt! "Aſpernamini itaque & angue peius fugite eas res, "quæ vel ſtudia Veſtra retardare, vel a morum "probitate revocare Vos poſſunt! Colite virtu-"tem, qua nihil pulchrius, nihil præſtantius generi "humano Deus dedit! — His igitur ſanctiſſimis vocibus non ſtudio Veſtro reſpondebitis, Juvenes? His ſaluberrimis exhortationibus non movebimini?

A01 1467096

Google

BIBLIO
Vitto
X

BIBL
VN
X

Digitized by Google

ad virtutem accedit, tum illud neſcio quid præclarum atque excellens exſurgere ſolet? Ego certe ſic ſemper mecum conſtitui, magnam eſſe ſcientiarum vim, ad animos non ſolum oblectandos, ſed etiam excitandos & inſatiabili diſcendi deſiderio inflammandos. Si enim in iuvenum conſeſſu libros a viris ſumma doctrina excultis conſcriptos explicamus, ſi græcæ romanæque ſapientiæ theſauros aperimus, ſi Theologiam, Hiſtoriam, Matheſin, Phyſicam ceteraſque diſciplinas, quæ in ſcholis tractari ſolent, tradimus; maximam certe rerum multitudinem deprehendimus, quæ præſtantia & utilitate ſua ſe optimo cuique commendant. Hoc autem ſi verum eſt, ut eſt veriſſimum, neſcio ſane, quid tandem ſibi velint ii, qui de vitæ ſcholaſticæ moleſtiis acerbe conqueruntur, nec diſciplinarum, quas tractant, dignitate moventur. Quid enim animum optimarum rerum ſtudio allicit, allectumque a ſceleribus defendit? Scientiæ. Quid ea docet, quæ ad communem fructum efferri, & in aſpectum lucemque prodire poſſunt? Scientiæ. Quid eas res præbet, quæ nec furem nec prædonem timent, nec incendiis atque ruinis obnoxiæ ſunt? Scientiæ. Quid denique ſempiternam nominis memoriam diſſeminat cum omni poſteritate adæquandam? Scientiæ. Has itaque non colamus? Non admiremur? Non omni ſtudio expetendas putemus? Felices ſane omnes, qui iis ſtudiis

ſe

ſe totos tradunt, quæ adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium & ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, ruſticantur.

Aliud adhuc reſtat argumentum, idque, ni egregie fallor, firmiſſimum, quo tandem extra omnem dubitationis aleam ponitur, maximam eſſe laborum ſcholaſticorum ſuavitatem. Nempe non exigui ſunt fructus, qui ex iuvenum inſtitutione in rempubl. & in omne vitæ genus redundant. Erudiuntur enim iuvenes, non ut minutiis & ſubtilitatibus caput onerent, non ut vocabulis inhæreant & vanæ eruditionis farraginem corradant, non denique, ut horridos & incultos mores alant. Sed hic eſt finis, ad quem tanquam ad metam aliquam tendunt ſcholaſtici labores, ut iuvenes, qui quaſi flos & decus patriæ ſunt, ſtudiis, quæ ad humanitatem ducunt, imbuantur, & ad omne officii munus præparentur, ne quando ornamenta deſint & fulcra, quibus reſp. nitatur, confirmetur, augeatur. Nullum enim publicorum officiorum eſt genus, nulla adminiſtrandæ reip. ratio, quæ non ita literarum auxilio indigeat, ut iis plane neglectis metuenda ſit ſumma confuſio rerum. Quare, quamvis multa adhuc atque egregia ſint mortalium inſtituta, quibus publicæ ſaluti conſulitur; neſcio tamen, an ſalubrius ullum ſit & magis

neceſſarium, quam ſcholæ, in quibus ita erudiuntur iuvenes, ut erudire iterum alios & præſertim videre poſſint, ne quid detrimenti capiat reſp.

Optimi itaque omnium ſeculorum principes hoc ſibi datum putarunt, ut literarum ſtudia excitarent, & ſcholas foverent, quas ſapientiæ virtutisque ſeminaria eſſe non ignorabant. Scholarum autem utilitas ex eo cognoſcitur maxime, ſi, qui in illis formantur, iuvenes, non ſcholæ ſed vitæ diſcunt, adeoque iis rebus imbuuntur, unde ſcire poſſint, quid in omnibus rebus factu optimum ſit, quæ officia parentibus, patriæ, amicis impendenda ſint, quibus legibus publica ſalus contineatur, quantam vim ad muniendam ſuam aliorumque felicitatem habeat religio, cur denique bonus civis eſſe non poſſit, niſi bona mente inſtructus. His omnibus itaque ingenuarum artium magiſtri occupantur; in hoc unice deſudant; his denique ſaluberrimis præceptis iuvenum pectora implent ac muniunt. At enimvero quantos horum laborum fructus, quantas vitæ ſcholaſticæ ſvavitates, quanta oblectamenta eſſe oportet, præſertim ſi prudens & ſobria inſtitutio fidem facit, fore, ut aliquando iuvenum, qui iam ex ore noſtro pendent, felicitatem, gloriam & publica in patriam merita conſpiciamus. Lætantur agricolæ, ſi ſurculos ſua manu inſitos, in arbores amplas frugiferasque excreſcere vident; lætantur, ſi ſemen,

quod

quod gremio mollito atque ſubacto excepit terra, primum herbeſcit, mox culmo erigitur, denique ſpicas fundit multo tritico gravidas, & largæ meſſis teſtes. Quidni itaque lætentur boni bonarum artium magiſtri, ſi iuvenes diſciplinæ ſuæ traditos quotidie ad maiora exſurgere & ad ſolidæ eruditionis decus generoſo impetu ferri ſentiunt, alios vero, quorum ſtudia olim regebant, ampliſſimis honoribus ornatos vident?

Multa adhuc ſunt, quæ ad commonſtrandas muneris ſcholaſtici ſuavitates plurimum valent, quæque obſcura eſſe poſſunt nemini, niſi quem invidia aut partium ſtudium a veritate revocant. Sed hæc omnia longa oratione proſequi, iam vetor. Unum tamen a me in dicendo prætereundum non eſt. Quis enim hoc negare & poteſt & audet, quod, qui iuvenes erudiunt, amplam occaſionem ſibi ad promovenda ſtudia ſua oblatam habeant? Nunc enim divinæ ſapientiæ præcepta explicant, quæ quoniam vitæ noſtræ mirum quantum inſerviunt, & animum a turpitudine ad honeſtatem, a vitiis ad virtutem ducunt, omnem certe diligentiam noſtram iure quodam ſuo ſibi vindicare videntur. Nunc iis ſtudiis operam dant, quæ ab humanitate nomen arceſſunt, quæque ſermonibus noſtris leporem quendam ac venuſtatem, moribus elegantiam, actionibus denique dignitatem conciliant. Nunc rerum geſtarum annales evolvunt,

& gentium fata, imperiorum præcipites caſus, bellorum inexſpectatos eventus, & viros bellica virtute illuſtres aut pacis artibus inſtructos contemplantur. Nunc Demosthenem & Ciceronem, ſummos, quos Græcia & Latium tulit, oratores admirantur. Nunc Virgilium, divinum & immortale ſonantem, quem ipſa Græcia ſtuperet, niſi Homerum habuiſſet, advocant. Nunc Horatii odas, monumentum ære perennius regalique pyramidum ſitu altius, legunt, relegunt, nec legendo unquam ſatiari poſſunt. Nunc ad Philoſophiæ penetralia accedunt, & vel de ratione inſtituendæ vitæ & de officiis, quæ Deo, nobis, aliisque debentur, diſputant, vel rerum, quæ in mundo fiunt, cauſas aperiunt, vel nimborum, fulminum, herbarum, omniumque, quæ gignuntur e terra, naturas, vires, utilitates perſequuntur. O! res præclaras & ardentiſſimo ſtudio expetendas! O! felices eos, quibus contigit, munere iſto fungi, quod totum iis ſtudiis occupatur, quæ animum varia atque multiplci rerum cognitione imbuunt! Iſti itaque acrius nobis inſectandi ſunt, vehementiusque repellendi, qui affirmare audent, munus ſcholaſticum non eſſe ita ſvave, ut ſit gerendum, ſed eſſe ita moleſtum & difficile, ut ſit pertimeſcendum.

Equidem quo magis orationis meæ vela pando, eo maior & patentior mihi oſtenditur curſus.

Tem-

Temporis autem ratio, & eorum, quæ adhuc dicenda ſunt, multitudo, ut portum tandem aliquando reſpiciam, iubent. Namque quod hodie auſpicor munus, honorificentiſſimo Principis Abbatiſſæ iudicio atque decreto ad me delatum, id vero tantæ clementiæ benignitatisque teſtimonium eſt, ut tacitus illud præterire non poſſim, licet, non dicam exornare, ſed enarrare illud vix ſuſtineam. Quid enim, Clementiſſima Princeps, ad hanc ſpartam mihi demandandam Te commovere potuit? Num facultas, quam mihi ineſſe arbitraris? At, quantula illa eſt! An vero aliqua nominis mei cognitio? At, nihil certe de me, obſcuro homine, audiviſti unquam. Tua itaque eſt clementia, Tuum beneficium, quod in me contuliſti, ampliſſimum; cui quidem quamvis me plane imparem ſentiam, curabo tamen, ut ſpem, quam de me concepiſti, impleam, & optimorum Collegarum auxilio adiutus, veterem huius Lycei gloriam amiſſam reſtituam, vacillantem vero confirmem.

Etſi vero beneficium, quo me iam exornatum video, tantum eſt, ut nulla orationis commendatione indigeat, tamen longe amabilius eſt factum, cum id mihi traditum eſt per manus Summorum Virorum, qui ſplendore, meritis, doctrina, incredibili denique humanitate ſua, quidquid aliis præſtant, iucundiſſimum reddunt & maximum. Te iam compello, Vir Excellentiſſime, Voſque, Viri

S.

S. V., qui rerum eccleſiaſticarum curam geritis, & quorum in me ornando ſtudium exſtitit tantum, quantum eſſe ſolet, cum ſummum eſt. Quare ſi ego iam laudes Veſtras, quæ maximæ ſunt, deprædicare, ſi animum Vobis deditiſſimum verbis declarare inſtituerem, oratio profecto mihi deeſſe non poſſet. Nunc autem cum neque auctoritatis, neque facultatis in me tantum ſit, quantum ad benevolentiam Veſtram digne ornandam, & ad gratias Vobis rite perſolvendas requiritur; animo & factis ſemper gratus eſſe, quam lingua et verbis malo. Inſidet enim animo meo penitusque infixa eſt favoris Veſtri memoria, quam nulla unquam delebit oblivio, nulla obliterabit ætas. Quamobrem, quidquid in me eſt ſtudii, laboris, diligentiæ, id omne eo conferam, ut beneficium Veſtrum ſempiterna animi pietate colam, & quibus rebus tributum eſt, eas, quam fieri poteſt, diligentiſſime curem.

Eandem mentem, eundem voluntatis affectum Vobis *etiam* declaro, Viri Conſultiſſimi & Summe plurimumque Reverendi, quibus Illuſtris huius Gymnaſii cura demandata eſt, quam etiam ſumma cum laude geritis. Veſtra enim de me ſpes atque opinio, quam multis adhuc ſignificationibus ſatis perſpicue declaraſtis, licet magis a Veſtro quodam

in

in me favore, quam ab re & veritate orta ſit, tamen a me poſtulat, ut pro tot tantisque in me meritis, gratias Vobis referam, quas poſſum maximas. Felicem itaque me, qui hanc opportunitatem nactus ſum, publice Vobis teſtificandi, quanto laetitiæ ſenſu Veſtra me perfuderit benevolentia, & quam pulchrum, quamque glorioſum mihi ſit, laudari ab iis, qui ipſi omni laude cumulatiſſimi ſunt! Pergite vero, Fautores ſummopere colendi, pergite & homini Vobis deditiſſimo hoc tribuite, ut benignitate Veſtra ſemper fruatur, conſilio autem ſtudiisque Veſtris nunquam non ſuffulciatur. Efficite pro ea, qua valetis, auctoritate, ut intelligant omnes, promovendas eſſe veterum artes, fovendam eſſe eruditionem, colendam denique virtutem, quæ ſola ad felicitatem ducit nunquam interituram.

Ad vos mea nunc delabitur oratio, Viri doctiſſimi, Collegæ æſtumatiſſimi, quibuscum iam arctiori quodam vinculo coniungor. Utinam vero ſincerrimam animi mei erga Vos propenſionem & deditiſſimum illud ſtudium, quo Vos omnes proſequor & colo, ſatis ſignificare poſſem! At hæc omnia tanta in me ſunt, ut ſermonem non ferant & verbis exprimi neſciant. Nec etiam arbitror, Vos exquiſitam & verboſam officii promiſſionem deſi-

deſiderare: non enim verbis, ſed re & factis opus eſt, ut Vobis oſtendam, me talem ſemper futurum, qualem maxime optatis. Quamobrem ſi hæ boni collegæ partes ſunt, ut eorum, quibus familiariſſime utitur, favorem & amicitiam magni æſtimet, ut inclinatiore ad pacem ſit animo, ut nihil invidiæ, odio nihil, nihil denique ſuſpicioni det, ut in docendo ſit aſſiduus & laborioſus, ut utilitati publicæ ſua commoda poſtponat: hæc, inquam, ſi a bono collega exſpectantur, ſancte Vobis polliceor, me omni cura id ſemper acturum eſſe, ut iis omnibus ſatis faciam, quæ a me exſpectari & poſſunt & debent. Vos vero, Collegæ æſtumatiſſimi, in hoc mecum ſedulo atque ardenter incumbite, ut iuvenes, quos docemus, ad honeſtiſſima ſtudia excitentur noſtriſque exemplis inflammentur. Elaborate etiam in hoc, ut virtuti pietatique ſuus maneat honos, utque ex hac bonarum artium officina, tanquam ex equo Troiano, prodeant, quibus cura reip. & ſalus eccleſiæ committi poſſit. Præſertim vero Te, Collega coniunctiſſime, rogo atque obteſtor, ut, quod facis, benevolentia Tua me nunquam non ampleċtaris, amicitiæ Tuæ, qua nihil mihi ſvavius, nihil optabilius eſſe poteſt, addas perpetuitatem, meque laborum Tuorum Tibi adiungas comitem, quem ſemper habebis individuum, alacrem & ad quævis officiorum genera paratiſſimum. Quid

Quid tandem Vobis, Cariſſimi Juvenes, meum erga Vos animum longo ſermone commonſtrem, cum vel me non monente ſciatis, boni præceptoris eſſe, eos omnes, quorum ſtudia regit, ſumma fide ſic inſtituere, ut ad ipſos illos virtutis doctrinæque fontes ducantur, ex quibus ingenia & pectora irrigari poſſint? Quid ad bonarum artium ſtudia Vos exhorter, cum ſciatis, quanta liberalibus diſciplinis inſit ſuavitas, & quantus diſcendi ardor apud maiores Veſtros fuerit, qui olim hunc ludum frequentarunt? Fuit enim hæc quondam, fuit huius Lycei gloria, ut haberet iuvenes humaniorum literarum amantes & ſtudioſos, qui deinceps ſummam ingenii doctrinæque laudem aſſecuti ſunt, quorum etiam nonnullos in hoc litteratiſſimorum hominum conſeſſu videtis. Quanto itaque Vos ſtudio convenit, veterem hanc gloriam tueri, nec unquam pati, ut hoc ad poſteros propagetur, antiquam huius laudis poſſeſſionem per Vos conſervari non potuiſſe? Quare, quantum in Vobis eſt, cariſſima pectora, tradite Vos iſti doctrinæ, cuius ſtudium & utile & glorioſum Vobis reperietis. Ecce, hi ipſi ſummi atque præſtantes Viri, quorum ſplendidum conſeſſum admiramini, per me Vos exhortantur. "Conſumite, inquiunt, "conſumite omnem diligentiam Veſtram in addi-

"ſcendis

"ſcendis humanitatis ſtudiis, quæ optimus quisque "diligit, amat, & fovet. Cogitare quam breve "ſit vitæ humanæ curriculum, quam longum vero "diſciplinarum iter, quod Vobis emetiendum eſt! "Aſpernamini itaque & angue peius fugite eas res, "quæ vel ſtudia Veſtra retardare, vel a morum "probitate revocare Vos poſſunt! Colite virtu-"tem, qua nihil pulchrius, nihil præſtantius generi "humano Deus dedit! — His igitur ſanctiſſimis vocibus non ſtudio Veſtro reſpondebitis, Juvenes? His ſaluberrimis exhortationibus non movebimini?

A01 1462096

BI